NEMZETI NŐNEVELÉS.

V. ÉVFOLYAM. 1884. NOVEMBER. IX. FÜZET.

UJABB LEVELEK EGY ANYÁHOZ.*

(Második levél.)

Multkori igéretemhez képest e levelemben a kisdedek ama *öntudatos* mozdulatairól fogok szólani, a melyekkel a csecsemők még mielőtt a beszédbeli ügyességet elsajátították volna, az ő érzelmeiket, kívánságaikat és gondolataikat ki tudják és ki szokták fejezni.

Mielőtt azonban e feladat megoldásához fognék, készségesen teljesítem legutóbbi leveledben kifejezett amaz óhajtásodat is, melylyel arra szólítasz fel, hogy magyarázzam meg, mit ért a lélektan a hozzád intézett levelekben is oly gyakran előforduló «*öntudat*» fogalma alatt. Ezt annyival inkább szívesen cselekszem, mivel belátom, hogy csak ennek a fogalomnak megvilágígása és tisztázása után érthető meg, miért nevezzük a kisdedek egyik-másik mozdulatát *öntudatosnak*, holott ezen öntudatosnak nevezett mozdulatok külső megjelenésüket, formájukat tekintve vagy épen nem, vagy pedig csak ritka esetben különböznek ama *független* (impulsiv v. automatikus) és ama reflex- és ösztönszerű mozdulatoktól, a melyekről a legutóbb írt levelemben megemlékeztem volt.

Lássuk tehát, mi az az öntudat.

Az öntudat, vagy önmagunkról való tudás, nem más mint a mi lelkünknek soha meg nem másulható, mássá nem válható lényege. Az öntudat a mi igazi «én»-ünk.

Öntudatos állapotban a mi lelkünk saját magát a testtől, annak egyes részeitől s a külső világtól meg tudja különböztetni.

* Az első levelet l. az idei V-ik füzetben, a 418—28. lapon.

Öntudatunknál fogva a külső világnak a testre és a testnek a lélekre gyakorolt hatásait és az érzelmeket nem tekintjük és nem érezzük a mi énünkkel, a mi lelkünk lényegével ugyanazon elemeknek, hanem csak kívülről belénk tolakodó oly okozatoknak, a melyek a léleknek a testtel való viszonyából származnak.

Öntudatunk okozza azt, hogy a midőn a mi külső érzékeink működése folytán lelkünkben a színeknek, ízeknek, hangoknak stb. érzetei keletkeznek, mi eme bennünk támadó érzeteket még sem érezzük lelkünk lényegével ugyanazos dolgoknak és tudjuk, hogy nem a mi lelkünk a piros, a zöld, a hang, az édes, a keserű stb., habár az ezekről való érzetek lelkünkben keletkeznek is.

A mi énünk — lelkünk lényege — semmiféle érzettel nem ugyanazosítja magát. Ha ily énünk, ily öntudatunk nem volna, nem volnánk képesek a testnek változásai folytán a lélekben támadó érzeteket a lélek lényegétől elkülöníteni és a külső világról észrevételeket szerezni.

Öntudatunk azonban nemcsak az érzeteket, hanem az *érzeteknek a lélekben visszamaradó nyomait*, a *képzeteket* is meg tudja magától különböztetni, el tudja magától különíteni. Ezért vagyunk képesek arra, hogy lelkünknek a képzetekből, fogalmakból, itéletekből álló nem lényeges tartalmát úgy bírjuk tekinteni, mint lelkünk lényege által szerzett és alkotott dolgokat, a melyek habár a lélek tulajdonait képezik is, annak lényeges részéhez, a mi igazi énünkhöz, nem tartoznak és attól elválaszthatók. Öntudat nélkül nem bánhatnánk lelkünknek *szerzett tartalmával* kényünk kedvünk szerint, nem figyelhetnénk meg azokat úgy mint tőlünk külön álló dolgokat s nem dolgozhatnánk fel szerzett képzeteinket fogalmakká, itéletekké, szóval: öntudat nélkül nem volnánk képesek semmiféle magasabb fokú értelmi munkára.

A mi igazi énünknek, a mi öntudatunknak tulajdoníthatjuk továbbá azt is, hogy az érzeteknek és képzeteknek keletkezése alkalmával valamint az ösztönök kielégítése folytán bennünk támadó *jóleső* vagy *roszuleső* lelki állapotokat, az úgynevezett *érzelmeket* is meg tudjuk saját magunktól különböztetni. Ha öntudatnál vagyunk, ép úgy nem érezzük a mi énünkkel ugyanazos dolog-

nak p. o. a czukor élvezése alkalmával az édesség érzetével járó érzelmet, gyönyört, mint a hogy nem tartjuk magunkkal, énünkkel ugyanazosnak a czukor színéről, érdességéről vagy keménységéről szerzett érzeteinket. Az öntudatos ember érezheti a fázásnak, a bánatnak, szóval a fájdalmaknak és gyönyöröknek ezerféle érzelmeit; de ezen érzelmeket mégis meg képes magától különböztetni. Tudja és érzi az öntudatos ember, hogy a benne támadó érzelmek, hangulatok és indulatok nem ugyanazosak az ő igazi énjével, lelkének lényegével.

A mi öntudatunk okozza végre azt is, hogy mi a bennünk támadó ösztönöket is ép úgy el vagyunk képesek lelkünk lényegétől különíteni, mint a mi érzeteinket és érzelmeinket. Ha öntudatunk nem volna, nem lennénk képesek arra, hogy a bennünk támadó ösztönök közül válogassunk s az egyiket a másikkal szemben elnyomjuk, háttérbe szorítsuk. Csak is azért tudunk akarni, csakis azért bírjuk az ösztönöket az akarat magaslatára emelni, mert el tudjuk azokat saját énünktől különíteni — s úgy tudjuk azokat tekinteni, mint nem lelkünk lényegéhez, hanem csak szerzett tartalmához tartozó dolgokat, a melyek fölött a mi igazi énünk, öntudatunk mint tulajdonos uralkodhatik.

Hogy pedig a mi öntudatunknál fogva így el tudjuk lelkünk lényegétől a léleknek szerzett tartalmát, a testet és annak egyes részeit valamint a külvilágot különíteni, annak a legfényesebb bizonyságául szolgál az a tény, hogy mi 20, 30, 40 vagy még 70 éves korunkban sem érezzük magunkat másoknak, mint a kiknek éreztük magunkat 6, 7, 8, 9, 10, 11 stb. éves korunkban. Bármennyire megváltozzék is a mi testünk állapota, a mi lelkünk szerzett tartalma — a mi lelkünk lényege, a mi igazi énünk — nem lesz mássá soha; az megmarad változatlanul egy és ugyanazon állapotában. A mi énünket, öntudatunkat, míg lelkünk ép, nem forgathatja ki semmi sem az ő állandóságából.

Az elmondottakból sejtheted most már, kedves leányom, hogy mit nevez a lélektan öntudatnak, sőt ha tovább gondolkozol, reá jöhetsz arra is, hogy az emberi lélek lényege, az öntudat nem bir mindenha egy és ugyanazon erővel és erélylyel még ugyanabban

az egy emberben sem. Másfokú öntudattal bir a csecsemő, mint a 2—3 éves gyermek és más erővel és erélylyel különíti el magát a mi énünk a léleknek szerzett tartalmától 20, 30, 40 éves korunkban, mint a 7, 8, 10 éves korban. És más erélylyel bír a mi öntudatunk éber állapotunkban, mint álmodás vagy alvás közben.

Igen! bármennyire igaz marad is az a tétel, hogy a mi öntudatunk állandó természettel bír, és soha meg nem másul, mássá nem lesz, mint a mi: azt még sem tagadhatjuk, hogy más a kisded öntudatának *minősége*, mint a kifejlődött emberé.

Mi az oka ennek? Elmondom, már csak azért is, mivel ennek közlése után könnyebb lesz fent kitüzött czélomhoz jutnom.

A mi lelkünk, míg földi hüvelyéhez van kötve, munkásságát csupán ama szervek segítségével végezheti, a melyek az emberi testben rendelkezésére állanak. Minél tökéletesebbek a mi lelkünk szolgálatára álló testi szerveink, annál tökéletesebb munkásságra képes a mi lelkünk is, s minél gyarlóbbak a mi testünknek ama részei, a melyek a mi lelkünk szolgálatára állanak, annál tökéletlenebb marad a lélek. Csak egészséges testben lakhatik ép lélek, — ez annyit tesz, hogy csak egészséges testben fejlődhetik ki a lélek az ő teljes erőivel, teljes pompájával.

Talán nem kell bővebben magyaráznom, hogy lelkünk szellemi tevékenységének szolgálatában a mi testi szerveink közül az idegek játszák a főszerepet. Azt is közöltem már veled, hogy vannak mozgató és érző-idegeink, valamint olyanok is, a melyek részint a velünk született ösztönöket őrzik, részint pedig arra valók, hogy a különféle idegeket egymással kapcsolatos működésre késztessék. Most már helyén való dolognak tartom veled közölnöm, hogy a tudósok az emberi test idegrendszerét három főszakaszra osztják; ezek egyikét *központi idegrendszernek*, a másikat *központfutó, környi idegrendszernek* és a harmadikat *központ-haladó környi idegrendszernek* nevezik.

Az öntudat kifejlődésére, a mi lelkünk lényegének minőségére nézve a legfontosabb a *központi idegrendszernek* az a része, mely a nagy agynak *szürke kéreg-leplében* van s a melyet szoros értelemben vett *idegrendszer-központnak* tekinthetünk. Ez a szürke

kéreglepel a kifejlődött embernél az egy milliardot is meghaladó számban oly idegsejteket foglal magában, a melyeknek mindegyike háromféle rendeltetéssel bír. Egyik feladatuk e sejteknek az, hogy a reájok gyakorolt hatásokat, ingereket felfogják, — a másik az, hogy ezen felfogott ingereket a lélekkel közöljék, — a harmadik az, hogy az egyszer támadott ingerületeknek nyomait megőrizzék s a lélek szolgálatára készen tartsák. A lélek lényegének szolgálatára álló ezen *ezermillióra* menő idegsejtek mindegyike különkülön valamennyi többi idegsejttel összeköttetésben áll. Ezen összeköttetést a szürke kéreglepelben létező azon idegrostszálak és hálózatok eszközlik, a melyek az *asszocziáló idegrendszer* nevezete alatt ismeretesek. Emez idegrostszálak és hálózatok tartják fen továbbá a központi idegsejteknek a két környi idegrendszerrel való érintkezéseit is.

A két környi-idegrendszer közül pedig az egyiknek, a melyet *centripetal vagy központhaladó környi idegrendszernek* neveztünk, az a rendeltetése, hogy a központtól távolabb fekvő érzéki és érzési szervekkel a szemmel, füllel, orral stb. valamint a belzsigerekkel is fentartsa a *központi idegrendszernek*, a szürke kéreglepelnek, érintkezését. A másik környi idegrendszernek, melyet *centrifugal vagy központfutó környi idegrendszernek* neveznek, viszont az a feladata, hogy a mozgási és elválasztási szervekkel hozza összeköttetésbe a központi idegrendszert, a szürke kéreglepelt és annak sejtjeit.

A centripetal környi idegrendszer tehát a külvilágból a testre gyakorolt hatások folytán a környi szervekben a szemben, fülben orrban stb. valamint a belzsigerekben fakadó ingereket vezeti a központ felé, a szürke állományban levő sejtekhez; — a centrifugál környi idegrendszer pedig főleg arra van hivatva, hogy az öntudat által felfogott ingerek folytán támadó mozgási ösztönöket hajtsa végre. E két környi idegrendszer foglalja magában az öntudatra nézve oly fontos *projekcziót, kivetítést* eszközlő idegrost hálózatot is. Ezen kivetítést eszközlő hálózatnak köszönhetjük, hogy a központi idegsejtekből a lélek által elfogott hatások, érzetek és érzelmek oda vetíttetnek ki, a honnan azok eredtek. Ennek

köszönhetjük pl. hogy a szúrás érzete, melynek ingere lábunk valamely pontján fakadt, odavetíttetik ki s azt ott érezzük, a hol a szúrás érzetének ingere keletkezett és nem a mi agyunkban.

Ezek előre bocsátása után nem lesz nehéz megértened, kedves leányom, hogy a mi öntudatunk minősége is a mi idegrendszerünk épségétől s munkaképességétől függ. Hogy jobban elképzelhesd, miként dolgozik a mi lelkünk akkor, a midőn a külvilágnak a testre való hatásait az idegek segítségével felfogja s azokat érzetekké észrevételekké és képzetekké alakítja: az elmondottakat még egy-két példával fogom megtoldani, megvilágosítani.

Ha két üveg poharat egymáshoz üt valaki, az összeütött poharak anyagát rezgés fogja el s e rezgés átmegy a levegőre is. A levegőnek így előidézett rezgése, rezgésbe hozza fülünk dobhártyáját s a dobüregben levő hallási csontocskákat; ezek ismét tovább szállítják a rezgést, és megrezdül a belső fülünkben rejlő fülvíz is, minek folytán az ezzel érintkező hallási idegszálak egyikemásika ingerületbe jő. Ez a hallási idegszál az ő ingerületét tovább adja a hallási központon át azon idegsejtnek, a mely a szürke kéreg-lepelben rejlik s arra van hivatva, hogy az üveg pohár összeütése folytán támadó ingerületet felfogja. A mint ez a sejt ezt a sajátságos ingerületet felfogta, azonnal közli azt a lélekkel s a lélekben támad az a *sajátos üveghang érzete*. Erre, a mint a lélekben annak a bizonyos hangnak az érzete támadt, a lélek lényege, a mi öntudatunk, elkülöníti magát, a hang érzetétől; a hangérzetet felfogó sejt azt az ingerületet, melyet a fülből beható idegszálon át nyert, ugyanazon úton, a melyen azt nyerte, a *kivetítő idegrost hálózat* igénybevétele mellett, ki is vetíti és mi a hangot a fülünk körül támadottnak érezzük. Mindez azonban oly gyorsan történik, hogy mi nem vagyunk képesek azt a gyorsaságot megmérni, a melylyel ez végbe megy. Minthogy pedig az az üveghangot felfogó sejt hasonló külbenyomás folytán már valamikor előbb is, talán többször is ingereltetett: az ingerület kivetítése alatt és után is ingerületben marad egyideig és ezt az ő ingerületét közli az asszocziaczió idegrostok segítségével mindazon idegsejtekkel, a melyek már vele együtt egy és ugyanazon időben

ingereltettek. Felingerli e sejt a társviszonyt fentartó idegszálak és hálózatok segítségével azokat a sejteket, a melyek pl. a víz színét, üveg színét, pohár formáját, víz ízét, hidegségét, jobban mondva az ezekről való érzeteket őrzik, és e sejtek rögtön, a mint ingerületbe jönnek, az általuk őrzött érzeteknek nyomait mind a lélek öntudatához viszik. — Ezért lelkünkben mihelyt az üvegpohár hangjának érzete támad, rögtön számos más képzet is feléled; de ezek a képzetek ismét elkülöníttetnek a lélektől. Mivel pedig ezek a képzeteket őrző sejtek akkor az egy érzetet hozó sejthez hasonló erős ingerületbe nem jöttek, nem is jöhettek: a lélek öntudatától való elkülönítés után nem vetíttetnek ki oda, a honnan egy ízben vagy több ízben, de más valamikor származtak és ezért mi nem érezzük nyelvünkön ilyenkor a víz ízét, hidegségét s nem látjuk szemünk előtt a poharak alakját, ha csak szemünk előtt nem történt a poharak összeütése. — A lélek által felélesztett és elkülönített képzetek nem vetíttetnek ki rendesen a projekciót eszközlő idegrendszer által forrásaik helyére. Azonban megesik az, hogy a midőn így az üveghangot felfogó idegsejt a szürke kéreg-lepelben rejlő sejteknek egy egész legióját ingerületbe hozza, föléled ezen ingerlés következtében az a sejt is, mely a vízivás érzete folytán keletkezett jólesési lelki állapotnak, érzelemnek nyomait őrzi és ezzel együtt fölélednek mindazon sejtek is, a melyekben ama mozgásokra vonatkozó ösztönök rejlenek, a melyek az ivásnál kielégítést nyernek. Mihelyt ez megtörténik, a vízivással járó érzelem nyomait őrző sejt még hevesebb ingerületbe esik s a lélek nyugalmát háborgatja, a feltámadt mozgási ösztönökkel egyetemben. Erre a lélek, hogy nyugalmát visszaszerezze, elnyom minden más benne esetleg támadó ösztönt s így létre jöhetnek azon mozdulatok, melyek az ivásnál a kielégítést eszközlik.

Ezen példából látszik, hogy az öntudatra nézve igen fontos szervek a *szürke kéreglepel sejtjei*, mert ha ezek nem volnának, semmiféle ingerület nem jutna a lélekhez s a lélek nem volna arra kényszerítve, hogy a vele érintkezésbe lépő, hozzá eljutó érzeteket, érzelmeket és ösztönöket magától elkülönítse, magából kiküszöbölje; de kitünik e példából az is, hogy a szürke kéreglepel

sejtjeit egymással összekötő *asszocziáczió-idegszálak* is nagy jelentőséggel bírnak; mert ezek okozzák azt, hogy egyszerre több érzet, érzelem és ösztön tolakodik a lélek lényegéhez és így a léleknek ez által alkalom adatik arra, hogy a különféle vele érintkező ingerületek közül megkülönböztethesse egyiket a másiktól, valamenynyit pedig magától és attól az egytől is, a mely a *legélénkebb* s a mely kivetítésre vár. A kivetítésre nézve pedig kétségtelenül a *projekczió-idegrendszernek* épsége szükséges.

Miért nincs a csecsemőnek olyan öntudata mint a 3—4 éves gyermeknek? — Azért mivel a boncztan bizonysága szerint a csecsemőnél a nagy agy szürke kéregleple nincs eléggé kifejlődve, s mivel még a csecsemő legalább az első hetekben nem igen szerezhet másféle érzeteket, mint csak olyanokat, a melyek a belzsigerekben fakadnak. — A külső érzékszervek a kivetítő és asszocziáczió-idegrendszerrel egyetemben életünk hajnalán még részint fejletlenek, részint gyakorlatlanok. Miért nincsen nekünk felnőtteknek mindenkor egyformán erős és erélyes öntudatunk? — Azért mivel néha, különösen pedig kimerült állapotunkban, nem működnek elég szabatosan sem a mi környi-idegrendszereinkhez tartozó idegszálaink, sem a mi központi idegrendszerünkhöz tartozó idegsejtjeink, sem az asszocziáczió-ideghálóink, sem pedig az az idegrendszerünk, a mely az érzetek, érzelmek és ösztönök kivetítésére van rendelve. És végre azért, mivel néha-néha az ingerületek sokkal hevesebben érintik a lelket, semhogy azokat a lélek el volna képes magától idegeníteni. Lássunk ily példát is.

Ha tűvel, vagy más hegyes eszközzel megszúrják bőrünknek valamely olyan pontját, a melyen igen sok tapintási idegszál végződik: akkor ezen mechanikai hatás igen heves ingerületbe hozhatja egyikét azon érző idegszálainknak, melyet a tű vagy tőr érintett. Az érintett idegszál aztán a maga ingerületét elvezeti a a nagyagy szürke kéregleplének azon sejtecskéjéhez, mely az ingerületbe jött idegszál ingerének felfogására van hivatva. Ha erre az a kis idegsejt is rendkívül heves ingerületbe jő, akkor megeshetik, hogy az ezen egyetlen egy sejtecskének heves ingerülete az asszocziáczió-idegrendszer közreműködésével elterjed, elragad az

egész szürke kéreglepel minden egyes részére, és beáll az az állapot, a melyet *önkívületnek* nevezünk. Ha ugyanis valamely idegsejt maga is annyira ingerületbe jön, hogy nem alkalmas arra, hogy a lélekben támadó érzetet kivetítse, sőt a többi idegsejteket is tömegesen heves ingerületbe hozza: akkor a lélek nem képes az öntudatot egyszerre megrohanó heves ingerületeket, mint érzeteket, érzelmeket és ösztönöket magától elkülöníteni, magából kivetíteni és ennek folytán elnyomatik az őt érintő érzetek, érzelmek és ösztönök árja által. Nem lesz ugyan mássá; — de egy időre eltünik. Így tünhetik el a mi öntudatunk rövidebb vagy hosszabb időre a különféle apró, szürke kéreglepelbeli sejtek heves és tömeges ingerülete folytán. Hogy hova tünik el ilyenkor a lélek lényege, az ép oly csuda előttünk, mint az, hogy miképen származott az, és hogy hova tűnik el akkor, a midőn gyarló hüvelyéből végképen elválik. E kérdésekre csak hitünk adhat feleletet.

Megeshetik azonban az is, hogy a szúrás folytán vagy más külső behatás folytán egyik vagy másik ingerületbe jövő szürke állományi központi idegsejtünk nem esik oly rendkívüli ingerült állapotba, hogy ennek következtében az egész szürke kéreglepelnek minden egyes része heves ingerületbe esnék, így nem is veszítjük el az ilyen esetben teljesen a mi öntudatunkat; de azért még sem vagyunk képesek a bennünk támadó érzetet oda kivetíteni, a hol az fakadt, a honnan az származott. Ilyenkor nagy nyugtalanság fogja el a mi lelkünk lényegét, a mi igazi énünket és a nyugtalanság visszatükröződik, nyomokat hagy valamely szürke állományi sejtben és azt a vele kapcsolatban álló és a mi ösztöneinket őrző sejtekkel együtt heves ingerületre készti. Ily esetekben aztán a lélek nyugtalansága által ingerlődésbe jövő s ösztöneink őrzésére rendelt sejtek a küzdő öntudat által ingereltetve azon környi-idegrendszert is tevékenységre késztik, a melyek a különféle mozgásokat hozzák létre. Ekkor keletkeznek aztán a mi ösztönszerű mozdulataink, a melyek ugyan a lélek öntudatának nyugtalansága folytán és következtében, de nem annak normális állapotában jönnek létre, és a mi énünk az ily módon létre jövő mozdulatokról nem is tud, azoktól magát nem is bírja magát megkülömböztetni.

Megtörténhetik továbbá az is, hogy a tűszúrás érzetét felfogó sejt nem esik oly rendkívüli ingerületbe, hogy a lélek öntudata megszünnék, vagy hogy nem volna képes azt az elkülönített érzetet azon pontra kivetíteni, a honnan az ingerület fakadt: ez esetben mi a szúrás érzetét tisztán ott éreztük, a hol a tű érintette bőrünket. És ez az érzet egy oly érzelmet is támaszt lelkünkben, mely kellemetlen ugyan, de nem oly heves, hogy öntudatunk azt el ne tudná magától különíteni és mivel ezt a lélek meg tudja tenni, azért az érzelem nyomában támadó ösztönök közül is meg tudja külömböztetni azt, a melynek kielégítése a tapasztalás szerint az ily szúrási érzelmet vagy meg tudja szüntetni, vagy meg képes könnyíteni és gyengíteni. A lélek ekkor amaz ösztönöket őrző sejteket és a velök kapcsolatban álló idegszálakat is tevékenységre kényszeríti és a fájdalom enyhítését eszközlő munkát el tudja végeztetni. Ilyenkor öntudatos az érzet, öntudatos az érzelem és öntudatos az a mozdulat, a melylyel a szúrás kellemetlen érzelmétől meg akar a lélek szabadulni.

Így végre-valahára eljutottam oda, hogy főleg a felhozott 1-ső és a 4-dik gyakorlati példának segítségével tisztázhatjuk azt a kérdést: *melyek hát az öntudatos mozdulatok.*

Ha az ember a benne támadó érzeteknek és érzelmeknek megkülömböztetése után, a benne feltámadó ösztönök közül ki bírja választani azt, a melyet a legalkalmasabbnak vél és itél a már szerzett tapasztalatok alapján arra, hogy a feltámadt érzettől vagy érzelemtől vagy megszabaduljon, vagy hogy azokat továbbra is megtartsa avagy elő is idézze: ekkor az ember öntudatos mozgásokat végez. Az öntudatos mozgás tehát nem más mint valamely mozgási ösztönünknek azon lelki állapotunkban való kielégítése, a melyben a bennünk támadó érzeteket, érzelmeket, ösztönöket lelkünk lényegétől és azokat egymástól meg tudjuk külömböztetni és ki tudjuk választani a bennünk támadó érzetek és érzelmek vagy ezek nyomai közül a jólesőket a roszulesők közül és emezeknek eltávolítását, amazoknak megtartását, esetleg felidézését képesek vagyunk óhajtani és kívánni.

Az eddig elmondottakból azt hiszem eléggé kiderül az is,

hogy miért nem lehet az 1—3 hónapos gyermekeknél az öntudatos mozdulatokról szó. De még világosabban felfoghatjuk ezt az állitást akkor, ha figyelembe veszszük, hogy mennyi *értelmi erő és munka* kivántatik ahhoz, hogy az ember öntudatos mozgásokat végezhessen.

Legyen szabad ezért itt rövidedesen az értelem kifejlődésének fő fokozatáról annyit elmondanom, mint a mennyi kérdésünk tökéletesebb felfogásához okvetlenül megkivántatik.

Értelmi fejlődésének *első fokán* az ember csak arra képes, hogy az egyes érzéki *érzeteket* észrevételekké tudja összekötni, egyesíteni; azaz képes arra, hogy a különféle utakon a lélekhez jutó *érzeteket*, az időben egymásután következés és a térben egymás melletti létezés szerint csoportosítja. Pl. ha a gyermek szájába dugjuk a czukrot, akkor egymásután a következő érzetek keletkeznek a csecsemő lelkében: 1. a nyomás érzete, mely az ajkakban elhelyezett tapintási idegek útján vitetik a lélekhez, 2. a czukor érdességének érzete, mely ugyanazon idegrendszer útján kerül a lélekhez, 3. a czukor hidegségének vagy melegségének érzete, mely érzet szintén az ajkakban és a nyelvben elhelyezett idegszálak útján vezettetik a központhoz, 4. a czukor édes ízének érzete, mely a nyelvben elhelyezett ízlési idegszömölcsök ingerlődése folytán jutt a lélek tudomására. A lélek így a czukornak a szájba jutása alkalmával legalább is négy külön, de egymásután beálló érzetet különit el magától, és kivetíti mind ezeket a szájüreg felé, tehát egy helyre, és nem keveri össze az ezen időben igen egymás után és térben igen egymás mellé kivetített érzeteket más helyre kivetített és később vagy előbb támadt érzetekkel; hanem összeköti az összetartozókat, az időben egymás után beállókat egy *összetett érzetté, észrevétellé*. Egyesiti ezt az édesség érzelmével is, a mely ezen összetett érzettel kapcsolatban támad, valamint azon mozgással, illetőleg annak érzetével, mely a czukornak élvezése alkalmával vagy a reflex-, vagy az ösztönszerű izomtevékenységből származik. Mikor így a külömbféle, de időben egymás után következő, és térben egymásmellé kivetíthető érzeteket, érzelmeket a lélek egy észrevétellé tudja összekötni, ekkor a gyermek az értelmi fejlődés első

fokán áll. Csakhogy az ily összekötésekre a csecsemő életének első napjaiban már csak azért sem képes, mert még külső érzékszervei a benyomások elfogadására és tovább szállítására, központhoz való elvitelére nem alkalmasak. Csak napok, hetek multával lesz képes a csecsemő szeme a fény és színérzetek beszolgáltatására. Ily lassú fejlődést tapasztalunk a többi érzékszerveknél is.

Körülbelől az élet harmadik hónapjában lép a lélek az értelmi fejlődés első fokozatából a másodikba, de nem egyszerre, hanem lassanként. Ezen második fokozatban a lélek már nemcsak észrevételeket tud szerezni, hanem arra is alkalmas, hogy az észrevételeknek *okait* is keresi. Tud *tárgy-képzeteket* alkotni. Összeköttetésbe hozta pl. a czukor fehér színével a czukor édességének és az édesség jólesésének érzelmét és mihelyt fehér tárgyat lát (legyen az kréta, vagy más fehér kő, vagy bármely más fehér tárgy), azonnal feltámad benne az édesség érzetének s az édesség érzelmének emlékezetével a czukor képzete és ezzel feltámad az a mozgási ösztön is, mely az ajkaknak kicsucsorításában nyilvánúl. E fokon azonban még nem tud a gyermek itélni, nem tudja képzeteit összehasonlítani, szétszedni; nem tud következtetni s nem is tesz még oly öntudatos czélszerű mozdulatokat, a melyekből kitetszenék, hogy azokat *szándékosan* azért végezi, hogy a képzetbe foglalt czukornak birtokába jusson; nem kap kezével utána, nem kiséri azt nyugtalanúl szemével s nem sír, ha azt rögtön szájába nem dugjuk. Ilyesmire a gyermek lelke rendes körülmények között csak az 5-dik hónap vége felé mutatkozik képesnek. Ezért elmondhatjuk, hogy az értelmi fejlődés harmadik foka a 6-dik hónapban áll be, más szóval ekkor lép a gyermeki lélek öntudata a felnőttekéhez hasonlító erőbe és működésbe. A hat hónapos gyermek már fölismeri a csészét, melyből inni szokott; annak csörrenésére, a kanál zörgésére figyel, nyugtalanúl keresi a lélekben már egy képpé olvadt észrevételeinek okozóját, a csészét, melyről már tárgyképzettel bír, és ha meglátja, szemeivel kiséri azt, sőt kezeit is feléje nyújtja, fejét feléje forgatja, — csak azért, hogy a csésze képzetébe beleolvadt kellemes ivási vagy evési érzelmet előidézhesse — s ha pedig mindezen mozgása sem vezet czélhoz, akkor

azon mozgáshoz kezd, mely bár nehezére esik, de mindig eredménynyel szokott végződni, t. i. elkezd erőteljesen ordítani — mire a csésze csakugyan szájához kerül — vagy ha ez nem történik is meg, legalább más valamely kellemes érzelem lesz sírásának következménye. Az a csészének szemmel való kisérése, a kezeknek a csésze felé való nyújtása, az a síras már mind oly öntudatos mozgások a gyermeknél, melyeket a jelbeszédbeli ügyesség jegyzékébe kell felvennünk.

A hat-hét hónapos gyermeknek mozdulatok által kifejezett jelbeszédbeli ügyessége kezdetben nem más, mint a már jól ismert reflex- és ösztönszerű mozdulatoknak okszerű felhasználása. Míg a gyermekben nem ébred és nem működik az öntudatnak bizonyos magasabb neme s addig ha kiséri is szemével és keze mozdulatával a benne jólesést előidéző tárgyakat, e szem- és kézmozdulatok nem tudatosak, hanem csak ösztönszerűek. Csak később, midőn számtalanszor elvégezte már a gyermek az ily ösztönszerű szem- és kézmozdulatokat, jut arra a tapasztalatra, hogy e mozdulatokkal magának valamely kellemes érzelmet is szerezhet, és ekkor már elkezdi az előbb öntudat nélkül végezett mozgásokat (habár kezdetben egy kissé ügyetlenül is) czélzatosan alkalmazni. Hat hónapos korában a gyermek nem tudja ugyan még a tárgyakat kellő erővel megfigyelni; de mégis meglátszik már szeme járásán, hogy azt ő öntudatosan irányozza s a benyomás, melyet ilyenkor a gyermek nézése ránk gyakorol, egészen olyan, mint a felnőtté, a ki szintén rendesen azt a tárgyat ekresi és nézi szemével, a melyről gondolkozik, a melyről beszél, szóvval a melylyel lelke foglalkozik. Minél gyakrabban megtörténik aztán az, hogy a gyermek azon tárgyat, melyet szemével kisér, kezeibe, szájába kaphatja — annál többször gyakorolja ő a tárgyaknak szemmel való kisérését, kezeivel való keresését. — S az édes anya vagy dajka ösztönszerűleg vagy azért mivel a gyermeknek ezen munkájában gyönyörködik, bőséges alkalmat is szolgáltatnak neki erre. El-elveszik tőle a tárgyat, vissza-visszaadják neki azt, s egyszer csak azt veszik észre, hogy a gyermek már a mint a tárgyat megpillantja kezével oly mozdulatokat is tesz, a melyek a fogást, megmarkolást s a tárgynak

testéhez való közel vitelét jelentik. — A gyermek nem elégszik meg már most azzal, hogy a tárgyat nézi, szemével kiséri, hanem a tárgy felé kapkod, annak int, hogy jöjön közelebb hozzá. S gyönyör fogja el, ha e fáradozása sikerül. — Így adja a gyermek kezdetben a viiág tudtára, hogy valamit kiván, akar. Így lesz az ő szemeinek jártatása, kezeinek mozgatása az ő gondolatainak kifejezésévé, jelbeszéddé, mely a hetedik hónaptól kezdve napról-napra tökéletesbűl.

Mialatt a gyermek eképen kezeit és szemeit a jelbeszédre kezdi használni, egy másik fontos körűlmény is áll be, mely a jelbeszédbeli ügyességet tetemesen előmozdítja; nevezetesen az, hogy a kisded ebben az időben nemcsak a vele foglalkozók arczát, hanem azok arczkifejezéseit is meg tudja külömböztetni. Már a 30-dik héten képesek a rendesen fejlődő gyermekek az anyának, dajkának s más velük gyakran foglalkozó egyéneknek arczvonásait megkülömböztetni — s ezután nem sokára beáll az az állapot is, hogy az arczkifejezés külömbségeit is észre tudják venni. Észreveszi és meg tudja jegyezni a csecsemő hetedik hónapos korában, hogy milyen hatást gyakorol ő reá az anyának, a dajkának arcza, ha etetni vagy mosdatni akarja. Az anyának s a dajkának arcza ugyanis más-más kifejezést nyer, ha a gyermeket eteti és mást, ha azt mosdatja. Az etetésnél nyájas, kellemes hatásos külseje van azt anya és dajka arczának, a mosdatásnál, tisztításnál pedig kellemetlenné lesz az.

Mihelyt a gyermek az értelmi fejlődés harmadik fokán itélgetni kezd, azonnal nemcsak összeköti az anya bizonyos arcz-kifejezését saját érzelmeivel, és azt véli, hogy azért támad benne a kellemes érzelem, mivel az anyának arcza is kellemesen hat reá és viszont azért támad benne kellemetlen érzelem, mivel az anyának arcza is kellemetlen hatást gyakorol reá. Innen van, hogy a gyermek már előre roszul érzi magát, ha anyja a mosdatáshoz készül, mert annak arczát gondos, szigorú kifejezés fogja el. — A gyermek kezdi felfogni, hogy az anya kellemes arczkifejezése kellemes érzelmeknek, kellemetlen arczkifejezése pedig kellemetlen érzelmeknek következménye. S ezt jól megjegyzi. Később aztán

arra is rájön a gyermek, hogy az anyja kellemetlen arczkifejezése kellemessé változik, mihelyt ő is t. i. a csecsemő jól érzi magát vagy megfordítva. A mint aztán ezt a gyermek észre veszi, megkisértgeti azt is, hogy mihelyt anyját megpillantja, elnyomja a benne létező kellemetlen érzelmeket és kellemes képzeteit ébreszti fel. Ezért a gyermek arcza, ha 8—9 hónapos már, rögtön vidám és mosolygós lesz, ha anyja közelít feléje. Így akarja a gyermek magának a kellemes érzelmet megszerezni s ez sikerül is neki, mert az anyára is átragad az utánzási ösztönnek hatása folytán a gyermek vidámsága kellemes arczkifejezést vesz fel.

Így lassanként a gyermek arczát is megtanúlja gondolatainak kifejezésére felhasználni. Ezért az ő kellemes érzelmeiről szerzett képzeteit ébresztgeti fel, ha meg akar valamely kellemetlen érzelemtől szabadulni s ez a törekvés, ha sikerül, mosolygás ül ki az arczára. A gyermek nem tudja ugyan kezdetben, hogy az ő arczával közli kivánságait és érzelmeit, de később reá jön, hogy anyja is arczának és kezeinek mozdulataival inti őt és erre ő is megpróbálja ezen eszközöket a gondolatok közlésére felhasználni. Mikor azután a gyermek már járni is kezd, de még beszélni nem tud, a kezének, szemének arczának mozdulataival mindinkább képessé válik kivánságainak és gondolatainak kifejezésére. Ekkor már nem csak reá mutat a tárgyra, melyet kezébe kiván venni, hanem ahhoz közel is megy, arczának nyájas kifejezést ád, reá tekint azokra, a kik körülötte vannak, kezeit össze-össze teszi, kér és nem nyugszik meg addig, míg az óhajtott tárgyhoz nem jut. Ha pedig a képzetében élő s őt élénken foglalkoztató dolgot nem látja sehol, akkor azt keresni kezdi azon helyeken, a hol azokat már több ízben látta. Kezével mintegy mutatja a helyet, a hol az a tárgy szokott lenni, melylyel most az ő lelke foglalkozik; mutatja, hogy mit akar vele tenni, s ha ez sem használ, akkor heves sírásban tör ki, mert még mindig ez az ő legbiztosabb eszköze arra nézve, hogy hatalmába ejtse azt, amivel lelke foglalkozik. Ezen a fokon a jó hallással és az élőbeszédhez szükséges feltételekkel biró gyermekek már mind értik az élőszót s a közönséges mindennapi tárgyak neveit egymástól meg tudják különböztetni. Összekötik hangképzeteikkel a

tárgy képzeteket jól s hallgatnak a szóra, sőt maguk is megkisérlik a sokszor hallott hangokat utánozni és egy-egy tárgyat már meg is tudnak jelezni egyes hangokkal vagy hangcsoportokkal, de még e hangokkal és hangcsoportokkal való munkálkodást csak arra képesek használni, hogy a reájok nézve kényelmesebb és könnyebb jelbeszéddel jobban boldogulhassanak.

Most már csak az volna hátra, hogy a jelbeszédről tüzetesebben írjak, és hogy azon törvényekről is bővebben szóljak, a melyeknek alapján a jelbeszédbeli tökéletesebb ügyesség azon, egyébként értelmes gyermekekben kifejlődik, a kikből hiányzik az élőbeszéd természetes elsajátításához szükséges feltételek egyike vagy másika; de mellőzöm ezt most, nehogy azon lehetőség kínos gondolatával megszomorítsam lelkedet, a melytől most már azt hiszem, hogy teljesen megszabadultál. E levélből meggyőződtél, hogy kedves gyermeked az értelmi fejlettség harmadik fokán áll már régóta, azon próbákból pedig, a melyeket vele tettél, meg meggyőződtél arról, hogy hallása is ép; mert a háta mögött hangoztatott szókat is megérti, felfogja és hogy így csak idő kérdése az, hogy mikor megy át a gyermek a jelbeszédről az élőbeszédre.

Jövő levelemben az élőbeszéd fejlődéséről fogok írni. Te pedig, Kedves Leányom légy türelemmel dadogni kezdő magzatod iránt. Legkevésbbé se erőltesd őt a beszédre, ne kínozd azzal, hogy utánozgassa a eléje mondott szókat. Várd be nyugodtan, míg magában a gyermekben felébrednek erre nézve az erős ösztönök. Beszélj vele sokat, sokszor; de a mennyire lehet, mindig csak könnyebb szókat hangoztass előtte és ezeket a szókat gyakran ismételd. Ha pedig valamit adsz a kezébe, többször ismételd a kezébe adott tárgynak, a kéznek, az adásnak nevét valamint a gyermek nevét és a te nevedet is ily formán: «Mama ad Lajosnak almát... Lajos kezében van az alma» stb. Fáradozásod jutalma nem fog sokáig késni. A teremtő isten nem sokára meg fogja oldani kis gyermeked nyelvét és te leborúlva imádhatod a kegyelem urát, a ki anyai aggodalmaidat csak azért adta, hogy szívedet annál nagyobb boldogságban részesítse.

* * *

DE GERANDO ANTONINA.

Nemcsak a középkor sötét századaiban vitatkoztak a fölött, hogy van-e a nőnek lelke; ma is sokan vannak, kik nem hiszik a nőt képesnek sem egy abstrakt fogalom megértésére, sem egy felsőbbrendű érzelemre, kik azt tartják, hogy a nők erkölcse csak szokás, nem elv s nem csak fölöslegesnek, károsnak is tartják szellemük mívelését, mert szerintük a tudás, kiemelve a nőt szerény nőiességéből, nem hajt nemes virágokat a női lélekben. Nem utaljuk őket a történelem ellenkező tanúságaira; nem is mutatunk rá a nők százados elnyomására, hiányos nevelésére, melyek bennök a kigúnyolt «gyöngeségeket» megteremtették; még csak nem is kárhoztatjuk őket azon igazságtalanságért és szűkkeblűségért, melylyel az emberiség felét az emberi méltóságtól meg akarják fosztani: csupán rámutatunk egyikére ama valóban nemes érzésű és mély gondolkodású nőalakoknak, kik a női természet minden igaz vonásával ékeskedve alapos míveltségükkel, emelkedett szellemükkel és hasznos munkásságukkal fényes tanúbizonyságot tesznek a nők nemes szellemi természete mellett.

Ilyen kiváló nő szerintünk de Gerando Antonina, a kolozsvári felsőbb leányiskola igazgatónője, kinek nemes, rokonszenves alakja s élete bennünket annál közelebbről érdekel, mert de Gerando Antonina tanítónő és pedig szenvedélyes hivatásszeretetből az.

De Gerando Antonina 1845-ben született Párisban. Atyja a franczia báró de Gerando család legifjabb sarja volt; anyja, gróf Teleky Emma, magyar nő. Származását tekintve, tehát csak félig magyar, érzelmeire nézve egészen az. Legelső neveltetését is Magyarországon nyerte; édes anyja, hogy magyarnak nevelhesse, mindjárt születése után Budapestre hozta őt s itt nővérének, a

lánglelkű gróf Teleky Blankának — ki akkor Budapesten leánynevelő intézetet tartott fen — gondjaira bízta. Maga nem maradhatott ott vele; mert férjével, ki akkor könyvet adott ki Erdélyről, Párisban kelle maradnia. Alig másfél év múlva azonban ők is Magyarországra jöttek s Antonina nagyatyjánál, gróf Teleky Imrénél éltek Hosszúfalván (Kővárvidékén).

E csendes ősi fészekből azonban csakhamar kizavarta őket az 1848—49-iki forradalom. De Gerandó Ágost tevékeny részt vett a szabadságharczban s annak lezajlása után megtörve, betegen menekült az országból. Betegsége Drezdában pihenésre kényszeríté; itt várta be nejét, ki két kis gyermekével, Antoninával és Attilával — mivel szintén el akarták fogni — csak kerülő utakon, álutlevél segélyével alig két héttel férje halála előtt juthatott el Drezdáig. A családot ekkor egymás után több nagy csapás sújtotta; 1849-ben gróf Teleky Imre is meghalt; 1851-ben pedig, a Bach-kormány alatt (de Gerandónét, Teleky Emmát nem foghatván el) fogságba vetették Teleky Blankát s hat éven át (1857-ig) elzárva tartották.

Az elárvult család az atya otthonába, Párisba utazott, hol őket de Gerandó Ágost barátai nagy rokonszenvvel fogadták. Michelet a nagy történész és író a «College de France» egyik előadásán szószéke lépcsőjére ültette a két gyermeket, s gyönyörűen emlékezve meg atyjokról, őket Francziaország rokonszenvébe ajánlotta. A leány 5 éves volt ekkor, a fiu 2; de a családot ért sok csapás által korán megérlelt gyermekleányka lelkéből e hatás soha el nem mosódott. 1851-ben *Irányi Dániel* lett a két gyermek magyar oktatója, s 19 éven át mindennap két órát szánt nekik. Kívüle franczia mestereik is voltak, s kitünő nyilvános kurzusokra jártak, együtt tanúlva görögöt, latint, mindent. E komoly irányú nevelés elhatározó befolyással volt Antonina életére; életelvévé vált, hogy: «*A valódi üdvösség a munkában rejlik, ... ez adja meg a kötelességteljesítésből származó önelégedést, az egyetlen boldogságot, mely nem ábránd a földön.*» *

* Lásd: De Gerando Antonina «A munka történetének rövid vázlata.» III. l.

Mikor — 1861-ben — de Gerando Attila liczeumba kezdett járni, Antonina elszakadt hű tanulótársától s valódi szenvedélyt érezve a munka és a tanítás iránt,* nyilvános kurzusokban kis fiukat kezdett előkészíteni a liczeum IV. osztályára, mely nálunk a IV. gimnáziumi osztálynak felel meg. Tanítványai között magyar fiuk is voltak: Nemeskéri Kiss Aladár és Pali. E kurzus négy évig tartott; ez idő alatt tette le Antonina a párisi városházánál mind a két fokozatú tanítónői képesítő vizsgálatot. A kis fiuk is fényes vizsgálatot tettek. Ez volt életének legboldogabb korszaka. A napot nemes és hasznos munkában töltve,** estenkint összejött Páris legkiválóbb, lehet mondani a czivilizáczió legfényesebb elméivel — Michelet, Guizot s más szellemi nagyok szalonjában — s az emberiség legmagasztosabb eszméiről a leglélekemelőbb beszélgetéseket hallgatta. E beszélgetések hatása alatt fejlődött ki lelkében az a lángoló emberszeretet, mely őt mint tanítónőt és írónőt folyvást lelkesíti, s melynek nemes eszméit szeretett magyar hazájában is elterjeszteni életczéljául tűzte ki. Szerinte minden nőnek, hogy erkölcsnemesítő hivatásának megfelelhessen, két szenvedélylyel kell bírnia: «*Rendületlenül kell hinnie a haladásban és szeretni melegen, önfeláldozón az embereket.* Szeretni pedig nem egyéb, mint az élet minden perczében kész lenni saját érdekeinkről, saját örömeinkről, saját nyugalmunkról lemondani; és másokért, kiválóan mások boldogításáért élni.» ***

És de Gerando Antonina valóban ily önfeláldozó lelkesedéssel tudja tehetségeit szerettei, hazája s embertársai javára értékesíteni. Hazáját, — melyért a távolban is mindig rajongott — 1865-ben látogatta meg anyjával és fivérével gyermeksége óta először. Rövid időzés után azonban visszatért Franciaországba, olthatatlan vággyal szívében Magyarország után. Szíve ösztönzésének engedve

* Tanítási szenvedélyét nagynénjétől gr. Brunswick Teréztől és gr. Teleky Blankától örökölte.

** Képzettségét tökéletesíteni óhajtván, a Sorbonneba is eljárt — a legfelső tanításra — az akkor alapított női előadásokra.

*** Lásd de Gerando Antonina: «Nőtan vagy az asszonyi hivatás tudománya» 88. l.

1874-ben Budapestre jött lakni, miután előbb több telet töltött fivére gyengélkedése miatt déli Franczia országban s több szép és tanúlságos utazást tett családjával Görög- és Olaszországban. Budapesten kezdett először és kizárólag a tanításnak élni s a humanismus szép eszméit élőszóval és irodalmi munkásság által terjeszteni. Tanítói munkásságát kezdetben csak magánkörben gyakorolta. A franczia kurzusok mintájára berendezett előadásokon nehány hírneves tanár segélyével kis leányokat — többnyire rokonai, barátai gyermekeit — oktatta több éven át, saját lakásán rendezve be a tanuló helyiségeket. Ezenkívül kurzusokat tartott a «Nőképző-egylet» iskolájában s a «Nőiparegyletnek» pár évvel ezelőtt megszüntetett tanítónőképző intézetében. Neve csakhamar tisztelt és szeretett lőn s 1879-ben meg is választották a «Nőiparegylet» alelnökének; e tisztéről azonban, elköltözvén Budapestről, csakhamar lemondott.

Mert mindazon hálás elismerések daczára, melyekre joggal számot tarthatott, s a legszebb sikerek mellett, melyeket munkásságával elérhetett, éreznie kellett, hogy ily szűk körben még sem érvényesítheti teljesen eszméit. Azért gondolván, hogy hivatalos állásban több tere nyilik a jónak terjesztésére, gyakorlására, 1879-ben elhagyva budapesti kedves-otthonát és baráti körét, elfoglalta a kolozsvári felsőbb leányiskolánál az igazgatónői állást, melyre az iskola megalapításakor meghívták. Ez idő óta egész odaadással munkálkodik a kolozsvári felsőbb leányiskola felvirágoztatásán, fejlesztésén. S hogy e buzgó munkásság nem lesz hiába való, arra, az iskola eddigi jó hírnevén kívül, kezességet nyújt de Gerando Antonina pedagógiai tapintata, ügyszeretete meg az a kitünő alapos míveltség, melyet neveltetésében elnyerni szerencsés volt s melyet önmunkássága által különösen Görög-, Olasz- és Franczia országban tett tanúlságos utazásai alkalmával fáradhatatlan buzgósággal gyarapított. Az ő tanítói munkásságában nem is lehet szó puszta kötelességteljesítésről, több ez annál: önfeláldozás. De nem panaszos — boldogító önfeláldozás. «Az élet titka az — mondja ő maga egyik pedagógiai munkájában — ami a kifogyhatatlan melegség, örök ifjúság, kiapadhatatlan lelkesedés forrása: hogy ne ön-

DE GERANDO ANTONINA.

magunkért éljünk, hanem rajtunk kívül fekvő magas czélnak áldozzuk fel magunkat.»

Nem csodálhatjuk aztán, hogy ily nemes lelkesedéstől áthatva, de Gerando Antonina, bár gyöngébb testi szervezettel bír, nem ismer fáradságot, s hivatalos elfoglaltsága és a legapróbb részletekre kiterjedő gondossága mellett talál időt jelentőségteljes írói munkásság kifejtésére is. Nem feltünni vágyásból, nem külső kényszerítő körülmények következtében, hanem benső hivatottságból ir. Lelkesülését abból a nemes szenvedélyből meríti, mely életének czélját, irányát is meghatározta: elterjeszteni Magyarországon azon fenséges elmék nézeteit, melyek kora ifjúságában lelkesítették; közreműködni azon nemes feladat megoldásában, hogy az emberek helyes szellemi élet által nálunk is jobbak, míveltebbek, boldogabbak lehessenek. Eredeti művei (mert fordításokkal is a legszebb sikerrel foglalkozott) nagyobbára irodalmi, történelmi pedagógiai és társadalmi tanúlmányok s ránk nézve annál érdekesebbek, mert bennök egy emelkedetten gondolkozó és érező női lélek a meggyőződés erejével beszél hozzánk s elmondva tapasztalatai eredményét, sokoldalú, alapos ismereteivel meggyőz, gondolatra ébreszt, lelkesülésével magával ragad. Legelső önálló művét 1875-ben írta s azóta nemcsak a legelső folyóiratokban, lapokban közlött számos, a gondolatok s a nyelv választékossága által is kitünő tanúságos dolgozata alatt, hanem valódi becscsel biró könyvecskék czímtábláján is találkozunk nevével. Ránk nézve legfontosabbak a következő művei: «A munka története,» a «Nőtan» és «Háztartástan;» mert nevelési nézeteinek életbölcseleti elveinek leginkább azokban ad kifejezést. «*Igyekeztem az értelemhez szólni, a jót megszerettetni, az igazat hirdetni; nincs olyan mondat, melyet ne lennék kész véremmel aláírni*» mondja ő maga egyik munkája előszavában, de kiérezzük e törekvést, a lélek mélyére ható igaz hangokat minden dolgozatából. Szerény, vonzó egyéniségének jellemző vonásait mind fellelhetjük irataiban s elég műveit olvasni, hogy őt megszeressük, életelveit, példáját követni óhajtsuk. Említett műveit is mindenki haszonnal és élvezettel olvashatja; de különösen kívánjuk, hogy a kiknek szánva van, a nők, a fiatal leányok forgassák

minél gyakrabban lapjait. A női ideált állítja ezekben szemünk elé; folytonos tökéletesedésre, munkásságra buzdít; rámutat a kötelességekre, melyek hű teljesítése által a családra, hazára és a társadalomra nézve valóban áldásthozó munkát végezhetünk.

De Gerando Antonina valóban nemes összhangot tudott létesíteni írói és társadalmi egyéniségében. A mit ő az emberszeretetről, kötelességteljesítésről és munkásságról ír és mond, annak tartalmat és súlyt ad az az önfeláldozó munkás élet, melyet folytat. «Az ingyenélés (lásd: A munka története 108 l.) a legnagyobb gyalázat és a legnagyobb bűn a haza és a társadalom ellen, s amely nemzet nagy akar lenni, vagy csak fen akar maradni, annak fiaiból és leányaiból szenvedélyes munkásokat kell nevelni.» Ehhez képest az ő legfőbb törekvése, hogy e szép nevelési elvet minden tanítványának (és melyik ifjú lélek tudna előle elzárkozni?) lelkébe oltsa, jól tudván, hogy ezzel tesz hazájának legnagyobb szolgálatot. Az e téren kivívott siker az ő legtisztább öröme, legédesebb jutalma.

Sebestyénné Stetina Ilona.

A SZÓ ÉS TETT.

Két tartalmas szó áll e czikk élén, melyek helyes felfogásától, — a helyes szótól és helyes tettől — függ az egyes ember erkölcsi értéke. Minden embertől megköveteljük, hogy világosan, okosan beszéljen s tudatosan, erkölcsileg cselekedjék; különösen fontos azonban, hogy e két fogalom jelentésével és viszonyaival a tanító tisztában legyen.

Beszélés és cselekvés, szó és tett, mind a kettő mozgási tünet, a testtel egyesült lélek működése, a képzetek és az érzelmek kifejezése. A szó és a tett az emberi idegrendszerrel oki viszonyban állanak s épúgy, mint a szerves világ más nyilatkozatai fejlődésnek vannak alávetve. A mozgások kezdetben egészen önkénytelenek, később származnak az utánzott mozgások s végül a tudatos mozgások és megfontolt tettek. A beszédnél is, mint az emberi mozgásoknál általában, többféle fokozatot különböztetünk meg. Ilyen fokozat a csecsemőnél a nyelv és szájrészek és a tüdő önkénytelen gyakorlatai, a gyermeknél szók és mondatok utánzatai s a tudatos beszéd.

Mind a beszélés, mind a cselekvés a beszélő, vagy cselekvő egyén — szónok vagy hős — érzelmeitől, gondolataitól és ösztöneitől függ; s ezért a szó és tett megbirálásánál egyaránt tekintetbe veszszük a czélt, az eszközt, az indító okokat és a keresztülvitel módját. Nagy férfiak cselekedeteit vizsgálva azt találjuk, hogy a valódi jó tett czéltudatos, tervszerű, őszinte, erélyes, bátor, kitartó, erkölcsös. Ép így a jó beszéd tartalmas, igaz, világos, rendezett, érdekes, szép, erkölcsképző, eredeti és összhangzó.

Beszédeink és tetteink által saját boldogságunkat s embertársaink javát egyaránt képesek vagyunk előmozdítani. Tanítói értekezletek, a népgyűlések és a képviselőházi tárgyalások elég

bizonyítékát adják a szó üdvös, a néplázítók a szó káros hatásának.

A beszéd és a tett az emberi jellem legjobb ismertető jelei; mert az ember érzelmeit, czéljait, vezető okait és míveltségét beszédje és cselekedetei által árulja el. A szépen beszélő és helyesen cselekvő embernek kell bizonyos testi és lelki tulajdonságokkal bírnia, melyeket — ha vele nem születtek — a világ minden kincseért sem lehet megszereznie. Ilyen «Isten adománya» pl. a vérmérséklet, a kedély, az élénk felfogás. Azonban a beszédnek valamint a cselekvésnek minősége, nemcsak az emberrel született képességektől, hanem a neveléstől is függ. A szónoknak ép, egészséges beszédszervekre, idegrendszerre, kellemes hangra, tiszta kiejtésre valamint hű emlékezőtehetségre, élénk képzelődésre, lelkesülésre, nemes érzületekre és világos gondolatokra van szüksége; csak így lehet beszéde kellemes, világos, igaz, tartalmas és szép. De amint beteg szervekkel a szónok szép beszédet nem tarthat, úgy egy hősi, erkölcsi cselekedet sem hajtható végre beteg idegrendszerrel; a hős eselekedet szintén erőt, bátorságot, kitartást, erélyt, gyorsaságot tételez fel. Mindezen tulajdonságok pedig csak szép példák és fáradhatatlan gyakorlás által szerezhetők meg. Az eredeti önkénytelen mozgások a szép példa és a jó szoktatás által változnak át önkényes mozgásokká, s az oktatás és folytonos szoktatás által válnak szabad cselekményekké.

Azért kivánatos volna, hogy minden tanító a nevelési czél kitüzésénél gr. Széchényi István következő szavait tartsa szem előtt: «A valódi érdemet nem határozza el az, ki mikép szólott, mikép írt, hanem s kivált, hogyan élt és mit cselekedett.» A tett tehát az első, a szó a második; épen így az ember, a hazafi elől áll, s csak aztán jön az író.

A beszéd és cselekvés czélja nem mindig az erény; rosz példa, rosz hajlam és rosz szokás sok oly tulajdonokat fejtenek ki az emberben, melyek őt a jó cselekedetek gyakorlásától visszatartják. Itt a nevelésnek feladata: *elszoktatás* által segíteni a bajon. A szabályok ismerete mit sem használ, ha a hiba megszokás által az ifjúnak második természetévé vált. A tanítóknál pl. a hibás beszéd-

mód stb. kétszeresen veszedelmes; azért a képzőtanárnak szigorú kötelessége a tanítójelöltet minden legkisebb hibára — a szók és mondatok ismétlésére, a «jól van» s más efféle szólamok fölösleges halmozására stb. — mind addig figyelmeztetni, míg az illető a rosz szokással fel nem hagy. Pedig — alig hihető, de tény — még most is vannak tanítóképző tanárok, kik azt a hamis tételt hirdetik, miszerint «a szoktatást nem szabad átvinni a szellemi és erkölcsi térre.» Holott képzelhetek magamnak kitünő szónokot, aki anelkül, hogy retorikai iskolát látogatott vagy retorikai könyvet olvasott volna, csak tehetsége és szép, példás beszédek hallása, öngyakorlás és szoktatás következtében vált kitünő szónokká, de példa és gyakorlás nélkül senki sem válhat azzá. S ez áll minden művészetnél és minden cselekvésnél; azért nem szabad az oktatást a példaadás és szoktatás rovására túlbecsülni.

A szó és a tett tüneménye sok hasonlatossággal bír; nem utolsó helyen említhető ezek között az a befolyás, melyet mind a ketten a gondolkodásra gyakorolnak. Hogy a beszéd a gondolkozás kiképzésére felette fontos, alig szorúl bizonyításra. A leghíresebb nyelvbúvárok a beszéd történetéből bizonyítják, hogy a szó teszi lehetségessé a fogalmak keletkezését, s hogy az emberi ész csakis a beszéd segítségével fejlődhetik. Beszéd nélkül nincs fogalom, nincs tudomány, de tettek nélkül nincsenek nézletek. Csakis a *tettek*, a *mozgások*, a *változások*, a tárgyak eme jellemző tulajdonságai által nyeri az emberi lélek azon ingereket, melyekből előttünk ismeretlen módon szemléleteket, képzeteket és fogalmakat alkot. A tettek igazolják képzeteinket és gondolatainkat. A gondolkodás és beszéd könnyű, de gyakran hamis; a tett a gondolkodásnak valódi próbaköve. A mozgások által képzeteink erősebbekké válnak, sokkal tovább maradnak meg emlékezetünkben, s könnyebben is lehet őket tudatunkba visszaidézni. Ezért hangsúlyozzák a fatenyésztés gyakorlását a kertészet tanításánál, a kirándulások fontosságát a természetrajz tanításánál, s a természettani, vegytani stb. kisérleteket. Ezért játszik a munkára való szoktatás oly nagy szerepet az ifjúság nevelésénél; ezért tartjuk Fröbel mozgással egybekötött szemléltetési rendszerét oly kiváló fontosságúnak

a gyermekkertekben; ezért mondják sokan, hogy a takarékosság czélszerűsége vagy a munka szükségessége feletti beszélgetések helyett, hasznosabb volna az iskolában az iskolai takarékpénztárakat s akézimunkaoktatást meghonosítani. A beszéd által a felmerülő gondolatoknak azonnal megfelelő szó produkáltatik; kívánatos volna, hogy a jó gondolatnak azonnal megfelelő jó tett legyen a következménye. De ez nincs mindig így. Egy szegény ember láttára például igen gyakran a részvét érzelmei keletkeznek bennünk, melynek szavakkal is azonnal kifejezést adunk, sőt az a gondolatunk is támad, hogy kötelességünk volna a szegénynek alamizsnát nyújtani; de e gondolat a kivánt tettet nem mindig hozza létre. Pedig az ily gondolat hasonlít az oly virához, melyből gyümölcs nem képződik.

A tanítókra nemcsak a beszéd és cselekvés tüneményének hasonlatosságai érdekesek; figyelmüket ezek különbségei is megérdemlik. Legföltünőbb ezek közt, hogy a beszéd által többnyire a beszédszervek jönnek mozgásba, a cselekvés által a kezek, gyakran a lábak, szóval az egész test. A szó a gondolattal oly szoros összeköttetésben áll, hogy szók nélkül nem is lehet gondolkodni; tettet a gondolatok csak gyakorlás, szoktatás által vonnak maguk után. Pedig a szép szók akkor igazán értékesek, ha tettekké válnak.

Szó és tett már régóta küzdenek az elsőbbségért. Igen szépen ecseteli ezen küzdelmet Goethe az ő Faustjában (l. Faust ford. Dóczi).

«Megírva áll: Kezdetben volt **az ige!**
Ki fejti meg? Már fennakadtam íme,
Csak nem lehet, hogy annyit ige nyom?
Másképen kell fordítanom.
Ha jól esett megértenem,
Így áll: Kezdetben volt az **értelem!**
Gondold meg jól az első sort még,
Nehogy a toll már itt botoljék!
Mindent az értelem teremt elő?
Nem első írjuk vala az **erő!**
De azt is alig írom, már megint,
Hogy meg ne hagyjam, más sugallat int,
Világosság! Egyszerre tiszta lett.
S bízvást írom: kezdetben volt a **tett!**»

Valamint minden ember gyermekkorában sok mozgást végez, a nélkül, hogy beszélni tudna, úgy az emberiség fejlődésénél is megelőzi a gyakorlat az elméletet; s amint az egyes ember fejlődésénél, különösen az értelem-fejlődés idejében nagy súlyt fektetnek az oktatásra míg a gyakorlatot, tapasztalatot és szoktatást kevésre becsülik, úgy a nemzetek történetében találunk oly korszakokat, midőn az elméletet túlbecsülték s a gyakorlatnak csak kevés értéket tulajdonítottak. Ekkor az iskolák ugyan virágzottak, de a társadalmi erkölcsök hanyatlottak, a belátás megvolt, de az erő a jó belátás szerint cselekedni hiányzott, szép eszméket hirdettek, de hiányzott a bátorság azok megvalósítására. Így kitüntetni a szavakat a cselekedetek kárára nem szabad. Gondolat, szó és tett feleljenek meg az erkölcsi törvénynek s vagy ugyanazon időben lépjenek fel, vagy közvetlenül kövessék egymást.

«A *beszélés* könnyű; a *cselekvés* már nehezebb; azért mondja Shakespeare nagyon helyesen:

«Ha tenni oly könnyű volna, mint tudni, mit a legjobb tenni; kápolnák templomokká s a szegény nép kunyhói fejedelmi palotákká változtak volna. Jó pap az, ki saját intését fogadja. Könnyebb huszat arra tanítanom, mi legyen a legjobb teendő, mint beállnom a húsz közé egynek, követni saját tanításomat.» — Ezt pedig nem lehet elérni pusztán csak az oktatás által, itt elkerűlhetlenül szükséges a kitartó szoktatás is.

Beszélni könnyű, *hallgatni* már nehezebb. A gondolat fellép, az élcz készül kipattanni; a beszédszervek már akarnak működni de egy más erkölcsösebb gondolat lép a küzdőtérre; lesz-e elég erőnk, hogy magunk fölött uralkodhassunk? Azért mondja a közmondás:

«Beszélni ezüst, hallgatni arany.» Cselekedni nehéz, de legnehezebb a cselekvést el nem követni, ha az erkölcsi törvény azt parancsolja. A tanító haragra gyúl, a vonalzó már mozgásban van, de az a gondolat, hogy «a harag rosz tanácsadó» győz, és a vonalzó rendes helyén fekszik. «Ismerni a jót könyebb mint követni, sőt még az sem nehéz, hogy némelykor jó vagy épen nemes tettet vigyünk véghez, de egész életedet meghatározott elv szerint

intézve, soha sem tenni semmi mást, mint amit az erkölcsiség kíván s még akkor sem, midőn haszon, indulat heve vagy szenvedelem ereje másfelé ragad: ezt hívjuk erénynek» mondja Kölcsey.

Beszélés és cselekvés két különböző tehetség, mely kitünő, zsenialis mértékben ritkán van meg együtt ugyanazon embernél. Sőt vannak emberek, kik beszédeik által tetszésünket megnyerik, de midőn cselekvésre kerül a sor, félénken, gyáván lépnek vissza; vannak, kik inkább hajlandók a tanúlmányozásra, a kutatásra gondolkozásra, de ügyetlenek a kivitelben, az eszme megvalósításában.

Ezek inkább az elmélet emberei. Mások ellenben nem szeretnek sokat kutatni, beszélni, de ügyességet fejtenek ki munkáiknál, működésüknél. Vannak, kik szép és nehéz fizikai kisérleteket könnyűséggel és bizonyos grácziával végeznek, vannak, kik betegeken a legveszélyesebb műtéteket a legbámulatosabb ügyességgel végzik, de előadási képességük gyengébb. Az emberek különböző egyéniségek és kötelességünk velük úgy elbánni, hogy egyéniségökhöz képest saját és embertársaik boldogságát előmozdítani képesek legyenek. Az egyik az államnak mint theoretikus, a másik mint praktikus, az egyik mint szónok, a másik mint gyakorló földmives hoz hasznot.

A legtöbb gyermeknél az ilyen egyoldalúság még nem vehető észre, de egyoldalú nevelés következtében kifejlődik bennük, azért találkozunk oly sok emberrel, kik mindenről tudnak beszélni, de semmitsem értenek alaposan, kik szépen szónokolnak, de erkölcstelenül cselekesznek. A theoretikus neveléssel gyakran szájhősöket, frázis gyártókat képezünk, de nem neveljük az ifjúságot tettre. Pedig — Goethe szerint — «A fődolog, hogy mindenki nemes akarattal és kitartással bírjon szándékai, eszméi valósítására. Nem elég, hogy az ember valamit tudjon, alkalmazni is kell azt; nem elég, hogy az ember akarjon tenni, tenni is kell.»

Ezért szólhatunk így: «oktató szoktatás, jöjjön el a te országod!» Ezért kívánhatjuk, hogy Gönczy Pál miniszteri tanácsosnak a II. országos képviseleti tanítógyűlésen mondott beszéde ne maradjon holt ige, hanem minél előbb váljon tetté. *A munkát*

kívánja ő a népiskolai oktatás középpontjává tenni, jól tudva, hogy csak munka által nevelhetünk munkára, csak szoktatás és gyakorlás által válik az elmélet emberéből gyakorlat embere, ki előtt «minden ékesszólásnál szebben beszél a tett.» Ezért kívánjuk ismételve, hogy Gönczy tanácsát: «A nevelés központja legyen a kézimunka szélesebben kifejtett alapon» minél többen kövessék, hogy ez legyen a jövő népiskola jelszava, vezércsillaga!

Lederer A.

AZ ÁLLHATATOS ANYA.*

(Reynaud J-né asszonynak.)

Az őszszel egy anyával ismerkedtem meg; közölnöm kell Önnel tapasztalataimat.

Ezen anyának két fia van, kiket három évi korkülönbség választ el egymástól. Lehetetlen rosszabb tanulókat képzelni, mint e két gyermek. Az idősebbik öt éves korában kezdett olvasni tanulni, a fiatalabbik négy éves korában. Egyformán hiányzik mindegyiknél az emlékező, felfogó tehetség és a figyelem, bár ez a gyengeség már alapjánál fogva különböző közöttük. Az idősebbik esze ahoz a házhoz hasonlít, a melybe semmi sem képes behatolni, a fiatalabbiké pedig egy olyan házhoz, a melyben semmi sem képes megmaradni. Képzeljen egy lakást, a melynek se ajtaja, se ablak és magasra meredt falain minden madár megütődik, a nélkül, hogy behatolni tudna; az öregebbik eszének ez a hű képe. Ismét képzeljen egy kunyhót, a melynek se teteje, se elzárt oldalnyílása, a melyen keresztül-kasúl fúj a szél, és a madarak, rovarok, méhek és legyek össze-vissza repkednek benne, a nélkül, hogy csak egy perczre is megmaradhatnának: a fiatalabbik eszének ez a hű képe. Az egyiknek fején megtörik minden gondolat, a másiknak fejében nem tud magának fészket verni egyetlenegy sem. Az olvasást az írás, nyelvtan, számtan és a latin nyelv követte; ezeket a tantárgyakat is épen olyan nehezen tanulta meg az egyik, mint a milyen nehezen tudta megtartani a másik. Szerencséjükre olyan anyával áldotta meg őket az Isten, a kinek nagyon is helyén volt

* Legouvé «Leányaink és fiaink» czímű munkájából, mely Feleki József fordításában legközelebb hagyja el a sajtót.

feje és szíve és a ki mint jó keresztyén a reménységet tartotta főerénynek és nem esett kétségbe fiai miatt.

— Ki tudja jobban, mint én, hogy fiaim szánalomra méltó tanulók! — mondá gyakran magában. Mihelyt asztalhoz, könyv elé ültetem őket, az egyik arcza azonnal összehuzódik, szemöldökeit összeránczolja, ajkait összeszorítja, néma mint egy tökfilkó, mozdulatlan, mint egy határfa; a másiknak pedig egyszerre minden kigőzölög a fejéből!.... De ha vége a leczkének és a tanórának, mintha kicserélnék őket; a család körében, a játszó pajtások társaságában elevenek, találékonyak, mindent megfigyelők. Nem az a bajuk tehát, hogy nincs elég eszük, hanem az, hogy tanulásra való eszük nincs. Ezen a hiányon csak úgy segíthetek, ha meglévő hajlamaikat újabb képességek előállítására használom fel; ha elővarázsolom az egyikben azt, a mi rejtve van benne, a másikban pedig megsürítem mindazt, a mi nagyon is kész az elillanásra.... más szóval: ha mindkettővel szemben állhatatosan kitartó leszek és türelmesen várok! Várni fogok tehát, állhatatosan várni. Ebben a tekintetben is hasznos tanuságra tanítanak bennünket az artézi kútak. Amint ezeknek vize néha annyira felszinen van, hogy magától is felbugyog, néha pedig annyira mélyen van a földben, hogy ezerháromszáz méternyire kell érte leásni: épen így vagyunk néha gyermekeinkkel is; egyiknek tehetsége magától kitör, a másiknak tehetségét pedig csak fáradságos munkával tudjuk felszínre hozni. Nos, megkisértem idősebbik fiamnál lehatolni a mélyre, hátha megtalálom az ért; a kisebbikkel szemben pedig kis-lánykori időtöltésemet alkalmazom: mindaddig szaladok pillangóm után, a míg el nem kapom!

Így gondolkodott és így cselekedett a gyöngéd és bátor anya. Több éven át lankadást nem ismerő kitartással nevelője, ismétlője volt fiainak; egyugyanazon leczkét húszszor is felmondatott velök, egyugyanazon történeti eseményt, nyelvtani szabályt hónapokig ismételtetett velök és ha valaki ezért dicsérőleg vagy szánakozólag nyilatkozott felőle, így felelt neki: «Csak kötelességemet teljesítem. Nem ők az okai, hogy ilyenek, hanem én, ki életet adtam nekik, nekem kell tehát őket megjavítanom».

A sok fáradságnak meglett a méltó jutalma.

A siker jelei az idősebbik fiúban mutatkoztak először, a bérmálás hatása alatt. A fiatal kor ezen áldott korszakában a szigorú önvizsgálat, a nemes elhatározás, a törekvés mindinkább és inkább megjobbulni épen úgy fejleszti az érzelmet, mint a hogy nemesíti a szívet, edzi a jellemet; a gyermek akarni kezdett és ezzel maga is segített anyjának rejtve levő tehetségei kifejlesztésében. Lassanként lehullott a fátyol, engedett a kemény kéreg és belátni lehetett a gyermek lelkébe; nemes és szerény lélek, élénk megfigyelő tehetség, szívós kitartó erő jellemvonásai látszottak benne. Felfogó képessége nem volt valami gyors, de ha időt adtak neki a gondolkozásra, lassan, de biztosan czélt ért. Sőt még az emlékezőtehetség is jelentkezett benne, lassan és kis mértékben ugyan, de annál biztosabban, határozottabban. Elérve az ifjúkort, bizonyos sajátos képzelő-erő is jellemezte, mely nem nélkülözte ugyan a fiatalkori tüzet és lelkesedést, de azért kimért és tartózkodó volt, úgy hogy bátran elnevezhetjük hideg tűznek.

Hogy mi lesz belőle férfikorában, felülemelkedik-e a középszerűségen, előre senki sem mondhatja meg. De az bizonyos, hogy mostantól kezdve van józan esze, ép érzékű lelke, és elég belátása és akarata ahoz, hogy czélt tűzzön maga elébe és küzdjön eléréséért. Más szóval: ember fog lenni a talpán és ezt anyjának köszönheti, ki másodszor hozta életre.

A kisebbik nem haladt ennyire elő, hiszen még nagy gyermek volt, alig tizenkét éves. De a fejlődés jelei nála is mutatkozni kezdtek. Már érzi gyengeségét és küzdeni akar ellene. Hallottam egyszer, hogy az erkélyről így kiáltott le anyjához, kétségbeesett hangon:

— Anyám! Anyám! Siess hamar! Anyja odaszaladt és kérdé:

— Mi bajod van?

— Siess és segíts, hogy el ne vesztegessem az időt! — mondá sírva fakadva, mivelhogy megjegyzendő, nagyon, de nagyon szerette itatni az egereket. — Nem tehetek róla! — folytatá mindig sírva, — kikerestem a szótárból, hogy mit tesz venatio; vadászatot

jelent és most nem a fordításon, hanem a vadászaton jár mindig az eszem.

Erre az anya melléje ült, irását oda igazította elébe, nem engedve meg, hogy fejét felemelje, hogy a tollat rágja, hogy fészkelődjék a széken; mozdulatlanságra kényszerítette testét, mert izgése-mozgása kalandoztatta szerteszét eszét, és mindennek az lett a következése, hogy egynehány mondatot figyelmesen és hiba nélkül le tudott fordítani.

Volt rá eset, hogy az anya szomorúan jött ki a tanuló-szobából.

— Fiam ostoba; — mondá ilyenkor. — Mindennek vége, ostoba! Ott voltam a latin óráján. A tegnapi leczkéből egy szót sem tudott, pedig húszszor is elmondták előtte, maga is húszszor elmondta! Semmit sem tud a fejében megtartani, úgy bámult ránk, mintha görögül beszéltünk volna előtte!... És mégis, — folytatá nemes kifakadással, — lehetetlen, hogy olyan olyan ostoba legyen! Nem ostobaságból tanul olyan nehezen, nem, hatalmas képzelőerejének is nagy része van benne. Azért nem tudja leczkéjét, mert mindenre gondol, csak leczkéjére nem. A kert szépsége, a madarak éneke, a patak zúgása, az úszás élvezete, a baromfi-udvar kedvtelése elszórakoztatja; mindent feled értök, feledi a tanulnivalót is! De nem szabad ezután felednie, nem fog feledni! — folytatá az anya határozottan. — Nem ámítom magamat azzal, hogy nagy emberré teszem, csak azt igérem, hogy a benne rejlő világosságot, — mert kell benne világosságnak rejleni, — napfényre hozom. Látja barátom — folytatá az anya lelkesedve, — több ízben jegyeztem meg magamnak, hogy némely gyermeknek igen sajátszerűen előbb mutatkozik arczán a lélek, mintsem bensejének bizonyos tényeiben. Még soha egyetlenegy említésre méltó szó sem jött ki fiam száján, de szeme élénk, csupa tűz, szellemdús.

— Úgy van! Igaz! — mondám teljes meggyőződéssel.

— Nos, — kiáltá az anya kitörő örömmel, — ez csalhatatlan jel! Olyan, mint a ragjegygyel ellátott palaczk, a melyben még nincsen bor, a bort mindig azután öntik bele. De még egy másik okom is van a reménységre. Ez a gonosz mákvirág a multkor La

Fontaine egyik meséjét olvasta fel nővérének; meglepett helyes, szabatos és erősen jellemző hanghordozása. A ki így olvas, az fel is fogja, sőt magyarázza is a tárgyat, mert hiszen mi más a helyes hanghordozás, mint viszhangja, mondhatnám hű képe a nyers benyomásoknak, érzelmeinknek, ítéleteinknek?! Hátha ép érzékű kiejtése is olyan előjel, mint szeme?! Az, hogy inkább ösztönszerű ez a jelenség, mint tudatos, egy cseppet sem aggaszt; a mi ma ösztön, abból idővel értelem válik! — Imé, ezek az érzelmek és gondolatok tartják fenn és fokozzák anyai bátorságomat! Helyesen-e vagy nem, — ítélje meg más.

— Annyira helyesen, kedves barátnőm, — mondám megfogva kezét — hogy le fogom írni a hallottakat, közölni fogom valamelyik munkámban. Tanúlja meg belőle minden anya, hogy a gyermekeiket nevelő szülőknek nem lehet áldásosabb jelszavuk, mint Pál apostolnak ez a szép mondása: «*A reménység meg nem szégyenít!*»

Fordította: Feleki József

A MAGYAR KIRÁLYSÁG ÉS KERESZTÉNYSÉG MEGERŐSÖDÉSE.*

1. **E korszak áttekintése.** — Azok az aggodalmak, a melyek között Szent István lehúnyta szemeit, rövid időn valóságra váltak. Nem telt el halála után négy év és a német császár hadai megindultak az ország ellen; nyolczadévre pedig irtózatos fölkelésben tört ki a pogányság, hogy romba döntse az új egyházat és királyságot. És ez a válságos tusakodás, melyben a nemzet majd a külső ellenség ellen védekezett, majd önmagát marczangolta, csaknem két emberöltőnek erejét emésztette föl s vonta el a termékeny munkától. Jól vége felé járt már a század, mire a förgeteg elvonúlt és az annyi veszedelmet szerencsésen kiállott királyságot a nemzet két nagy fia, László és Kálmán biztos révbe vezette.

2. **Péter áruba bocsájtja az ország függetlenségét s fölkelésre ingerli a pogányságot.** — Szent Istvánnak gonosz úton lett utóda, az olasz Péter megvetette a nemzetet s idegenekre bizta magát, a kik között a királyság tisztségeit, az ország vagyonát s a nép erkölcseit prédára bocsájtotta. S midőn a nemzet harmad évre elűzte őt s Aba Sámuelt, az elhúnyt király sógorát emelte a trónra: Péter a német királyhoz fordúlt s hűbérül ajánlotta föl neki az országot, ha elvesztett trónjára visszasegíti. III. Henrik, a kinek uralkodása alatt a német királyság kiterjedése nagyobb, a császári korona hatalma teljesebb volt mint valaha s a kinek dicsőségéből csak az hiányzott, hogy az ifjú magyar királyságot is főhatósága alá hajlítsa, készséggel fogadta Péter ajánlatát s 1042-től kezdve három éven át három hadjáratot is intézett Magyarország ellen. A harmadik hadjáratban Aba Sámuel Ménfő mellett elvesz-

* L. a megelőző közleményt: «Szent István és a ker. magyar királyság megalapítása» folyóiratunk mult évfolyamának deczemberi füzetében. 746—70 l. Szerk.

tette a döntő ütközetet s az ütközettel együtt trónját és életét is. Péter czélt ért s hatalmas pártfogójának szárnyai alatt bevonúlt Székesfehérvárra, a hol másodszor is megkoronáztatta magát. De alig távozott haza a császár hadaival, a méltóságában lealázott nemzet azonnal föltámadt Péter ellen s míg a Csanádon egybegyűlt urak követeket küldtek az idegen földre bujdosott herczegekért, a fölvegyverkezett nemzet üzőbe vette a futó királyt. Mosonynál el is fogták s Péter még egyszer visszakerült székvárosába, de nem a trónra, hanem a börtönbe. Ennek mélységéből hallotta a fölötte elzugó zivatart, melyet az ő vétkei támasztottak s a melynek első áldozata ő maga lett.

Mert Péter börtönbe vetése és meggyilkolása után a haragjában felforrott nemzet újabb s nagyobb áldozatokat is követelt. Gyülölsége egész vadságával fordúlt az idegenek ellen és a kereszténység ellen, mivelhogy ezeknek tulajdonította a nemzet lealáztatását és nyomorúságait. Mire Endre herczeg, a kit a trónra meghívtak, az országba érkezett, a pogányság dühöngése teljesen fékét vesztette s Vatha vezérlete alatt nagy merészen azt követelték az új királytól, hogy a régi pogány vallást és törvényeket helyezze vissza ősi jogaikba. Endre, a míg székvárosába nem ért, nem mert ellenkezni a fölkelőkkel; de itt látván a szolgálatára s a kereszténység védelmére kész egyházi és világi urak nagy számát s bátorságot merítvén abból a ragaszkodásból, melyet az ország eme részében a lakosság a kereszt iránt tanúsított: még az 1047-ik év végén megkoronáztatta magát és egész erejével a pogányság ellen fordúlt. S a pogányság, a mily féktelen volt dühöngésében, oly tehetetlennek bizonyúlt az ellenállásban. Meghódolt az övénél nagyobb erő előtt, de lelkében le nem győzve tartogatta haragos gyülölségét, szíve rejtekében ápolta az ősi hitet s várta az ő napjának fölragyogását.

3. **III. Henrik császár újabb támadásai az ország ellen s a második pogány fölkelés.** — A pogány fölkelés lecsillapodásában az Endre király kemény szavánál és csapásánál nem kisebb része volt annak a veszedelemnek, a melylyel III. Henrik mindjárt Péter halála után fenyegette az országot. A hitében meghason-

lott nemzet türtőztette szenvedélyét, magába zárta sérelmeit s közös erővel fordult ama támadások visszaverésére, melyek szabadságát, függetlenségét és méltóságát tették koczkára. III. Henrik ugyanis, alig értesült Péter haláláról, azonnal követeket küldött a székesfehérvári udvarba s Endrétől Péter gyilkosainak megbüntetését, a hűbéreskü megújítását s a köteles hűbéri adó lefizetését követelte. Endre a német császár első követelését teljesítette, még arra is hajlandó volt, hogy némi adót fizessen, de a császár felsőségének elismerését megtagadta. Tagadását Henrik hadüzenetnek vette s már 1049-ben megkezdte dúlásait az ország nyugoti határán. Endre is tudta, hogy ez a megmérkőzés döntő fontosságú lesz nemzete sorsára s mivel a maga hadvezéri tehetségében nem bizott, Lengyelországból hazahivatta öcscsét, a ki bujdosása közben a lengyel földön új hazát s a lengyel király udvaránál új otthont talált. Béla haza is jött s bátyjától vezéri osztályrészül a tiszántúli részeket és Erdélyt kapta, még pedig oly nagy hatalommal, hogy e területen a felségjogokat is gyakolta. E közben Henrik császár is fölkészült s birodalma összes erejével tört hazánkra. De Béla sem volt készületlen s az első hadjáratban (1051) a Vértes-hegy vidékén, a másodikban (1052) Pozsony alatt összetörte a német hadakat.

Nagy volt a nemzet diadala és öröme, még nagyobb a német császár szégyene és lealáztatása. De az ellenség csúfos kiüzésének s a nemzet szerencsés megszabadulásának minden dicsősége Béla vezért ékesítette s Endre rettegni kezdett öcscse népszerűségétől és hatalmától. Már-már inogni érezte fején a koronát és sötétségbe látta borulni kis fiának, a csecsemő korában megkoronázott Salamonnak jövőjét. Védekezik a képzelt veszedelem ellen s támogatást keres, de nem nemzeténél. Áldozatok árán is megbékél Henrik császárral s hogy barátságát biztosítsa, annak leányát eljegyzi a gyermek Salamonnal. Ez a tette elfordítja tőle a magyar nemzetet s nem volt az jó hazafi, a ki Béla mellett nem szállott síkra, mikor az idegen segedelemben bizakodó gyönge király fegyverrel indúlt ellene. A testvérek összeütközése a Tisza mellékén történt: Endre nemcsak az ütközetet veszítette el, hanem életét is. Kis fia

a német császár szárnyai alá menekült s Bélát még a harcz mezején kikiáltották az ország királyává.

Béla diadala egyszersmind a nemzeti ügy diadala volt az idegen beavatkozás fölött s belőle részt, érette jutalmat követeltek azok is, a kik nemcsak az idegen beavatkozásnak, hanem mindamaz intézményeknek ellenségei voltak, a melyeket szent István a hazai földbe átplántált. A pogányság hívei még egyszer megkisérlik erejüket s mikor a király Székesfehérvárott gyűlésbe hívta a nemzetet, a Vatha fiának, Jánusnak szaván induló sokaság hangosan, fenyegetőzve követeli a kereszténység eltörlését s a dolgok régi rendjének visszaállítását. De Béla még mielőtt teljes vadságában kitörhetett volna, csirájában fojtotta el a fölkelést. Erejét a pogányság ebben a fölkelésben kisérlette meg utoljára; de a kisérlet meghiusultán ereje megtört s végképen elvesztette varázshatalmát a sokaság képzelete és szenvedélyei fölött. Egyesek ragaszkodtak hozzá még ezentúl is; titkon fölkeresték a berkek szent helyeit, de az üldözést nem kerülhették ki itt sem, egy emberöltő mulva az ősi hit már csak emlékeiben élt.

4. Béla és családja; fiainak küzdelme Salamonnal, a német beavatkozás utolsó eszközével. — Béla és családja nevezetes helyet foglal el a királyság első századának történetében. Neki, két fiának s egyik unokájának jutott osztályrészökül, hogy az országot megvédvén és megnyugtatván, szent István munkáját folytassák s a nagy király alkotásait betetőzzék. Nagy föladatukhoz mért nagy tulajdonságokkal ékeskedtek valamennyien. Az apa hősisége, buzgósága és bölcsesége örökbe szállt az utódokra is, a kikben a nemzet nagy gyönyörűséggel szemlélte a maga szebb tulajdonságainak megtestesülését. Még századok multával is hálás megemlékezéssel száll feléjük a nép képzelete s a történet nagy alakjait a regék meseszerű hőseivé avatja.

A pogány fölkelés elfojtása után Béla minden gondját a nép javának gyarapítására fordította s a krónika büszkélkedve említi, hogy az ő korában «Magyarország a szomszéd tartományokat mind meghaladta gazdagságban és dicsőségben: akkor a szegények meggazdagodtak s a gazdagok dúslakodtak.» De alig látott

Béla a gondos magvető munkájához s alig hajtott sarjat az elhintett mag: a nyugati határon ismét ellenséges hadak dübörgése hallatszott, eltiprással fenyegetvén az új vetést s a nemzet reményeit. A német birodalom kormányzói, a kiskorú IV. Henrik nevében elhatározták, hogy Salamont visszahelyezik apja királyi székébe és Salamonnal együtt egész országát német gyámság alá vetik. Béla szembeszállt a veszedelemmel: hadakat gyűjt és tanácsot tart híveivel; de hirtelen, váratlanúl ép akkor költözik el az élők közül, mikor nemzetének legnagyobb szüksége lett volna reá.

Béla halála után a nemzet egyértelemmel és közlelkesedéssel legidősb fiának, Gejza herczegnek ajánlotta föl a koronát; de Gejza és testvérei, hogy megóvják nemzetüket a különben elkerülhetetlen német támadástól s annak veszélyeitől, a már megkoronázott Salamon jogait elébe tették a magukénak. Követeket küldenek tehát Salamonhoz a határra, kijelentvén, hogy készségesen elismerik őt urok-királyokúl, ha ő is biztosítja őket az ország harmadának és a vezéri méltóságnak, mint apai örökségüknek birtokában. Salamon megigér mindent és egy erős német had födözete alatt gyermektársának és sógorának, IV. Henrik császárnak kíséretében bevonul Székesfehérvárra, a hol maga Gejza vezér teszi alig tizenhárom éves öcscse fejére a koronát. A nemzet kevés jót várt Salamontól; még kevesebbet nyert vele. A gyermek király idegen tanácsosaira hallgatott s nem értette meg nemzetét, a kinek érdekei mellett herczegi bátyjai álltak őrt. Ezekhez is inkább a félelem köti őt mint a ragaszkodás; hatalmának nem támaszait, hanem korlátozóit látja bennük s rövid egyetértés után, melyet a hősi tettek egész sora ékesít, botorúl ellenük fordúl. És megindul az apák végzetes küzdelme a fiakban. Salamon császári sógorának segedelmében bizakodik; Gejza és László ügyök igazságába s a nemzet támogatásába vetik reménységöket. Gejza fegyverre szólította a Tisza mellékét, László meg a fejedelmi rokonokhoz Lengyel- és Morvaországba sietett segedelmért. Az első összeütközés a Tisza mellett történt s az első csapás Gejza vezért sújtotta. De nem sujtotta le: vert hadával a Duna felé sietett, hogy László ha-

daival egyesülhessen. Salamon nem gátolhatta meg az egyesülést s mikorra Mogyoródnál találkozott velük, a két testvér már kezet szorítva várta a hűtlen rokon s nemzetétől elpártolt király támadását. A mogyoródinál véresebb és nagyobb fontosságú ütközetet nem vívtak még az új királyság földjén. A nemesség színe-java elhullott a csatatéren, de a nemzeti ügy oly fényes diadalt aratott, a mely mindenkorra megbénította a nyugoti császárság hódító törekvéseit. Salamon elvesztett mindent: trónja összetörött, hatalma elenyészett s nem menthetett meg egyebet puszta életénél, hogy könnyelmű ifjúsága és zaklatott férfi kora nagy tévedéseit a késő öregkor töredelmes bűnbánatával kiengesztelje. A diadalmas testvérek megkönyezték a holtakat s Székesfehérvárra siettek, hogy az önmagának visszaadott nemzet tanácsában részt vegyenek.

5. **A pápaság és császárság összeütközése; az investitura-harcznak fontos része van a magyar királyság megerősödésében.** — A székesfehérvári gyűlésen a nemzet megint Gejza herczegre adta szavazatát; s Gejza ezúttal nem utasíthatta el magától a hatalmat, melyet nem áhitott, nem keresett. De csak a királyi hatalommal járó terhet viselte s kerülte azt a fényt és dicsőséget, melyet a fejére helyezett korona adhatott volna. Szerény volt és bölcs s óvakodott oly tettől, a mely által akár a császárnak, akár a pápának haragját országára vonhatta volna. Mert a nemzet által megtagadott Salamon minden követ megmozdított, hogy elvesztett trónját visszaszerezhesse. Sürgetve ösztökélte segítségért császári sógorát s mikor ez meg nem segélhette, a pápához fordult esdekléseivel. De hiába zörgetett itt is. A pápa és császár farkasszemet néztek már akkor egymással s készültek arra a nagy küldelemre, a mely századokra lekötötte mindkettőjük javaerejét s az egyikét föl is emésztette teljesen.

A vallásos életnek ama hatalmas felbuzdulása ugyanis, a mely az X-ik században egy új megváltást hirdetett a kereszténység számára s ép oly fékezhetetlen rajongással mint számító következetességgel arra törekedett, hogy az egyházat megszabadítsa a világi hatalom bilincseiből s ha megszabadította, minden világi hatalomnak föléje is emelje: a XI-ik század vége felé nagyon kö-

zel járt czéljához. A kézműves fiúból szerzetessé, szerzetesből pápává lett VII. Gergely, a nagy pápák legnagyobbika elég erősnek érezte már magát és egyházát arra, hogy megkezdhesse végzetes harczát a császársággal. Megtiltja az egyházi méltóságoknak és javadalmaknak pénzen vásárlását s elkárhoztatja azt, a ki egyházi méltóságot világi kézből elfogad, hogy az egyházat teljesen elválaszsza és függetlenné tegye a világi hatalomtól. Az egyház szolgáit, a papokat elzárja a házas élettől s nőtlenséget parancsol reájok, hogy kiszakíttatván a polgári társadalom kötelékeiből, csak egy czélt ismerjenek: az egyház nagyságát, csak egy hivatás töltse be lelküket: küzdeni ezért a nagyságért. A hatalmára féltékeny, méltósága érzetében fenhéjázó, szenvedélyes és erőszakoskodó IV. Henrik császár nem tér ki a küzdelem elől; de szerencsétlenül válogatja meg fegyvereit. A nagy eszmék szolgálatában megedzett fönséges aggastyán s a heves vérének rabságából szabadulni nem tudó gőgös és makacs ifju nem voltak méltó ellenfelek. S mindjárt az első összeütközésnél megdöbbenve látja a világ, mint hull porba a császári korona a pápai tiara előtt Canossában. VII. Gergely egy csapással a helyzet urává lett, s Henrik egy hosszú, zaklatott életnek a kimerültségig fokozott erőfeszítéseivel sem szerezhette vissza azt, a mitől az az egy csapás megfosztotta — s nem szerezhették vissza utódai sem. Csaknem kétszáz évig tartott ez a küzdelem, melynél ádázabbat, csodálatosabbat és nagyobb fontosságút nem látott a középkor. S míg a százados erőfeszítések csaknem teljesen lekötötték és fölemésztették Németország erejét, a pápaság fölragyogó napja homályba borította a császári korona fényét hosszú időkre.

A császárságnak eme végzetes harcza a pápasággal kezdettől fogva nagy szerencsére szolgált hazánknak s ezt a tényt nem szabad szem elől tévesztenünk, ha igazságos mértékkel akarjuk mérni azoknak érdemeit, a kik a fiatal magyar királyságot megerősítették. Szent István uralkodásának utolsó évei óta két emberöltőn át egymást érték a német császárok támadásai hazánk függetlensége ellen, melyet meg nem dönthettek ugyan; de a míg csapásaikat ismételték, meg-megingott itthon az új állami rend s

pusztulás fenyegette a zsenge kereszténységet. Ez a förgeteg most hirtelen elvonúlt, hogy Olaszországra szórja villámait s mire visszatér, erejét vesztette : fenyegetőzik még, de nem árthat már. Az igaz, hogy az elvonuló veszedelmet csakhamar új váltja föl s a császárok hatalmi törekvéseit a pápák folytatják : de az ő fegyverük nem az erőszak fegyvere, hatalmuk szellemi és erkölcsi felsőbbségükön nyugszik, a mely hódíthat a nélkül, hogy leigázna s nem is fenyegeti egy pillanatra sem komolyan a magyar királyság politikai függetlenségét. Barátságuk becse mindig nagyobb volt haragjuk veszedelmes voltánál. S királyaink amazt biztosították, emezt távol birták tartani az országtól a nélkül, hogy miatta akár az állam, akár az egyház függetlenségén csorbát kellett volna ejteniök.

6. **Szent László tiszteletet és tekintélyt szerez a magyar királyságnak.** — Míg Gejza aggodalmas tekintettel kiséri a veszett trónja után járó Salamon mozdulatait s majd a császári, majd a pápai hatalom haragjától tartva, egyezkedésre, sőt lemondásra is kész, csakhogy a veszedelmet távol tartsa nemzetétől : László — mihelyt bátyja halála után a trónra jut — merészen, eltökélten és tántoríthatatlanul oda áll a küzdő felek mellé, szembeszáll a veszedelemmel s tiszteletet és tekintélyt szerez a magyar királyságnak. Jellemében az erő erőszakosság nélkül, a bölcseség habozás nélkül, a jámborság rajongás nélkül, a fenség fönhéjázás nélkül egyesült. Hőse, példányképe és bálványa volt nemzetének, a mely soha osztatlanabb szeretettel, mélyebb hódolattal és igazabb áhitattal nem ragaszkodott királyához, mint Lászlóhoz. Egy volt nemzetével : nemzete ragaszkodásából merítette erejét s erőssé tette nemzetét. Mihelyt a trónt elfoglalta, meg is koronáztatta magát s koronáztatása ellen — noha Salamon még élt — sem a császár, sem a pápa nem tiltakozott. S mikor a pápa arra figyelmezteti, hogy Magyarország a szent széknek köszönheti koronáját s annak fönhatósága iránt tisztelettel tartozik : kijelenti, hogy «ő a szent széknek mint egyházi hatalomnak s a pápa ő szentségének mint lelki atyjának egész szívből, fiuilag engedelmeskedni kész ; de királysága függetlenségét, senkinek, semminek alá nem

rendelheti.» Szavainak nyomatékot is adott azzal, hogy a Lengyelországból elüzött Boleszlav királyt — a ki Bélának és fiainak hű szövetségese volt — fiával együtt udvarába fogadta s szíves vendéglátásban részesítette, daczára annak, hogy a menekültet VII. Gergely az egyházból kiátkozta. Nem fél a császár haragjától sem: pártolja ellenfeleit, védelmébe fogadja Luitpoldot, az osztrák herczeget s visszaveri a császár hadait, mikor Salamont még egyszer, utoljára segítik trónja visszaszerzésében. De azért maga jószántából békejobbot nyújt a szerencsétlen, hűtlen rokonnak: nagylelkűsége által igyekszik lefegyverezni azt, a kit a sors csapásai meg nem tanítottak, meg nem javítottak. Udvarába fogadja Salamont s királyi származását megillető ellátásban részesíti őt; de a mikor a javíthatatlan, ellene és az ország békéje ellen tör, börtönbe vetteti s utóbb számüzi az országból. Majd a keleti és déli határokra veti tekintetét, melyeken — a míg nemzete nyugot ellen védekezett s belső villongásokba merült — a szomszéd császári hatalom rést tört s elfoglalta a Szerémség egy részét. László kiűzi innen a görög hadakat s a futó ellenséget Bolgárország határáig üldözi. Így bizonyította be László emez első tetteivel, hogy királya van a nemzetnek, a ki ben erős, kifelé független és sem országa, sem nemzete hatalmán és méltóságán csorbát nem tűr.

7. **Horvátország a magyar korona hatalma alá kerül.** — László uralkodásának első feléről az elmondottaknál többet alig jegyeztek föl a régi krónikák; emez évek csönd s, buzgó munkásságáról, melyet nem kisért a fegyverek zaja, csak akkor emlékeznek, mikor elragadtatással magasztalják annak csudás eredményeit. Alig telt el tíz éve, hogy László a koronát fejére tétette s a nemzet elég erősnek érezte magát arra is, hogy az ország területét növelje, lakosainak számát új letelepedőkkel gyarapítsa és cselekvő részt vegyen a nyugati népek nagy küzdelmeiben — a mint a következőkben rendre el fogjuk beszélni.

Az a Horvátország, melyet a régiek annak neveztek — a Kulpa folyó és a dalmát tengerparti városok közt fekvő hegyes vidék — Nagy Károly idejében a frank birodalomhoz tartozott, utódai alatt a görög császárok kezére került s a honfoglaló magya-

rok megjelenésekor már érezni kezdte Velencze hirtelen emelkedő hatalmának súlyát. Árpád magyarjai meghódították ezt a területet is, de nem bírták sokáig s nem is törődtek vele sokat, mikor a lechparti vereség után elgyengült kezükből kisiklott. 970 táján már független ország, mely a szent István halálát követő zavaros idők alatt terjeszkedni is próbált, de sem a Szerémség, sem a Dráva és Száva folyók köze, sem Zágráb vidéke soha sem tartozott hozzá. Ezeket a területeket László atyja, I. Béla király adta leányával együtt jegyajándékba Zvoinimir, horvát fejedelemnek, a ki magát utóbb (1076-ban) épen VII. Gergely pápa támogatásával Horvátország királyává tette. De Zvoinimir nem sokáig hordta az új koronát s mikor 1089-ben fiú-maradék nélkül halt el, fejetlenség támadt az országban s a hatalmas urak egymás ellen fordultak a gazdátlan trón birtokáért. A magára hagyatott özvegy királyné bátyjához, Lászlóhoz fordult segedelemért, a ki késedelem nélkül át is kelt hadaival a Dráván s nemcsakhogy lecsöndesítette a zavargásokat, hanem tartósan meg is hódította a horvát földet egészen a tengerpartok mentén elhúzódó hegyekig. Fegyverrel hódított, de békét és rendet vitt magával s megerősítette és terjesztette a kereszténységet, a mely már ezen a földön is gyökeret vert ugyan, de még csak gyéren termette gyümölcseit. A meghódított területet, az anyaország példájára, királyi megyékre osztotta s Zágrábban püspökséget alapított. De még nem ért végére intézkedéseinek, a mikor a Dráván túlról érkezett rosz hírek hazaszólították. Unokaöcscsére, Álmosra bízván az elhintett mag ápolását, maga oda sietett, a hova a veszedelem szólította.

8. **Az országot dúló kúnok legyőzése és letelepítése a Tisza mellékén.** — Mióta történeti följegyzések szólnak őseink vándorlásairól, azt látjuk, hogy őket kelet felől a besenyők, ezeket meg a kunok szorítják. Besenyők és kunok lettek örököseivé Lebédiának és Etelköznek s mikor a magyarság letelepedett és királyságot alapított, a Kárpátok keleti bérczeit ez a két nyugtalan, hadi kalandokra járó nomád nép rajzotta körül. A besenyők voltak a közelebbi szomszédok, a kik közül némelyek mint békés telepedők, mások mint dúló ellenség keresték fel hazánkat. Szent István is

harczolt ellenük. A XI. század második felében a kunok főléje kerekedtek a besenyőknek s azoknak hírét-nevét feledésbe űzve, csaknem két századon át hatalmasodnak az Al-Duna vidékén. A Kárpátokon akkor jönnek át először, a mikor a visegrádi fogságából megszabadúlt s hozzájuk forduló Salamont támogatják trónja visszaszerzésében — de nem sok szerencsével. Másodszor meg akkor törnek be az erdélyi hegyszorosokon, a mikor László Horvátország meghódításán, lecsöndesítésén és rendezésén fáradozott. Úgy jelentek meg mint a zivatar s úgy pusztítottak mint az áradat. De László még jókor hírét vette dúlásaiknak s útjokba állt, mielőtt zsákmánynyal terhelten elhagyhatták volna az országot. A Temes vizénél rajtuk üt, leveri őket s a sereg legnagyobb részét foglyul ejti. Az otthon maradt kunok fenyegetőzve követelik a foglyok kiadását s mikor fenyegetéseik nem használnak, haddal törnek az országra, hogy véreiket kiszabadítsák. Vesztükre történt, mert László most is leveri őket, vezérük elesik az ütközetben s alig marad hírmondója gyászuknak. László most már békén fordíthatta gondját az életükért, szabadságukért remegő foglyokra s letelepítette őket a Tisza mellékén, gondoskodott róla, hogy a keresztény hitre térjenek. A kiket fegyverrel győzött le, meghódította azokat nagylelkűségével s a kunok összeolvadván a magyarsággal, egyaránt növelték a nemzet erejét s a királyok hatalmát.

9. **László és a külföld. A keresztes hadjáratok megindulnak.** — A mennyire szerette Lászlót nemzete, annyira tisztelte őt a külföld. Az ő idejében nem volt Európának olyan uralkodója, a kiben kora jótulajdonságai a kor hibái nélkül oly tisztán s teljes mértékben meglettek volna mint ő benne. S ő annak a tiszteletnek, a mely környezte, tettekkel adott nyomatékot. Nem tartotta magát távol attól a küzdelemtől, melylyel a pápai és császári hatalom emésztette egymást s kezdettől fogva a pápai szék támogatására szentelte erejét. Ő, a ki csak az imént szabadította meg az országot a német támadások veszedelmétől, egy ízben 20,000 lovas vitézt ajánlott föl követei által a speieri gyűlésen Henrik ellen. Sőt krónikáink arról is regélnek, hogy a német birodalom rendei Lászlót kinálták meg a császári koronával. De a míg ez a harcz

növekvő elkeseredettséggel folyt nyugaton, addig egy más hadi mozgalom is indúl meg a pápák ösztökélésére, a mely távol keleten, idegen világrész pogány népei között óhajtja új fénynyel övezni a keresztet s nem hervadó babérral ékesíteni a keresztény fegyvereket. Már száz évvel azelőtt, II. Szilveszter pápa forgatta elméjében azt a tervet, hogy Palesztinát, azt a földet, a melyet a kereszténység legdrágább emlékei szenteltek meg, vissza kellene foglalni a mohamedánoktól a kereszténység számára. VII. Gergely is gonddal ápolta lelkében ezt a gondolatot, de csak szerencsésebb utódainak adatott meg, hogy az igét tettre váltsák. Az 1094-ben tartott piacenzai gyűlés után egyenként gyülekeznek a hadak, különösen Angol- és Francziaországban a kereszt védelmére, s a keresztes hadak vezéréül László királyt szemelik ki. László habozás nélkül kész népével együtt a fölfegyverkezett kereszténység élére állani; de mielőtt ő felkészülhetett s a keresztes hadak megindúlhattak volna, 1095 nyarán a végzet örök nyugalomra szólította.

10. **László uralkodásának eredményei; jellemzése, emléke.** — Századok teltek el, míg a magyar királyság megint arra a magasságra juthatott, a hova László emelte. S nemzetét nemcsak a fegyverek hatalma által tette nagygyá. Ha egyéb tanuságunk nem volna, ránk szállott törvénykönyvei is hangosan bizonyítják, mily szigorú bírája, bölcs vezetője és gondos atyja volt népének, a ki fegyverével csak védte azt a magot, a mit a béke idején mint szorgalmas magvető elhintegetett. Állandó letelepedésre szorította a népet, és szigorú törvényekkel megtanította mások személyének és vagyonának tiszteletére. Büntetéssel sujtja az ősi pogány hithez ragaszkodókat s míg jótéteményeivel elárasztja a keresztény egyházat, erős kézzel tartja fegyelemben a papságot, melyet a földi javakban való bővelkedése itt-ott elkapat s szent hivatása elhanyagolására csábít. A bácsi püspökséget érsekség rangjára emelte, Zágrábban püspökséget, Sümegen apátságot alapított, rendezte a nagyváradi és gyulafehérvári püspökséget, s a többiek között sem volt olyan, melyet bőkezűsége által hálára ne kötelezett volna. S míg így a jelenben a jövő számára épitett, nem

felejtkezett meg a múltakról sem; a magyar kereszténység megalapítóit Istvánt, Imre herczeget és Gellért püspököt az ő uralkodása alatt (1083) avatta szentjeivé az egyház. Nem is csuda, ha ennyi nagyságra és fönségre az utódok kegyelete nem bírt közönséges emberi mértéket alkalmazni s tetteiben egy fensőbb isteni erő csudás nyilvánulásait látta. «Mert ő gazdag volt szeretetben — mondja a legendaíró meghatott szavakkal — bővelkedő türelemben, vidám a kegyességben, dús a malasztok adományaiban, ápolója az igazságnak, pártolója a szemérmetességnek, gyámola az elnyomottaknak, fölsegítője a szegényeknek és szűkölködőknek. Az isteni kegyelem a természeti adományokban is felül emelte őt az emberek közönséges értékén: ő ugyanis hősies, kézre erős, tekintetre kellemes vala; egész külsején oroszláni erő és méltóság ömlött el; termetére oly magas, hogy vállaitól fogva kilátszott mindannyiak közül s az isteni adományok teljességében már külső tekintete is trónra termettnek hirdette őt». Sírja, melyet az általa épített nagyváradi székesegyház ölelt keblére, csudatevő bucsújáró helyévé lett a nemzeti kegyeletnek s a nép századokon át ragaszkodott ahhoz a hitéhez, hogy a szent király mindannyiszor elhagyja kőből vetett ágyát, valahányszor nagy veszedelem fenyegeti az országot s vele együtt elköltözött vitézeinek láthatatlan seregével küzd népe megtámadói ellen.

11. **Kálmán király László nyomdokain halad. A keresztes hadak keresztülvonulása hazánkon.** — Lászlót bátyjának, Gejza királynak fia, Kálmán követte az uralkodásban. S Kálmán hűséges sáfára volt a rászállt örökségnek. Nem dicsekedhetett ugyan az elhúnyt nagy király egyéniségének varázsával, lelki fönségével és daliásságával; de műveltségben legtöbb kortársát meghaladta, akarata erejére nézve sem állt bátyja mögött s királysága gondjait ép oly méltósággal mint körültekintéssel viselte. Heves, indulatos, szenvedélyes s hiányzik benne a szellemi és erkölcsi tulajdonok ama harmoniája, mely nagy elődét ékesítette; de ép oly fáradhatatlan, mint amaz népe javának előmozdításában, s életét pihenést nem ismerő munkásságban emészti fel. Az utódok sokáig hálátlanok voltak irányában; megakadtak gyarlóságain s elfelejtkeztek

érdemeiről. Pedig annak az épületnek, melyet István épített, László megerősített, ő volt a betetézője. S ezt a munkát nem csöndes, zavartalan időben végezte. Mindjárt uralkodása első évében történt (1095), hogy a clermonti zsinat szavára százezrivel indultak meg a fölfegyverkezett tömegek a szent sír visszafoglalására. Az első keresztes csapatok, a Duna völgyén haladva, kivétel nélkül hazánkon át igyekeztek czéljuk felé. Rövid időközökben hét kisebb-nagyobb had követte egymást. Valóságos népáradat zúdult nyugatról keletre s a fegyelmezetlen tömegek, a merre elhaladtak, erőszakoskodással és pusztítással jelölték meg útjokat. Így értek el hazánk határaihoz is, de Kálmán elég bátor és erős volt megfékezésükre. A clermonti zsinat átkot mondott ugyan mindazokra, a kik a szent vállalatot bármiképen gátolni merészlik; Kálmán azonban a szent ügy sikerének elébe tette hazája érdekeit s visszaűzte, összezúzta azokat a csapatokat, a melyek ellenség módjára támadták meg az országot s a vendégtisztességről megfelejtkeztek. A Bouillon Gottfried s Európa legkitünőbb leventéi által vezetett főhadat azonban, a mely megbecsülte magát, megbecsülte Kálmán is. Szigorúan őrködő szemmel, de ellenséges indulat nélkül kisérte őket végig országán s gondoskodott róla, hogy semmiben szükséget ne lássanak. Így bizonyította be, hogy nem a szent ügynek volt ellensége, hanem a szent ügy meggyalázóinak s a gáncsok ellenében, a melyekkel kortársai alaptalanúl illették, megnyugtatta őt népe hálája, melyet megérdemelt.

12. **Horvát- és Dalmátország királyává koronáztatja magát (1102).** — Még le sem csöndesedett az a nyugtalanság, melyet a keresztes hadak átvonulása vert föl az országban, mikor a Dráván túlról új veszedelmet jelentő hírek érkeztek. Horvátországban fölkelés támadt s Álmos herczeg nem volt elég erős a rend helyreállítására. Kálmán nem csekélylette a veszedelem nagyságát s mihelyt a keresztes hadak miatt onnanhazulról szabadulhatott, Horvátországban termett s a fölkelést leverte. Mivel pedig úgy volt meggyőződve, hogy ezt az országot mindaddig békével nem bírhatja, míg a tengerpartot, a melyre az támaszkodik, hatalmába nem keríti, a dalmát városok meghódítását is elhatározta.

Csakhogy ezeknek a birtoka után mások is áhítoztak: a normannok, Alsó-Itália urai, a kik a dalmát partokról űzték kalózkodásaikat az Adriai tengeren, és a velenczeiek, a kik nem lehettek el Dalmáczia sója és fája nélkül s nem tűrhették, hogy velük szemközt egy idegen hatalom fészkelje meg magát és messze tengerekre terjedő kereskedésöket megakaszsza. Kálmán számot vetett a körülményekkel s nem ingott meg elhatározásában. A két vetélytárs közé lépett harmadikúl s a velenczeiek segítségével nemcsak hogy elűzte a normannokat a dalmát partokról, hanem Olaszországba is átevezett seregével és az Apuliai félszigeten több várost elfoglalt a normannoktól (1096). De Kálmán nem azért vitte fegyvereit ily messzire, hogy a gesztenyét a velenczeiek számára kaparja ki a hamuból: megbékélt Rogerrel, a normannok királyával, leányát Buzillát nőül vette, s így megszerezte támogatását a velenczeiek ellen arra az időre, ha ezek Dalmáczia megszerzésében s birtokában háborgatnák a magyar királyságot. S Velencze nem is nyugodott; Kálmán nem habozott. Mikor 1102-ben a velenczeiek zavargásokat támasztottak a tengermelléken és Horvátországban, a jóelőre fölkészült magyar csapatok nagyobb erővel keltek át a Dráván mint valaha s Horvátországot a tengerparttal együtt rövid idő alatt megszállották. Trau, Spalato, Zara, Bielograd megnyitották kapuikat. De Kálmánt nem kapatta el a könnyű és gyors siker; tudta, hogy emez országok birtokának biztosítása több munkába fog kerülni megszerzésüknél. Azon fordult meg minden, hogy a meghódítottakat meg is nyerje a magyar királyság számára. Nem élt tehát az erőszak jogával; meghagyta őket régi szabadságaikban s hogy lealáztatásuk nélkül csatolja őket magához és királyságához, Bielogradban fejére tétette Dalmát- és Horvátország koronáját. Nem az önkény vasából, hanem a törvényesség nemes érczéből alkotta meg azt a kapcsot, a mely ezt a két országot ama régi időktől fogva napjainkig hazánkhoz kötötte. E két ország megszerzésével azonban együtt járt a velenczeiek ellenségeskedése. Maga Kálmán is csaknem uralkodása végéig küzdött ellenük, s ettől a küzdelemtől utódai sem menekedhettek meg mindaddig,

a míg Velencze kereskedelme s azzal együtt nagy tengeri hatalma is századokkal utóbb alá nem hanyatlott.

13. **Kálmán mint törvényhozó.** — Kálmán király nagy dolgokat művelt fegyvere hatalmával is, megvédte nemzetét a keresztes hadak áradása ellenében, királyságát két tartománynyal gazdagította s útat nyitott számára a tengerhez: de azért az utódok nem ezeket az érdemeit örökítették meg emlékében. Jobban csodálták az ő korában ritka tanultságát és műveltségét, elnevezték «könyves» Kálmánnak s büszkén hivatkoztak törvényeire, a melyek egyhangon hirdették bölcseségét és uralkodói gondoskodását nemzete javának gyarapításában. Több zsinatról, s nemcsak királyi tanácskozásokról, hanem országos gyülésekről is van tudomásunk, melyeknek határozataiból egyet-mást megőrzött számunkra az idő. Egy-két törvényét megemlítjük mi is. Hogy az egyházat — mely iránt szigorúbb volt, mint régi királyaink bármelyike — megóvja a sülyedéstől, elrendeli, hogy «tudatlanok ne rendeltessenek papokul; a kik pedig azokul rendeltettek, tanuljanak vagy tétessenek le.» A papi nőtlenséget nem erőszakolja, de igen közel juttatja végleges diadalához, kimondván, hogy «a ki nőtlen korában lett pappá, nem nősülhet; a nős pap pedig nem házasodhatik másod izben». Az ősi pogány vallást ő sújtja az utolsó tilalommal: «Pogány szertartásokat senki se kövessen — úgymond — a ki pedig ilyeneket követne, ha a nagyok közül való, tartson tizenegy napig böjtöt, ha pedig a kisebbek egyike, bőjtöljön hét napig veréssel.» Nagy fontosságú az a törvénye is, a mely a nemesi birtok öröklését akképen rendezi, hogy «a honfoglalás idejéből származó s a szent István adományozta birtok fölött a tulajdonos szabadon rendelkezhessék; de a szent István utódaitól adományba kapott birtokok apáról fiúra szálljanak, ha pedig az örökhagyónak fia nincs, testvérére s annak fiaira, ilyenek nem létében a királyra háramoljék az öröklés joga». Azonban legtöbbet tett Kálmán az igazságszolgáltatás javításában. A korábbi kegyetlen büntető törvényeket enyhítette, az istenítéletek tartását korlátozta, a boszorkánypereket eltiltotta, kimondván, hogy «a boszorkányokról, a kik nincsenek, szó se történjék». Hogy pedig a nemes

ember, ha a királyhoz nem fordulhatott panaszával, e miatt szabadságában meg ne rövidíttessék, elrendelte a törvény, hogy «minden püspöki megyében évenként kétszer tartassék oly zsinat, a melyben a főispánok s a többi tiszti hatóságok a püspök körül gyülekeznek. Itt azután a főbbek ügyei az összes zsinatban, az alsóbbak panaszai pedig a zsinat egyes tagjai által külön vétetnek itélet alá». Azoknak, a kikre az igazság kiszolgáltatását bízta, ezt a tanácsot adta: «Oly óvatosan, oly aggodalmasan kell mindent megfontolni az igazság mérlegén, hogy egyrészről az ártatlanságot gyűlöletből ne kárhoztassuk, másrészről a bűnt barátságból ne ótalmazzuk.»

14. **Álmos herczeg pártütése; Kálmán halála.** — Uralkodása első felének nagy erőfeszítései után sem élvezhetett Kálmán békét és nyugalmat. Testi szenvedések, családi bajok s az országot megosztó pártoskodások egyesült erővel támadtak fáradt, de csüggedést nem ismerű lelkére. Első neje halála után a kiewi nagyfejedelem leányát, Predszlavát vette feleségül, de a hűtlen nőt csakhamar elűzte udvarából. Ez haza menekül s orosz földön szüli Boricsot, a ki utóbb mint trónkövetelő tér vissza, hogy az akkor már belső zavarokba sülyedt, külső támadásoktól fenyegett ország nyomorúságát a maga izgága életének bűneivel tetézze. S a sülyedés eme szomorú korának kezdete belenyúlik Kálmán király uralkodásába. Álmos herczeg a megkezdője a pártoskodások ama hosszú sorának, a melyek a királyi családot s vele együtt az országot is egy századnál tovább nyugtalanították, gyengítették. Boszúból azért, hogy Horvátország kormányát a tiszántúli részek birtokával kellett fölcserélnie, s vétkes nagyravágyása által izgatva egyenesen bátyja koronája ellen tör, s kész az ország biztosságát és függetlenségét is feláldozni, csakhogy czélt érjen. Újra fölidézi a német beavatkozást s V. Henrik német császár, a kinek támogatását kiesdette, mohón lát Pozsony ostromához; majd föllázítja s elszakítani készül Horvátországot: de minden vállalatával kudarczot vall. Négyszer fog fegyvert bátyja ellen s ez, miután mindannyiszor legyőzte, négyszer megbocsájt a pártütő testvérnek. Kálmán nagylelkű, de nem gyöngeségből: nem öcscsét kimélte,

hanem féltette nemzetét. S mikor látja, hogy a maga, fia s országa javát másképen meg nem óvhatja a javíthatatlantól, parancsot ád, hogy fiával, Bélával együtt foszszák meg szemevilágától. Rettegett attól a gondolattól, hogy a megújuló polgárháborúk tönkre fogják tenni nagy elődei és az ő élete fáradozásainak minden gyümölcsét, s irgalmatlan eltökéléssel arra szánja magát, hogy a fekélyt egy vágással kiirtja a nemzet testéből — hogy az épen maradt rész virulhasson. A jövő azonban csak aggodalmait igazolta, de nem teljesítette reménységét, s az a tett, a melyet nemzete javáért követett el, az utódok szemében lelki gyarlóságának vált bélyegévé. A krónikák elfogult gyűlölségét átszűrte az idő s a nagy király megbélyegzett kegyetlenségében ma már nemzete javáért remegő aggodalmát látjuk s olyan áldozatot, a melyet nem hozhatott a nélkül, hogy magát meg ne sebezze.

Sebestyén Gyula.

EGY TÁRSADALMI NÉPNEVELŐ ÉLETÉBŐL.

A mult év július havának 29-én ritka szép polgári ünnepet ültek a brüsszeli városház dísztermében. Az ünnepet a belga főváros polgármesterének elnöksége alatt egy országos bizottság rendezte egy egyszerű polgár tiszteletére, ki mintegy húsz év óta bámulatos kitartással és sikerrel munkálkodik a társadalom szellemi és erkölcsi fogyatkozásainak orvoslásán, s kiről minden honfitársa elismeri, hogy élete külön lapra jogosult Belgium művelődésének történetében.

Ez a férfiú *Gilon Ernő*, verviersi nyomdatulajdonos és könyvkiadó. Gilon Ernőt hajlamai korán a gyakorlati élet mezejére terelték ugyan, de megelőzőleg szorgalmasan megszerezte magának mindazokat az ismereteket, melyek az igazi műveltségnek szükséges kellékei. Sőt nemcsak tanult, hanem gondolkodott is. Mennél belebb hatolt az ismeretek világába, annál szilárdabb meggyőződéssé vált lelkében, hogy a tudomány igazságainak nem elméleti, hanem gyakorlati rendeltetésök van, s hogy tehát az igazságok kiváltképen és mindenek fölött az emberi élet hasznára, szépítésére és nemesítésére valók. S ha arra valók, vajjon arra használtatnak-e föl valóban? Csak egy figyelmes pillantást kellett vetnie a társadalomnak különösen alsóbb rétegeire, s azonnal fájdalmasan tapasztalta, hogy az emberek nagy többsége ez igazságoknak nemcsak javait nem élvezi, hanem azoknak még puszta megismerésére sem jutott el. Tudatlanság, s következőleg szegénység, szolgaság és erkölcsi nyomor mindenütt.

Gilon megdöbbent és határozott; elhatározta, hogy életét a közfelvilágosodás előmozdítására s egyszersmind a tudatlanságból származó társadalmi nyomor és szenvedések *megszüntetésére* fogja

szentelni. Szándékosan választá tervéhez e szót: «*megszüntetés*», mert az «*enyhítés*» csak *részszerinti* orvoslás volna, már pedig ő *egész erőt, egész munkát* és *egész sikert* akar mindenütt és mindenben.

Első föllépésekor még alig mult 17 éves. Ez okból a kezdetnek csakis kezdetével tesz kisérletet. Maga köré gyűjté volt tanulótársai közül a legderekabbakat s azokkal egy *Haladás* című önképző társaságot alakított. S tudta, mit csinál. Nagy terveihez mindenekelőtt alkalmas, lelkesedni tudó munkatársakat akart magának nevelni, s a következés megmutatta, hogy helyes úton indult. A *Haladás* kiválóan irodalmi, társadalmi, bölcsészeti és politikai ismeretek szerzésével és terjesztésével foglalkozott, de eleinte csak saját körében. Midőn azonban már meggyőződhetett Gilon, hogy társasága valóban komolyan és sikeresen munkálkodik, egy lépéssel tovább ment: *Tanulmányozás* czím alatt egy második társaságot szervezett, mely csak annyiban különbözött az elsőtől, hogy a már beavatott ifjakon kívül más fiatal embereket is fölvett tagjaivá s hogy működését különösen a társadalmi kérdések tanulmányozására irányozta. Máskülönben a két társaság oly szoros összeköttetésben állott egymással, hogy nem ritkán együttes üléseket is tartott.

Midőn azután e két társaság tagjai teljesen meg voltak nyerve az ügynek, Gilon egy napon így szólt hozzájok: Immár eleget tanakodtunk, vitatkoztunk; most itt van az ideje, hogy cselekedjünk is. Hiszszük és valljuk, hogy minden társadalmi bajnak egyedüli orvossága a nép oktatása és javítása. E tekintetben mindnyájan egy véleményen vagyunk. Szükségtelen volna tovább mennünk. Megtaláltuk az orvosságot, most kisértsük meg annak az alkalmazását. Lépjünk szerényen a nyilvánosság elé; gondoljunk azokra, kiknek nincs a mienkhez hasonló módjuk a tanulásra; gyüjtsük össze őket. Lehet, hogy az ilyenek nem is gondolnak hasznos ismeretek szerzésére: gondoljunk tehát helyettök mi. Oktassuk, javítsuk őket a nélkül, hogy ők maguk észrevennék. Hangversenyek, nyilvános előadások rendezésével könnyű lesz magunkhoz édesgetnünk azt a közönséget, melylyel foglalkozni

akarunk, s így lassanként minden zaj és huzalkodás nélkül hozzá láthatunk a nagy munkához».

A társak egy pillanatra visszariadtak a nyilvános szerepléstől; de aggodalmaikat csakhamar legyőzte az a határtalan bizalom, melylyel Gilonnak tehetségei s kitartó ereje iránt viseltettek. A mihez Gilon kezd, annak sikerülnie kell!

A vezetőnek e föllépése egy harmadik társaságot hívott életre e czím alatt: *Verviersi népszerű estveli előadásokat rendező társaság*. E társaság czéljainak előmozdítására nemcsak tagok, hanem pártolók is váratlan szép számmal jelentkeztek annyira, hogy immár 18 év óta folytatja üdvös működését.

Nagyon érdemes az estveli előadásoknak a rendezése módjával is közelebbről megismerkednünk. Az előadások részletei rendesen: *ének, zene* és valami alkalmas népszerű *felolvasás*. Ilyen előadás hetenként legfölebb egyszer van olyan időben, midőn főleg a munkásosztály legtöbb szabad idővel rendelkezik. A belépés ingyenes, de minden belépő köteles legalább egy 5 centimeos (2—3 kr.) *tombolajegyet* váltani, mert az előadás után *könyvsorsolás* következik. A sorolás tárgyát képező könyveket a bizottság válogatja össze, még pedig a lehető legnagyobb gonddal. A kisorsolt könyvek összes értéke rendesen annyi mint az eladott tombolajegyeké; az egyes könyvek ára azonban sohasem csekélyebb 25 centimenál (12—13 kr.); de van rá eset, hogy egy 5 centimeos jegygyel 10, 100, sőt 200 frankos könyvet is lehet nyerni; ilyenek például Littré nagy franczia szótára, az Ismeretek tára (Grand Dictionnaire de la Conversation), vagy Larousse Enczikopédiája. Az előadásokat rendesen valamely igen nagy teremben tartják; azért lehető, hogy olykor 8000 jegyet is eladnak. Az eddig kisorsolt könyvek száma, mint a társaság *Almanach*jából látjuk, jóval meghaladja a *százezeret!* Alig kell külön megemlítenünk, hogy e tombolázással egybekötött estveli előadások idáig már több nagyobb városában meghonosodtak Belgiumnak.

A könyveket részint vásárlással szerezte, részint pártolók ajándékából kapta a társaság mindaddig, mignem Gilon arra a merész vállalkozásra adta magát, hogy az ajándékozás további

ébren tartása mellett külön, e czélra való könyvkiadást indít meg saját üzletében. Példátlan szorgalommal olvasta át a franczia és wallon irodalom minden ágát, hogy maga válogassa össze a czéljaival egyező művek minden faját; regényt, beszélyt, legendákat, költeményeket, nevelési, közgazdasági, társadalmi, egészségtani, népszerű orvosi, testgyakorlati, zenei, természettudományi, ipari, utazási, életrajzi, stb. munkákat, sőt maga is írt nem egy értékes munkát. Egy-egy kötet terjedelme átlag legalább 100 lapnyi, ára pedig 60 centime (28—30 kr.). E vállalat *Bibliothèque Gilon* (Gilon-féle könyvtár) czímen már nemcsak Belgiumban, hanem Franczia ország nagy részében is ismeretes és közelismerés tárgya nemcsak azért, hogy a ponyvairodalmat csaknem teljesen elölte, hanem azért is, hogy csak jót ad s mégis oly díszes alakban, melylyel a csekély ár épen semmi arányban nem áll. Ennek az igazán jeles könyvtárnak a *századik* kötete szolgált indító okul arra a tavalyi szép ünnepre, melyről e czikk elején szóltunk.

E megbecsülhetetlenül áldásos társaság létesítése után ismét új munkára hívta föl Gilon a fiatalság figyelmét, s tette ezt nem azért, mintha szenvedélyből alapítana társaságot társaság után, hanem abban a meggyőződésben, hogy mind a becsvágy, mind a munkaerő nagyobb az egyes önálló társaságokban, mint egy nagy társaságnak, szakosztályokká elágazó részeiben. Rávette tehát a barátait, hogy tömörüljenek egy olyan *Ifjúsági őrséggé* (Jeune Garde), melynek az legyen a föladata, hogy időről időre nyomozza ki, vajjon az iskolába járásra köteles gyermekek valóban eleget tesznek-e e kötelességüknek, s vajjon az iskolák kellő karban vannak-e mindenütt; aztán iparkodik a szülőket rábírni, hogy gyermekeiket pontosan járassák az iskolába; s végül kipuhatolván a leczkemulasztások okait, minden erkölcsi és anyagi erejét latba veti, hogy az okokat megszüntesse. Így a ruhátlan gyermekeket fölruházza; azon szülőket, kiknek gyermekeik munkájára szükségök van, pénzzel kárpótolja, csakhogy gyermekeiket az iskolától el ne vonják; a hiányos fölszerelésű vagy egészségtelen iskolákról a hatóságoknak jelentést tesz, s a bajok elhárítására a maga közreműködését is minden szükséges esetben fölajánlja.

S valóban bámulatos, hogy mit tud tenni Gilon ezzel a derék Őrsereggel, melynek tagjai házról-házra járnak s a legnagyobb kímélettel és tapintattal értekeznek olyan szülékkel, kiknek esetleg fogalmuk sincs nemcsak a tanulás hasznairól, hanem az egészség és tisztaság legelemibb követelményeiről sem. Gilon ezelőtt néhány évvel két egymás utáni telet arra szentelt, hogy az ilyen szülőket szép szóval és igéretekkel minden hétfőn összegyüjtötte a város különböző pontjain egy-egy tágas terembe s részint maga, részint társai által arra nézve adott nekik igen népszerű utasításokat, hogy miként ápolhatják legkevesebb költséggel és fáradsággal családjuk egészségét s mit tehetnek legczélszerűbben sorsuk enyhítésére. Hogy az ilyen alkalmakkor milyen közönséggel foglalkozott e lelkes Őrsereg, arra nézve elég legyen csak annyit említenünk, hogy némely teremben a belépők kivánságára ki kellett a lámpák egy részét oltani, hogy a szegény rongyos emberek ne szégyeljék magukat a velök bibelődő «uraktól».

Kár lenne elhallgatnunk, hogy ez az Ifjusági Őrsereg mindezeken felül még az iskolai kirándulások rendszeressé tételét, pedagógiai gyüjtemények alapitását s az iskolai betegségek okainak kikutatását is fontosabb teendői közé sorozza.

Soká végét nem is érnők, ha Gilon Ernő tevékenységének egész sorozatát be akarnók mutatni. Ugyanazért legyen elég ezúttal még csak arról a társaságról emlékeznünk meg röviden, melyet ezelőtt pár évvel *A jóról a jobbra* (De Bien en Mieux) czímen alapitott.

Gilon, minthogy a társadalom minden baját tanulmányozza, nem hagyhatta figyelmen kívül a *nőnevelés* ügyét sem, melyre nézve már régebben ekként nyilatkozott: «A nőnevelés nem valami köznapi, hanem erkölcsi és társadalmi nagy ügy. Ha a nőket oktatjuk, megsemmisitjük azt a tudatlan elemet, mely az előitéleteket, a tévelygéseket s a babonát fentartja és tovább terjeszti. Olyan okos anyákat kell képeznünk, kik később maguk tudjanak arra ügyelni, hogy gyermekeik kellő oktatásban részesüljenek. De különben is meg kell adnunk a nőnek mindazon képzettségét, melynek alapján bármely körülmények közt jövedelmező és

becsületes foglalkozáshoz juthasson. Csakis az oktatás és nevelés segélyélvel csökkenthetjük az olyan leányok számát, kik lépten, nyomon elbuknak, mivel semmi olyan foglalkozáshoz nem értenek, a mely fizikai és erkölcsi életök tisztes fentartását biztosítaná».

Gilon, elveihez híven, a nőnevelés ügyének előbbvitelére is a társas működést választotta első eszközül. *A jóról a jobbra* nevű társaság ugyanis nem egyéb, mint munkás leányok egyesülete, mely néhány kiváló tanítónő és szaktanár vezetése allatt minden olyan munkás leány előtt nyitva áll, ki 15 évesnél nem fiatalabb és 25-nél nem idősebb. Tagjává lehet az egyesületnek minden tisztességes leány, ha igazolványai kifogástalanok. Az egyesület minden vasárnap összeül Verviers egyik legnagyobb termében, a *Maternité*ben s d. u. 4 órától 7½-ig van együtt. Ez idő úgy osztatik be, hogy a tagok dolgozzanak is, szórakozzanak is. A vezető tanítónők és tanárok mindenekelőtt oktatásokat adnak a csoportokra oszló lányoknak a kézimunkából, a háztartásból, s az erkölcs- és egészségtanból, melyek után énekleczke következik. Az olyan leány, ki a zenére különösebb hajlammal bír, hétközben külön zeneleczkéket kap. Az órák közötti szüneteket szórakoztató s egyszersmind illedelmes játékokkal töltik. Eltávozás előtt testgyakorlat és rövid, de választékos sorozatú hangverseny szokott tartatni. S még ez nem minden. A tagok, hogy annál többet tanulhassanak, e vasárnapi összejöveteleken kívül szorgalmasan látogatják a felnőttek oktatási óráit is. Aztán minden tagnak van takarékpénztári könyvecskéje, melynek folytonos gyarapítása mellett hetenként néhány centimeot még a társaság pénztárába is iparkodik befizetni, hogy az így gyüjtött pénzen a nyári kiránduló utazásokban is részt vehessen. Eddigelé többször meglátogatták már (természetesen külön vonaton és rendes vezetőik felügyetete alatt) Brüsselt, továbbá Gand, Antwerpen, Blankenberghe, Liège, Aix-la-Chapelle, Köln, Bonn városokat és a Rajna mellékét több ponton. Ez utazások mindig szigorú programm szerint történnek. Végül említendő, hogy a társaságnak igen válogatott művekből álló s eléggé tetemes könyvtára van, melyet a tagok szintén igen szorgalmasan használnak. A könyvtárat a tagok maguk is szaporitják olyformán, hogy

koronként csekély beléptidíj mellett zene-, ének-, sőt színi előadásokat is rendeznek, melyeken rendszerint szüleik és rokonaik képezik a közönséget.

Ennek a derék társaságnak mintegy fiókja az a *női tornázó egyesület*, mely ugyancsak a Gilon ösztönzéseire a vállalkozóbb tagokból alakult. Ennek szervezésekor a többek közt ezeket mondta Gilon a leányokhoz intézett buzdító beszédében: «A nőnek voltaképen nagyobb szüksége van az edző testgyakorlásra, mint a férfinak, egyrészről azért, mivel sokkal többet ül, másrészről pedig azért, mivel a jövő nemzedékek ereje és egészsége inkább függ a nőtől, mintsem a férfitól; már pedig erő és egészség nélkül a munkásosztály sem gazdaggá, sem boldoggá nem lehet. Edze tehát magát minden fiatal nő, mert a gyermek már születése előtt is az anyától várja fejlődésének és életben maradásának minden föltételeit.»

Hogy nemcsak Verviers városa, hanem az egész Belgium is mennyire méltányolja Gilon Ernőnek, «a jó gondolatok emberének» a közmívelődés terjesztésére irányzott törekvéseit és tetteit, azt fényesen bizonyítja a tiszteletére Brüsselben rendezett országos ünnepen kívül az a tény is, hogy példája nagyszámú és tekintélyes követőkre talál az ország minden részében. Az ő neve a zászló, az ő szemei a vezércsillagok s az ő elvei az irányadók mindenütt, a hol emberbaráti természetű mozgalmak keletkeznek. A nép s a serdülő ifjúság ő nála keresi úgy ész-, mint szívképző ölvasmányait. A munkásosztály pedig egyenesen második megváltójának tekinti őt, kinek egyedüli önzése az, hogy mennél több jót tegyen különösen azon embertársaival, kiket a földi sors a legkevéssbbé kegyel.

E sok irányú s nem csekély kiadást követelő tevékenységhez természetesen pénz is kell. És Gilon azt tud teremteni. Teremt pedig részint az által, hogy különféle társaságainak tagjait csekély évi díjjal megadóztatja, részint úgy, hogy alkalmas módon gyüjtéseket rendez, részint végre úgy, hogy a sajátjából hoz áldozatokat ott, hol egyéb forrásokra nem számíthat. Arra azonban szigorúan ügyel, hogy csak a szükség fedeztessék mindenütt, hogy a

kezelési költségek a lehető legmérsékeltebbek legyenek, s hogy, a hol csak lehet, a kiadásokból valami mindig megtérüljön, mint például a könyvsorsolásoknál. Egyiránt bölcs ő az adásban is, a takarékosságban is. Azért sikerül neki minden.

Hazája országos ünneppel s mellszobrának leleplezésével tisztelte meg Gilon Ernőt; mi, a meszsze távol emberei, tiszteljük meg azzal, hogy, habár ily hézagos bemutatásból, ismerkedjünk meg vele s gondolkodjunk eszméi és tettei fölött.

Király Pál.

A MAGYAR DISZÍTŐ STILRŐL.*

Minden szépnek kezdete, kútforrása s legtökéletesebb előállítója a változhatlan, örök törvényeiben fenséges természet.

A környező természeti szépségek, a reánk maradandóbb benyomást gyakorló csodaművei az örök és igaz mindenségnek kényszerítik az embert, lelki szükségként lépve fel, teremteni és a teremtőt utánozni. Ez utánzás hozta létre a művészetet, s mivel az a természet szépségeinek behatása alatt kezdődik, a természet szemlélésének, s a törvényeiben nyilatkozó szépség és igazságnak kell az igazi művészet lüktető erét alkotni. Hogy a képzőművészeteknek, festészetnek, szobrászatnak és építészetnek ezen sajátságait szemlélhessük, csak egy pillantást kell vetnünk egy festményre, egy szoborra, vagy kissé figyelmesen megnéznünk egy építészeti alkotást és azonnal meggyőződünk a művészeteknek emez utánzó-tulajdonságáról. Ez is, az is csak természet-utánzás, a czél és rendelkezés alatti eszközök számbavételével.

A festészet egy gondolatot, vagy eszmét kifejező és felköltő végczéljának elérésénél több eszközzel rendelkezik a természet utánzására, mint a szobrászat, mert ez utóbbi nem képes, s nem is akar természeti csalódást előidézni; az építészet pedig természet-utánzásában már csak arra szorítkozik, hogy a természet törvényeit kövesse, és műalakjaival ki is fejezze.

Az építészet elválhatlan követőjének, a diszítő művészetnek is igyekeznie kell a természeti törvényszerűség követésére és kifejezésére, mivel az önczélú művészetek, festészetnek és szobrászatnak eme szülő anyja, a diszítő művészet is a természetben találja

* Mutatvány Huszka József rajztanár urnak legközelebb megjelenő «*Magyar diszítő styl*» czímű becses munkájából. Szerk.

meg legfőbb forrását. A művészeteknek azonban a szolgai természet utánzás nem lehet czélja, miért is hogy egy kitünő ornamentikusnak Owen Jones-nek* szavaival éljünk : a természet alakjait eszményíteni s nem másolni kell.

Az elérendő czélnak és az előállítási eszközöknek természetéhez mért konvenczionális alakítás lehet csak feladata a diszítő művészetnek jelenben is, mint volt a művészet legvirágzóbb sza-

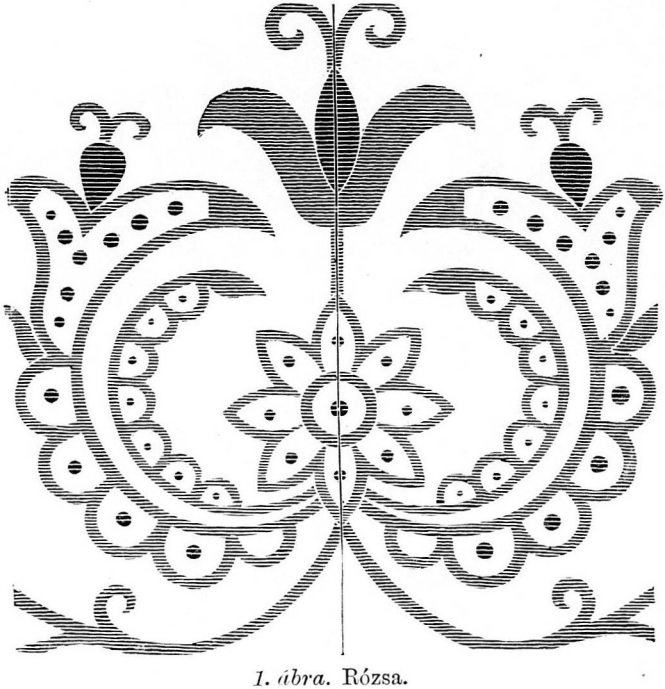

1. ábra. Rózsa.

kaiban. Valahányszor hanyatlik a tiszta műirány, mindannyiszor újra feltűnik a természeti alakok hű utánzása. Egyptom több ezer évi virágzást élt művészete, a természet alakjait újra teremtette, vagy is czélja és eszközeihez mért alakban állította elő. Lotoszcapitűlje korántsem a természeti virág többé : hanem oly alakítás, mely a virágban jelentkező természeti törvényszerűséget követve,

* Grammatik der Ornamente. London 1858. «Die wahre Kunst darin besteht, die Formen der Natur zu idealisiren, nicht zu copieren.»

a lotosz-virágra emlékeztet. A görögök akantusz-levelei, palmettái s homlokcserepei világért sem hű képei az akantusz, növénynek, a pálmalevélnek, vagy a jerichoi loncz-virág csokrainak; mert csak a beosztás, az összenőtt levelek tömege, s a vonalok iránya emlékeztet a természeti levél- vagy virágra.

A konvenczionális előállítás jellemzi a legjobb stileket. *A természet alakjait szimmetrikuson rendezve, a diszítendő tér és*

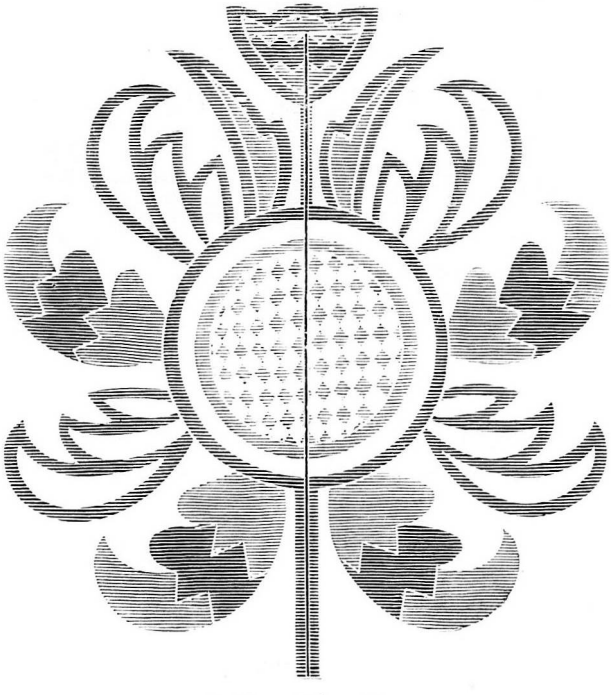

2. ábra. Búzavirág.

anyag alakja és sajátságait, valamint az elérendő czélt szigorúan szemmel tartva, szabad csak a természetből merítnünk.

Ily irányú felhasználása a természetnek, különösen a növényvilágnak : fővonása a magyar stilnek. Festett vagy hímzett termékeinken szigorú következetességgel keresztül van vive *a szimmetrikus mértani elrendezés, mert az előállított alakok a természeti állat- vagy virágnak nem hű utánzatai, mivel csak körvonalait*

adják minden domborítási törekvés és árnyék nélkül, színét is a hangulat követelményei, s nem a természeti színhez alkalmazva. E jelleg a XVI. századi termékeken ép úgy észlelhető, mint a barokk és czopfkori, talán gobelint utánozni akaró festett hátú virágos székeken fakanapékon, szekrényeken, ágyvégeken, ládák- és fogasokon.

A renaissance minden fázisa felismerhető festett mennyeze-

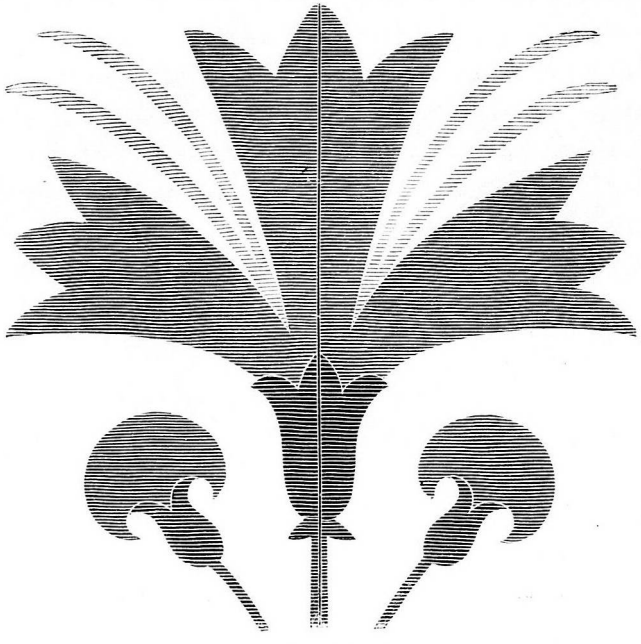

3. ábra. Szegfű.

teinken, s bútorzatunkon a beosztásban és elrendezésben, de a részletek díszítésében a főjellemvonás a stilizált virágok kizárólagos alkalmazása, úgy hogy a levél nagyon mellékes, csak kiegészítő, ürtöltő; az állatalakok és virágcserepek vagy vázák pedig ritkán használtatnak. Az általam lerajzolt és virág alakjaiban felhasznált 360—70 magyar díszítési motivumon csak 15 váza, 11 madár, 6 állat (szarvas, kecske, oroszlán) alak fordul elő; holott a legegyszerűbb díszítésen is legalább három virág található.

Ezen sajátsága a magyar diszitési modornak, hogy *fődiszitési elemét a virágok teszik,* perzsa és indiai rokonságra utal *s azon meggyőződésre vezet, hogy jelenlegi diszitési modorunk a pogány sirok ornamentikájának egyenes folytatása,* bár a virágok meg levelek által igen ritkán fedett származet renaissance vonás. A perzsa és indiai diszitő stil nem a vonalok kellemes hajlása s a voluták sora által hat, mint a renaissance, hanem a virágok és levelek egyensúlyú elosztása által, eltekintve a színpompától és a szárak-

4. ábra.

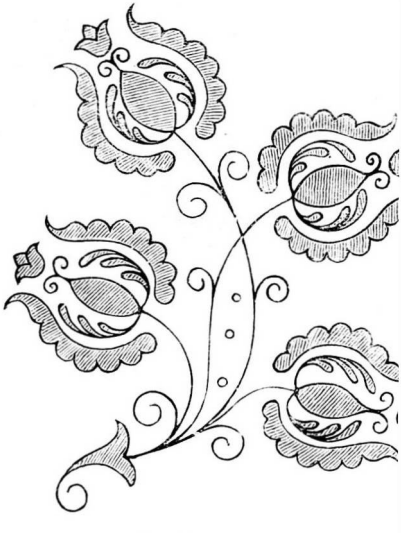

5. ábra.

nak szintén meglevő kellemes hajlásától. A kelettel rokon tulajdonság *a virágok kiváló szereplése, népsajátság, ősi vonása a magyarnak;* míg a meg nem szakitott voluták s az élénkitő állatalakok idegen befolyás következményei.

A századok egymást felváltó divata nem hagyott bennünket érintetlenül, bár a ma még meglevő legtöbb terméke a magyar diszitési modornak a renaissance korba esik; a divatból rég kiment román stil is maradandó nyomot hagyott ornamentikánkban *a félkörives fries alakjában.*

A kivarrott subákon czifra szűrökön, diszített fokosnyeleken s festett ágyvégeken egyaránt előjön a félkörű diszítés, s kivüle más mértani alak kevés található. Azonkívül körző segélyével képezett körfonatok a sugárral alkotott körbeírt csillag vagy hat küllős kerék s a diszítés legkezdetlegesebb fokán nagymértékben használt zig-zeg (zick-zack) és hullámvonalok, a sakktábla, s a dűlt négyszögű ruta (Route) alkotják a magyar diszítési modor leggyakoribb mértani alakjait.

A szövetiparban, különösen egyenes vonalokkal számtalan mértani kombinációi található, melyek nagyrésze azonban a külföld hasonnemű termékein is honos, azért a mértani alakok felemlítésével áttérhetünk a leveleknek, s azután a magyar stil tulajdonképeni diszítési elemeinek, a virágoknak tárgyalására.

Valamint a virágok közt leggyakoribb a rózsa: úgy a *levelek között is a rózsa játsza a főszerepet.* A természethű utánzattól a legkonvenczionálisabb előállításig számtalan alak kapható, melyek némelyike teljesen perzsa ugyan, de mint rokon forma sajátunkba beillett s így teljes alakjában átvettük, vagy a magunkét hozzá idomítottuk.

A rózsalevélen kívül előjön még a *szegfű keskeny és a tulipán sokkal szélesebb levélalakja,* meg a *renaissance akantus-levele is.*

A levelek néha virágokúl, s a virágok viszont levelekűl alkalmaztatnak, mikor aztán stilizálásuk is megfelelő. Eme levélvirágok s viráglevelek mind azt mutatják, hogy a magyar stil lényegét a virágok teszik, mert amint a levelet is virággá alakítja, úgy a sok virág közé okvetlen szükséges levelet meg virágból képezi.

Legszokottabb virágtypusok: *a rózsa tulipán, búzavirág* (centaurea Cyonus) *és szegfű. A rózsa ősidőktől, a búzavirág, tulipán és szegfű a XVI. századtól kezdve szerepel.* A XVII. században napraforgó, őszi rózsa és más, virágalakjaikból föl nem ismerhető fészkesek csatlakoznak még az előbbiekhez.

A XVIII. század végén és a jelen században a szigorú konvenczionális előállítás helyébe, a hanyatlás szembeötlő jeleként, naturalisztikusabb alakok lépnek. A már nem értett régibb alakok

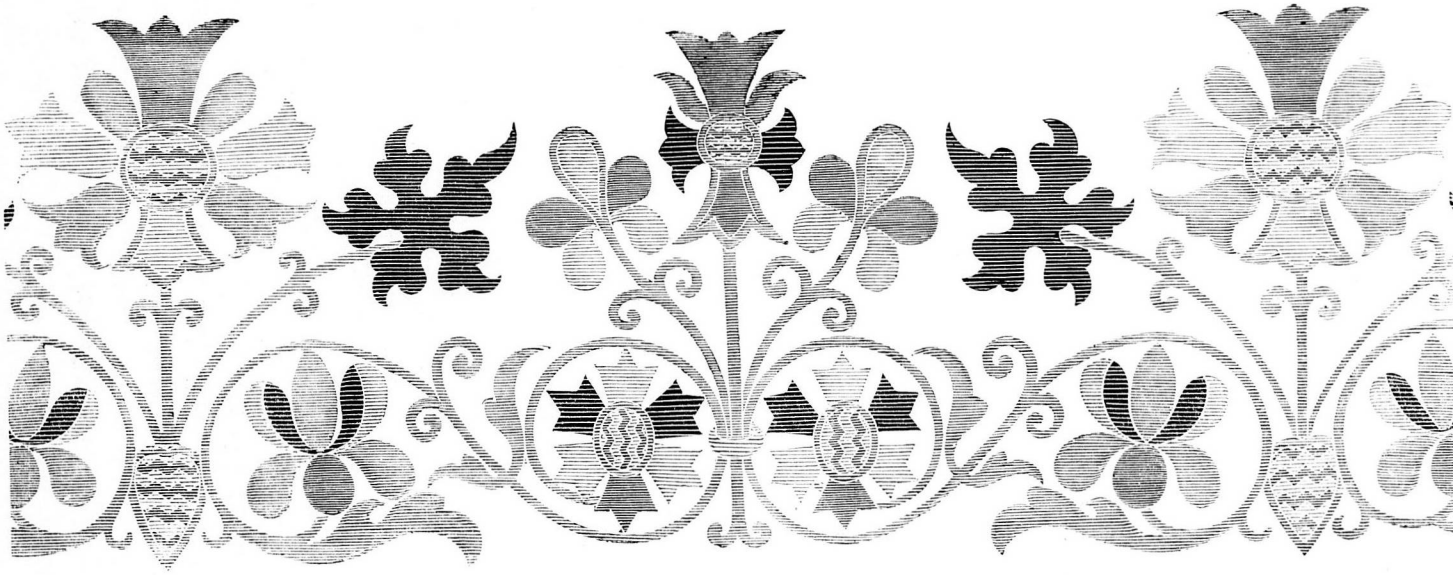

6. ábra. Szalagdísz, a székely nemzeti múzeumból.

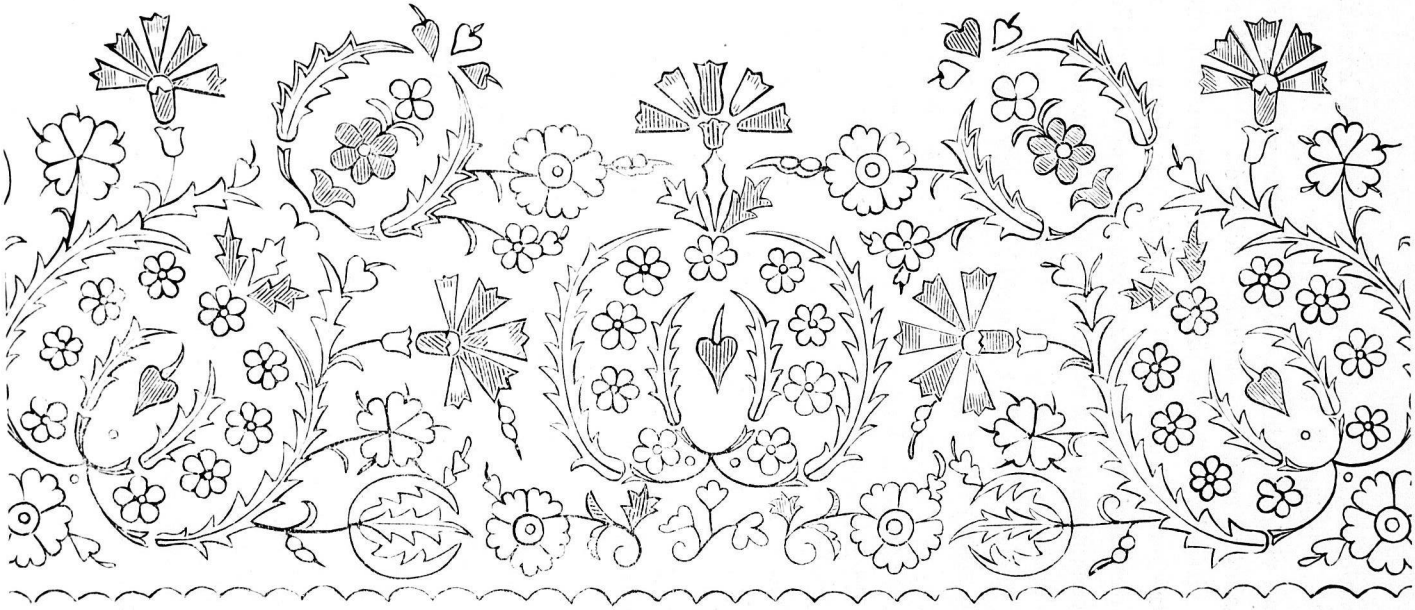

7. ábra. Szalagdísz, párnahajvég a székely nemzeti múzeumból.

helyét pótló, a természeti virágok utánzása által közvetlen szemlélés útján létrejött új idomok nem egy helyes formával szaporítják ugyan virágalakjainkat, mégis egészben véve e kor nem tudta elérni az előző századok stilizálási tökélyét. A régiekhez csatlakozó új virágok: a fehér és tüzes liliom (Lilium bulbiferum), a kék liliom (Iris germanica), az erdei liliom (Lilium Martagon), a gyöngyvirág (Convallaria majalis), az ökörszem, aranyvirág (Chrisanthemum Leucanthemum) a narcis vagy havadi (narcissus), az ibolya (viola odorata) és a nefelejts (Myosotis).

A szárak között legegyszerűbb s talán legmagyarosabb a sarkok diszítésére mintegy odavetett magánosan használt csigavonal (l. 4. ábra), mely alighanem legősibb, talán népvándorlási forma. A csigavonal után legszokottabb egy szintén magánosan álló többnyire szívből kiinduló szár-állás (l. 5. ábra) hol két szárból négy virág fejlődik ki, melyek mintegy súlyoknál fogva kétfelé húzzák s így meghajlítják az ágakat. Nagyobb függélyes terület diszítésére azonban kötött virágcsokor is használatos, különösen a jelen századi műdarabokon, s ekkor az egyes virágok a középvonalból kifejlődő gyengén kétfelé hajló szárakon nyugosznak, mely szárak csak ritkán mutatják a magánosan használt csigavonal, vagy a görög római valuták formáját. Ily virágcsokroknál a szárak nem a levélhónaljból nőnek ki a középszár két oldalán, hanem kötésből, mely czérnát, szalagot utánozzon bár, mindig szemlélhető. E kötés azonban nagyon elüt a renaissance s kivált a XVI. Lajos korabeli idyll-styl kötőszalagaitól, mert nem utánozza a szalag természetes menetét, hanem csak jelzi a kötést. A vízszintesen álló hosszabb fölületeknél a szárak menete a hullámvonalból alkotott főszárral kétfelé kellemesen hajló mellékszárakat mutat, melyek virágokban végződnek. A szalag alakú diszítéseknél (l. 6. ábra) néhol a szárak nyolczasokat alkotó körfonattá idomulnak két-két nagyobb virág között. Ilyen szalagdiszítést tüntet fel 7. ábránk is, melynek ékítményei rózsa levelekből nagyobb és apró tulipánvirágból alakíttattak, s elrendezés tekintetében kiválóan érdekesek.

Huszka József.

KÖNYVISMERTETÉS.

«*Az ápolás módszere.*» Irta *Lederer Á.* Átnézete és bevezető szóval ellátta dr. Fodor József a közegészségtan egyetemi nyilv. r. tanára. Budapest. Lampel Róbert (Wodianer F.) könyvkiadása. 1884. Ára 40 kr.

Ismert jónevű pedagógiai irónk ez újabb 53 lapra terjedő füzettel gazdagította népiskolai pedagógiai irodalmunkat s előre megjegyezhetjük, hogy mint eddigi művei, úgy ez is színvonalán áll, s úgy a tanítóközönség, mint az iskolahatóságok, szülők és tanügybarátok sok szép, nagyrészben eredeti és üdvös útmutatást nyerhetnek ebből az egészségtan tanítására és a tudományos alapra fektetett ápolás módszerére nézve. A füzet pedagógiai értéke felől már előre kezeskedik szerzőnk eddigi működése, orvosi szaktudományi értékét pedig igazolja egyrészt azon tekintélyes orvosi szakmunkák sorozata, melyeket a szerző műve kidolgozásánál, mint kitünő forrásokat, bölcsen és okosan fölhasznált, másrészt legfőbb közegészségügyi tekintélyünk dr. Fodor József budapesti egyetemünkön a közegészségtan nyilvános rendes tanára, ki a füzethez írt bevezető soraival és saját nevével mint orvos és szaktudós approbálta Lederer művét. S ha figyelemmel átolvassuk a füzetet, e föltevésünkben még inkább megerősödünk, s érezzük azt, hogy milyen nagy szükség volt egy ilyen pedagógiko-hygienikus munkára; a mennyiben jóllehet a testi nevelés pedagógiai elvei, valamint az egészségtan szabályai már régóta ismeretesek többé-kevésbbé az iskolákban és alkalmazásba vétettek, de rendszeres pedagógiai alapra fektetett, pedagóiai kategoriák szerint kidolgozott egészségtanunk, illetőleg ápolási módszertanunk még nem volt. Lederer műve tehát úttörő, s mint ilyen is elismerésre

méltó, s már ezért is megérdemli, hogy azzal részletesebben is foglalkozzunk.

A füzet dr. Fodor József bevezető sorain és a szerző előszaván kívül kilencz fejezetből áll, melyeknek nyolcz elseje (1—14. lap) mintegy előkészítő és bevezető általános részt képez, míg az utolsó, a kilenczedik fejezet, mint a füzetnek tulajdonképeni teste (14—53. lap), az ápolás tulajdonságairól szól és részletes útmutatást ad az ápolás vezetéséről azon pedagógiai kategoriák szerint, melyeket szerző már «A példaadás, szoktatás, oktatás és a természettan tanításának módszere» czímű műveiben fölállított és kifejtett.

Az I. fejezet röviden szól a nevelés fontosságáról és czéljáról, a nevelő feladatáról, a nevelés eszközeiről, a neveléstan fogalmáról és különböző felosztásáról. E fejezetben igen érdekesen és meggyőzően fejti ki Preyer azon mondásának igazságát, melyet mint jelmondatot, a fejezet homlokára írt, s mely szerint «Nem a tudományosságra, hanem az egészségre és a jellem képzésére kell tekintettel lenni az ifjuság nevelésénél», mert ez által teszszük képessé az embert az érzéki, értelmi és erkölcsi létért való küzdelemre vagyis az által vezetjük a boldogságra. A II. és III. fejezet az ápolás és ápolástan lényeges és különböző nemeit, az ápolás módszerét és az ápolástan segédtudományait ismerteti igen röviden, de elég szabatosan és érthetően. A IV. fejezetben elősorolja azon nevezetesebb magyar-német és franczia munkákat (35 db.), melyek részint egészség- és ápolástannal foglalkoznak, részint ennek segédtudományai, s melyeket a szerző jelen füzet kidolgozásánál források gyanánt használt. Az V. fejezet az ápolástan rövid történetét adja az ókortól kezdve a legújabb korig s elősorolja mindazon fontosabb intézkedéseket, melyek hazánkban a közegészségügy emelése érdekében történtek. A VI. fejezetben az ápolás fontosságát és czélját fejtegetve, előadja a testi nevelés czélját, az egészség becsét az egyes emberre és egész városokra nézve, továbbá a ferde nevelés és természetellenes életmód káros következményeit statisztikai adatokkal igazolva. A VII. fejezetben fölsorolja a szerveket és azok működéseit, mint olyanokat, melyeket

ápolni kell. A VIII. fejezet az ápolásra vonatkozó anthropologiai törvényeket ismertetni. Ilyenek: a causalitas, az öröklés, az egészség, a fejlődés, a gyakorlás, a fizika, a khémiai, a takarékosság, az összefüggés és összehasonlítás törvénye. Végre a IX. fejezet az ápolás tulajdonságairól szól s a fentebb említett kategoriák szerint részletesen kifejti, hogy az ápolás legyen természetszerű, fejlesztő, egyéni, rendezett, erkölcsképző, szeretetteljes, eszthetikailag képző, mintaszerű, szoktató (gyakorlati), oktató, sokoldalú és összhangzó.

Ennyiben kivántam Lederer művét röviden ismertetni, s azt újolag ajánlom az illetékes körök figyelmébe. *K.*

Jeles irók iskola tára. XIII. *Wallensteins Tod.* Trauerspiel von Friedrich von Schiller. Kiadta és magyarázta *Alexander Bernát.* Budapest. Franklin-Társulat. 1885.

A jó iskolakönyvekből nemcsak az ifjuság, hanem a közönség is tanulhat, különösen áll ez a remek-művek iskolai kiadásairól. Ezeknél a kiadónak nemcsak az a czélja, hogy fejtegetéseivel s jegyzeteivel az illető remekmű irodalomtörténeti jellemét s esztetikai becsét megértesse, hanem az is, hogy a művészet örök törvényeit gyakorlatilag megismertesse, így mindennemű költői művek olvasására és élvezetére ösztönözzön s tanítson. Alexander Bernát a «Wallenstein's Tod» kiadásánál meg vannak mindama kellékek, melyekkel az említett czélok elérhetők. A szöveg alá nyomtatott jegyzetek, a bevezetés, s műhöz csatolt magyarázatok, mind érdekes és tanulságos felvilágosításokat adnak. Épen nem mondható, hogy a fejtegetések aprólékossága a költői szépségek fölfogásában akadályozná az olvasót. Leginkább arról értesít a magyarázó, a mi a mű elkészültét megelőzte az öntudatos költő agyában, amaz útról, melyet a történeti nyers tárgy megtett, míg eszmévé finomult, majd költői alakot nyert a művészet és drámai műfaj törvényei szerint. A magyarázatok beosztása megfelel a költői feldolgozás természetének.

Első sorban a dráma tárgyáról van szó, azután a tárgy feldolgozásáról, a mű keletkezéséről, a darab eszméjéről, a darab cselekvényéről, a jellemek rajzáról, a dráma szerkezetéről s végre a történeti Wallensteinről. Wallenstein jelleme lévén a darab alapja, a magyarázó alkalmasnak látta, Ranke művéből, az újabb történeti kutatások eredményeként, a Wallenstein jellemzését közölni. Csak általánosságban akartunk e művecske tartalmáról szólni, hogy olvasóink magát a könyvet lapozzák, ha kedv vagy szükség ilynemű művek olvasására ösztönzi vagy utalja őket.

«Polgári iskoláink s azok fejlődésének kellékei.» Irta *Bukó Kálmán* polg. isk. tanár. (Budapest, Dobrovszki és Franke 56. l. ára 50.)

Érdekes és tartalmas kis füzet jelent meg a fent írt czím alatt, melynek fejezetei a következők: 1. A polgári iskola fontos kulturális intézmény s jelen szervezetében fentartandó. 2. Polgári iskoláink a magyar kultura szolgálatában. 3. Polgári iskoláink az ipar szolgálatában. 4. Nehány szó a polgári leányiskolákról. 5. A polgári iskolák tanerői. Bővebb ismertetés helyett melegen ajánljuk a füzetet a polgári iskolai tanítók és tanítónők figyelmébe. Olvasgassák s tegyék maguk közt eszmecsere tárgyává a művecske egyes tételeit. Bukó helyesen fogja fel a polgári iskola czélját s nem egy figyelemre méltó észrevételt találnak művében a vele ellenkező nézettel birók is. Így pl., hogy többet ne említsünk, Bukó azon kevesek közé tartozik, kik, a polgári leányiskolákban kivánatosnak, sőt szükségesnek tartják a tanítónők álkalmazását. Noha okainak támogatására itt-ott túlzó állításokba téved: megállapodásait ajánlhatjuk iskolaföntartó hatóságaink figyelmébe.

TANÍTÓNŐK MENEDÉKHÁZA.

A tanítónők menedékházára gyűjtő egyesület előkészítő bizottsága e hó 20-án rendkívül fontos ülést tartott. Ez ülésben jelentette be ugyanis Zirzen Janka e. i. elnök a bizottság tagjainak, hogy ő fensége Mária Dorothea főherczegnő, József főherczeg leánya, az egyesület védnökségét elfogadja s kegyesen megengedi, hogy az egyesület az ő nevéről Mária Dorothea egyesületnek neveztessék. E magas elhatározását a főherczegnő levélben Boxberg Paula bárónő által tudatta az egyesülettel. A levél Kralovánszky Istvánné úrnőhöz, a bizottság buzgó tagjához van czímezve, s a következőleg hangzik.

Alcsuth 1884. 9/11

Igen tisztelt Nagyságos Asszony!

Van szerencsém magas urnőm kegyes parancsolata folytán Nagyságoddal tudatni, hogy Ő cs. kir. Fensége, Mária Dorothea Főherczegnő a fölállítandó «magyarországi tanítónők s nevelőnők otthonának» védnökségét szívesen elfogadja, s egyszersmind kegyesen megengedi, hogy ezen intézet magas nevét viselje. A főudvarmesteri hivatal majd kézbesítendi ő cs. és kir. Fensége ezen nemes czélra szánt járulékát. Magas Úrnőm sajnálatára a küldöttség elfogadása ez úttal nem történhetik meg, minthogy a Fenséges család jelenleg Alcsuthon tartózkodik.

Szivemből kivánván, hogy Isten áldása kisérje és a legszebb siker koronázza a bizottság nemes működését, maradok Nagyságos asszony

igaz tisztelője

Boxberg Paula Bárónő,

ő cs. kir. Fönsége Mária Dorothea Főherczegnő udvarhölgye.

A felolvasott levelet nagy lelkesedéssel vette a bizottság tudomásul, s határozta, hogy a fenséges főherczegnőnek, addig is míg küldöttségileg tehetné, feliratban fejezi ki köszönetét, s az alapszabályokat neki bemutatván felkéri, hogy kegyeskedjék a közgyűlés megtartásának idejét kijelölni.

A pénztár állapotáról bemutatott jelentés is igen örvendetes tényeket konstatál. *Báró Hirsch*, Párisból, Bischitz Dávidné úrnő közbenjárására, 2000 frttal lépett az alapítók közé. Az ülés mind az adományozónak, mind Bischitzné urnőnek jegyzőkönyvi köszönetet szavazott. Ezen egyedül álló nagy adományon kívül a legutóbbi 1229 frt 20 krról szóló kimutatás közlése óta (Lásd Nemzeti Nőnevelés III. füz. 1884.) 486 frt 65 kr. érkezett be adományok s tagdíjak fejében.

E szerint az egyesület vagyona 3715 frt 65 kr. s egy drb. aranyat tesz.

Az alapszabály végleges kidolgozására kiküldött hetes albizottság elkészült munkajával s az elkészített és a közgyűlés elé terjesztendő alapszabályokat György Aladár úr, mint az albizottság tagja, az ülésen felolvasta. A bizottság az albizottság munkálatát rendkívül gondosan készítettnek s egészében úgy mint részleteiben a bizottság intenczióival és korábbi megállapodásaival megegyezőnek találván, köszönetet mond az albizottságnak, s az alapszabályokat az egyesület hivatalos közlönyében a «Nemzeti Nőnevelés»-ben közzétenni határozza.

I.

NEGYEDIK KIMUTATÁS A VISSZAKÜLDÖTT TAG- ÉS ADOMÁNY GYŰJTŐÍVEKRŐL. *

Legutóbbi kimutatásunk óta 104 ív érkezett hozzánk és pedig 27 ív terhelten, 77 ív üresen. A 27 terhelt íven a következő adományok foglaltatnak.

416 ív. *Gyűjtő: Wollmann Elma*, a pozsonyi felsőbb leányiskola igazgató-tanítónője, Wollmann Elma alapítótag 50 frttal, Bobok Karola r. tag. (Befizetett **10 frt.**)

* A harmadik kimutatást lásd folyóiratunk 1884. évfolyamának III füzetében a 223—225. lapokon.

367. ív. *Gyűjtő: Kralovánszky Istvánné.* Baumann Teréz 1 frt, Schuszter Jánosné 1 frt, Dr. Haas Tivadarné 1 frt, Antony Borbála 1 frt, *adomány; összesen* **4 frt.**

648. ív. *Gyűjtő: Herczog Ödönné* Kolozsvártt. Herczog Ödönné, Strasser Sándorné, Schönfeld Ödönné, Dr. Schermann Adolf, Deutsch Julia, özv. Stern Miksáné, Dr. Goldzieher Vilmosné, Deutsch Jakabné, Freund Salamon, Dr. Goldzieherné, Friedbauer Dezsőné *rendes tagokul* 2—2 frttal; *összesen* **22 frt.**

267. ív. *Gyűjtő: Herczog Ödönné* Windt Leona 1 frt, Edwards Rebecca 2 frt *adomány; összesen* **3 frt.**

617. ív. *Gyűjtő: Kurucz Vazul* ig. tanító. Kurucz Vazul 1 frt, Pribék Klug Klotild 1 frt, Luzsánszky H. 40 kr., Onody Miklós 20 kr., Takács Ferencz 20 kr., Andrejkovits Pál 20 kr., ifj. Mánczos József 20 kr., Makranczy Károly 50 kr., Kopinek Antal 15 kr., Formady János 20 kr., Inczinger Ferencz 20 kr. *adomány; összesen* **4 frt 25.**

749. ív. *Gyűjtő: Bacsics Etelka Gyula.* Dr. Kovács István 5 frt, Dr. Fuchtel Armin 1 frt, Göndöcs Benedek 5 frt, Hirt Antal 1 frt, Kovalszky József 1 frt, Bánhegyi István 2 frt, Dobay János 1 frt, Kohn Dávid 1 frt, Hoffmann Alajos 1 frt, Fridrich Mihály 1 frt, Békési János 1 frt, Asboth Kálmán 1 frt, Schmidt József 1 frt, Ujfalussy Dénes 1 frt, ifj. Jancsovits N. 1 frt, Sziberi Nándorné 1 frt, Kohlmann Ferenczné 1 frt, Szigethy Lajosné 2 frt, Szénásy Józsefné 1 frt *adomány; összesen* **32 frt.**

424. ív. *Gyűjtő: Zelles Etelka* polg. isk. tanítónő Szombathelyen. Éhen Gyuláné 2 frt, Károlyi Antalné 1 frt, Simon Gyuláné 2 frt, Eredics J. 4 frt, Bitter Julia 2 frt, Szabadfy Stefánia 1 frt, Csontos Ferencz kanonok 2 frt, Báró Pateani Vilma 1 frt, özv. Polányi Jánosné 1 frt, A. E. 1 frt, Hojel Cecilia 1 frt, Losy Gyula 1 frt, Streka Anna 1 frt, özv. Martinkovits Károlyné 1 frt, özv. Sághy Sándorné 1 frt, özv. Laky Antalné 1 frt *adomány; összesen* **23 frt.**

425. ív. *Gyűjtő: Zelles Etelka.* H. K. 5 frt, Königman 1 frt, Köves 2 frt, Rhorer Irén 1 frt, Szombathelyi főgimnasiumi tanárikar 3 frt, Szombathelyi takarékpénztár 5 frt, Szabó Ernőné 1 frt, Vidos

Lászlóné 1 frt, Szombathelyi ált. takarékpénztár 5 frt, Vas-Zalai takarékpénztár szombathelyi fiókja 1 frt, Kelemen Jánosné 2 frt, Borcsées Józsefné 2 frt, Nagy János 1 frt, Sághy Kálmánné 1 frt, Puli György 2 frt *adomány*; Ballagi Mariska *rendes tag* 2 frt; *összesen* **35 frt.**

426. ív. *Gyűjtő: Zelles Etelka* Hidasy Tini 2 frt, Mészöly Ignácz 2 frt, Tulok Juszti 1 frt, Wolf Szelestey Mária 50 kr, Fromm Dongó Berta 1 frt, Báró Roszner Józsefné 2 frt, Hambeck Marie 1 frt, Sómártoni Radó 5 frt, Süvegjártó Sényi Gizela 1 frt, Horváth István esperes-pléb. 2 frt, Reiszig Edéné 1 frt, Stegmüller János 2 frt, Kirchlechner Emilia 1 frt, Nyúl Ferenczné 1 frt adomány; Zelles Adél rendes tag 2 frt, Szombathelyi kereskedelmi ipar- és földmivelési bank rendes tag à 2 frt, 3 évre fizetett 6 frtot; *összesen* **30 frt 50 kr.**

427. ív. *Gyűjtő: Zelles Etelka.* Marie Thadée de Bohát 2 frt, Nagy Sándorné 1 frt, Rhorer Emil 1 frt, Jagisics Ilona 1 frt, Kolossa Ferencz 1 frt, Holczheim Károly 1 frt, Kroneckes Józsefné 2 frt, Bárdossy Lászlóné 1 frt, Gaar Frigyesné 1 frt, Mayer Józsefné 2 frt, Desits Marie 1 frt, Egerváryné 50 kr, Szabó Lászlóné 1 frt, Enser Marie 1 frt, Ebergényi István 5 frt *adomány;* Zelles Aranka *rendes tag* 2 frt; *összesen* **23 frt 50 kr.**

428. ív. *Gyűjtő: Zelles Etelka.* Br. Luzsénszky József rendes tag 2 frt, Somogyi Lajos 1 frt, Vörös Zsigmond 1 frt, Hodászy Eszter 50 kr, Pálmay Izabella 2 frt, Travnick Julia 50 kr, Nagy Gizela 50 kr, Tesslak Irma 1 frt, Somogyi Józsa 1 frt, Weghoffer Jánosné 1 frt, Nagy Jenő 5 frt, Hollán Gusztáv 1 frt, Dr. Steiner Miksáné 1 frt, Veinelné 1 frt, Gothard Jenő 2 frt, Kassay Józsefné 1 frt *adomány; összesen* **21 frt 50 kr.**

1 ív. *Gyűjtő: Gallauner Anna.* Gallauner Anna, Gallauner Luiza, Királyi Mariska, Csiszér Laura, Baumgarten Etelka *rendes tagok* 2—2 frttal; *összesen* **10 frt.**

124. ív. *Gyűjtő: Gúta Oláh Mária.* Trencsén szabad kir. város 12 frt, Girschik Ferencz 1 frt, *adomány; összesen* **13 frt.**

139. ív. *Gyűjtő: Gúta Oláh Mária.* Stroffek Anna rendes tag, Ottó Amália *rendes tag* 2—2 frttal; *összesen* **4 frt.**

140. ív. *Gyűjtő: Gúta Oláh Mária.* Kollárik Anna rendes tag; **2 frt.**

432. ív. *Gyűjtő: Csorba Mária.* Cselkó Józsefné, ifj. Folly Józsefné, Strinovich Béla, Schäfferné, özv. Vrana Lipótné, Drumár Ilona, Czekly Istvánné, Dr. Szigetiné, Wiener Cecilia, Feldreich Kata, Kopicz Nep. János, Székely Rosa, Fischer Hermin, Berger Ignáczné, rendes tagok 2—2 frttal (ifj. Follyné 3 évre lefizette); Weinberger Miksáné 2 frt, Kohn Miksáné 2 frt adomány; összesen **36 frt.**

430. ív. *Gyűjtő: Csorba Mária.* Csorba Mária, Szabó Hermin, Nagy Ödön, Löwy Julia, Rippl József, Scholz Mária, Dr. Hodossy Lajosné, Psik Lajosné *rendes tagok* 2—2 frttal; Csorba Mária 5 frt, Nagy Lajos ref. lelkész 2 frt, Maár Károly ref. lelkész 2 frt, Kovács Gyula 2 frt, *adomány; összesen* **29 frt.**

431. ív. *Gyűjtő: Csorba Mária.* Lepisits Ignáczné (befizetett 3 évre), Haidekkerné, Rozenberg Sándorné, Lepisits Victor, Preiszner Károlyné, Koch József, özv. Boskovits Sándorné, Winterstein Herman *rendes tagok* 2—2 frttal; J. Z. 1 frt, O. B. 2 frt, E. D. 1 frt, H. D. 1 frt, M-o. K. 50 kr., F. M. 2 frt, B. L. 1·20, özv. Rechnitz Arminné 2 frt *adomány; összesen* **30 frt 70.**

433. ív. *Gyűjtő: Csorba Mária.* Freystädter Vilmos 10 frt, Löwensohn Izidor 2 frt, Steiner Vincze 5 frt, Somssich Andorné 10 frt, Somsits Andor 5 frt, Paiss Sándorné 3 frt, Mácsovits Ilona 2 frt *adomány; összesen* **37 frt.**

618. ív. *Gyűjtők: Piller György és Odry Mária.* Szeretetről czímzet szabadkai nőegylet 1 drb arany; Tipka Mátéffy Irma 50 kr., Budai Etel 50 kr., Szikra Endre 20 kr., Haraszti István 20 kr., Oláh Károly 20 kr., Hoffmann Varga Katalin 50 kr., Palotay Pukk Julia Budanovics Antalné 50 kr., Peacsek Jakabné 50 kr., Petonszky Joó Eleonora 60 kr., Lukácsy Mária 30 kr., Palotay Bódog 60 kr., Handelsmann Leo 20., Köpp Márton 20 kr., Tary József 50 kr., Kuntits Rostás Józsa 45 kr., Ludasy Etelka 30 kr., Székely Simon 1 frt, Bedzsula Erzsébet 50 kr., Pinkovich György 50 kr., Schmidt Julianna 50 kr., Piller Györgyné 85 kr., *adomány*, és Mucsy Tobiás rendes tag részéről 1 frt; *összesen* **11 frt** és *egy drb arany.*

53. ív. *Gyűjtő: Nedbalek Emilia* tanítónő. Nedbalek Emilia, Varga Etelka, Névery Antalné szül. Kubinyi Celesta, Weinhorn Emilia, Olgyay Antonia, Paull István *rendes tagok 2—2* frttal; *összesen* **12 frt.**

950. ív. *Gyűjtő: Tomasek Ilona.* Fuchs Rudolfné 5 frt adomány; Fuchs Johanna, Fuchs Gusztáv és Tomassek Ilona *rendes tagok* 2—2 frttal; *összesen* **11 frt.**

940. ív. *Gyűjtő: Küttel Cornélia.* Schulek Vilma, Bayer Karolina (3 évre fizetett be), özv. Gerzsó Károlyné, Grissza Kálmánné, Bacher Karolin, Küttel Cornélia rendes tagok; *összesen* **16 frt,** *befizettek 12 frt.*

596. ív. *Gyűjtő: Zombory Juliánna.* Okrutzky Kutassy Emilia, Zombory Juliánna *rendes tagok* 2—2 frttal; Kozáry Karolin 1 frt *adomány; összesen* **5 frt.**

598. ív. *Gyűjtő: Krikkayné Barbaro Emma 1 frt* adomány.

593. ív. *Gyűjtő: Szüts Julia.* Tombácz Mihályné és Dr. Aigner Károlyné *rendes tagok;* Adler Gusztáv 1 frt, Orbán Jáczint 2 frt, özv. Szüts Ferenczné 50 kr., N. N. 50 kr., Hort Erzsi 1 frt *adomány; összesen* **9 frt.**

597. ív. Zirzen Janka 50 frt; Nemecskay Irma 5 frt *adomány; összesen* **55 frt.**

A fentebbi kimutatás elkészültéig nem küldték be hozzánk a pénzt a *461.* és *53. sz.* ívek gyűjtői; csak részben küldte be a *940. sz.*

Összefoglalva a most kimatott 27 ív eredményét: jelentkezett *két alapító-tag* 50—50 frttal; *75 rendes tag.* A begyült és tényleg befizetett összeg következőképen oszlik meg:

Alapítói tagdíj fejében	frt	50 —
Rendes tagsági díj fejében	«	145·—
Adományokból	«	271·45 és 1 db arany
Hirsch báró alapítványa	«	2000·—
Összesen	frt	**2486·45** és 1 db arany

Ha jelen kimutatásunkat hozzáadjuk a legutóbb kimutatott *1229 frt és 20 kr*-hoz, a tényleg befolyt összeg tesz: **3715 frt és 65 krt** meg egy db aranyat, mely összeg a «Pesti hazai első takarékpénztárban» van elhelyezve.

A «Nemzeti Nőnevelés» szerkesztősége.

II.

A MÁRIA DOROTHEA EGYESÜLET ALAPSZABÁLY-TERVEZETE.

I. *Az egyesület neve és székhelye.*

1. A magyarországi tanítónők s nevelőnők érdekeinek előmozdítása s különösen «tanítónők otthona» című jótékény intézet felállítása s fentartása czéljából Ő Fensége Mária Dorothea főherczegnő védnöksége alatt 1884-ben «Mária Dorothea Egyesület» czím alatt országos jellegű külön egyesület alakul.

2. Az egyesület székhelye: Budapest.

II. *Czél és eszközök.*

3. Az egyesület czélja a magyarországi tanítónők s nevelőnők (ide értve az ipar-tanítónőket, gyermekkertésznőket, kisdedovónőket, zongoratanítónőket s nyelvmesternőket is) s különösen az ezek köréből tagjai sorába lépőknek gyámolítása s mindenek felett egy vagy esetleg több tanítónők otthona felállítása. Ez otthon:

a) mérsékelt dijért, s a mennyiben lehetséges, egészen ingyen ideiglenes tartozkodó helyet s ellátást nyújt keresztülutazó vagy az otthon helyén ideiglenesen tartozkodó tanítónőknek s nevelőnőknek;

b) ugyan e helyen működő tanítónőknek s nevelőnőknek kivánságukra mérsékelt díjért huzamosabb időn át ellátást ad;

c) nyugalomba lépett vagy munkaképtelenné vált tanítónőknek s nevelőnőknek esetről-esetre meghatározott feltételek mellett állandó otthont biztosít;

d) szegénysorsú tanítók özvegyeinek s felnőtt árva leányainak — még ha azok nem tanítónők is — esetleg ideiglenes tartózkodó helyet ad;

e) a helyben működő tanítónők s nevelőnők társadalmi életének középponttal szolgál; könyvtárával, olvasó s társalkodó termével a bentlakó s kintműködő pályatársak közt összeköttetést létesít;

f) kivánatra a tanítónők, nevelőnők elhelyezését mérsékelt díjért közvetíti s társadalmi állásuknak biztosítására s önsegélyezésre vonatkozó törekvéseiket lehetőleg működési körébe vonja.

4. E czélok elérése s különösen az otthon fenntartása végett az egyesület a tagdíjaknak, az otthonban lakók által esetleg fizetett összegeknek, az ajándékoknak s más úton befolyt jövedelmeinek egy a közgyűlések által a választmány ajánlatára időről-időre megállapított részét tőkésíti s azonkívül örök alapítványokat gyűjt, mely alapítványok teljes befizetése után az alapító vagy jogutódai az egyesület által fentartott otthonban egy különben jogosított nő számára ingyen helyet biztosíthatnak. Ez örök alapítvány összege egyelőre 4000 forintban állapíttatik meg.

III. *Az egyesület tagjai.*

5. Az egyesület tagjai: a védnöknő, a tiszteleti s örök alapítványt tevő tagok vagy testületek; továbbá a rendes és alapító tagok.

6. A védnöknő s a tiszteleti tagok csak közgyűlésen s a választmány előterjesztésére választhatók s úgy ezek, mint az örök alapítványt tevők vagy azok egy-egy képviselője az egyesület minden ülésén megjelenthetnek, tanácskozó s szavazó joggal bírnak s az egyesület minden kiadványát díjmentesen kapják. A védnöknőnek az egyes gyülésekről szóló jegyzőkönyvek másolatai is megküldetnek.

7. Rendes tag lehet minden felnőtt férfi vagy nő, ki magát írásban kötelezi, hogy három éven át évenként 2 azaz két forint tagsági díjat az év első három hónapjában a pénztárba befizet vagy ennek behajtására az egyesületet feljogosítja. Azok, kik egyszerre legalább 50 forintot készpénzben vagy értékpapirokban lefizetnek, alapító tag czímét nyerik. A rendes s alapító tagok a közgyűléseken tanácskozó s szavazó joggal bírnak, választók s választhatók, az egyesület rendes kiadványait díjmentesen kapják, de az egyesület kedvezményeiben csak abban az esetben részesülhetnek, ha tanítónői, kisdednevelőnői vagy nevelőnői oklevéllel bírnak. Azok a tanítónők s nevelőnők, kik az egyesületnek legalább 3 év óta tagjai vagy örök alapítvány gyűjtésében tevékeny s eredményes részt vettek, az otthonba felvételnél különben egyenlő körülmények között más folyamodókkal szemben előnyben részesülnek.

8. A rendes tagok kötelezettsége a három év után hallgatag beleegyezés folytán tovább is fenmarad, de félévi előleges jelentkezés által bármikor megszüntethető. Makacs adósokat a választmány a tagok névsorából kitörölhet, de kötelezettségük az egyesület iránt a kitörlés napjáig fenmarad.

IV. *Az egyesület igazgatása.*

9. Az egyesület igazgatása a közgyűlés, választmány s tisztikar által történik. A tisztikar tagjai: egy elnöknő, egy férfi s nő alelnök, egy titkár, két jegyző, pénztárnok s ellenőr. A választmány

a tisztikaron kívül 20 nő s 10 férfi tagból áll. Mindannyit a közgyűlés választja, az elnöknőt, titkárt s pénztárnokot három évre, a többit évenkint. A közgyűlés egyes buzgó vidéki tagoknak «vidéki választmányi tag» címet adhat s az ilyenek Budapesten tartózkodásuk alatt a választmányi ülésben szavazati joggal bírnak. Az otthon felállítása után a gondnoknő s igazgatónő szintén a tisztikar rendes tagjaiúl tekintetnek.

10. Közgyűlés rendesen évenkint egyszer február havában tartatik, de az elnöknő, a választmány vagy esetleg 20 más tag kérelmére rendkívüli közgyűlést is hirdethet. Közgyűlési határozat érvényességére 25 tag jelenléte szükséges, ellenkező esetben 8 nap múlva új közgyűlés tartandó, melyen a megjelenők mindenesetben határozhatnak.

11. A közgyűlés határozatától függnek kizárólag:

a) védnöknő, tiszteleti tagok, tisztikar s választmány választása;

b) a költségvetés megállapítása s a felmentvény megadása;

c) az építkezések vagy más nagyobb vállalatok megindítása;

d) az alaptőke elhelyezési módjának megváltoztatása;

e) alapszabályok módosítása.

Mind e pontokat előfordulás esetén a közgyűlési meghívóban külön fel kell sorolni. A *c)* és *e)* pontokra vonatkozó határozatok a belügyminiszteriumhoz is felterjesztendők.

12. A közgyűlés a rendes folyó ügyeken s a fentebbi pontban előírt teendőkön kívül csak a választmány által már tárgyalt indítványok felett határoz; ezért a közgyűlés összehívása után a közgyűlést megelőzőleg választmányi ülés tartandó, melyen a tagok által az elnökhöz esetleg benyújtott indítványok tárgyalandók. Közgyűlésen felhozott új érdemleges indítvány véleményadás végett mindenkor a választmányhoz terjesztendő s határozatot e felett csak a következő közgyűlés hozhat.

13. A választmány, melynek a tisztikar s a 6. §-ban megjelöltek rendes tagjai, intézi el az egyesület összes ügyeit a közgyűlés számára fentartottakon kívül s készíti elő a közgyűlés elé terjesztendő tárgyakat s jelentéseket. Ugyancsak a választmány hozza ajánlatba a tiszteleti tagokat. A választvány a nyári hónapokat kivéve havonkint legalább egyszer, lehetőleg meghatározott időben ülést tart, melyre minden jogosult külön meghivatik. Határozat hozatalára 8 jogosult tag jelenléte szükséges. Tíz tag kivánatára az elnökség a választmányt bármikor tartozik összehívni. A választmány teendőit részletesen a közgyűlés által megerősítendő ügyrend állapítja meg.

14. Az elnöknő s akadályoztatása esetén az alelnökök hivatják össze a titkár által az összes üléseket, vezetik azokat, a határozatokat végrehajtják, a kiadásokat utalványozzák s az egyesületet

idegenekkel vagy hatóságokkal szemben képviselik. Az elnököknek kötelessége az egyesület pénztárát s irattárát időről-időre megvizsgálni. Az elnök rendesen nem szavaz, de szavazatok egyelősége esetén döntő szava van.

15. A titkár hívja össze az üléseket, szerkeszti az évkönyvet, évi jelentést s fontosabb iratokat, őrzi az egyesület s az otthon okmányait. Az egyesület hivatalos nyelve a magyar s esetleges más nyelvű kiadványok csak a hivatalos nyelven írt szöveg mellékleteként adathatnak ki. A titkár egyúttal az előadó is és sürgős esetekben az elnökséggel egyetértőleg intézkedik.

16. A jegyzők vezetik a jegyzőkönyveket az üléseken s a folyó ügyekben a titkárnak segédkeznek.

17. A pénztáros kezeli a titkárral egyetértőleg a tagsági okmányokat, az egyesület vagyonát nyilván tartja s az elnöknő s választmány határozata szerint intézkedik. A választmány havi ülésein a pénztár állapotáról szóbeli s ezenkívül évnegyedenként az ellenőr által is aláírt rövid írásbeli kimutatást tesz, évközben az elnököknek vagy ellenőrnek bármikor, a közgyűlés előtt három héttel pedig a közgyűlés által kiküldött számvizsgálóknak részletes számadást ad. Ugyanekkor a titkárral s elnöknővel egyetértőleg a választmány elé költségvetési előirányzatot terjeszt.

18. Az ellenőr a pénztárt legalább három hóban egyszer megvizsgálja, őrködik a felett, hogy a közgyűlési előirányzat tételei megtartassanak s a begyűlt összeg elhelyezéséről a közgyűlés vagy választmány utasítása szerint a pénztárossal együtt gondoskodik, a zárszámadásokat aláírja. A folyó vagy gyűlésileg megállapított kiadásokon kívül bármily összeg utalványozásának kifizetéséért ő is felelős.

19. A pénztár kezelésére vonatkozó szabályokat a közgyűlés erősíti meg s változtatást csak ez eszközölhet rajta. Az örök alapítványok s az egyleti tőke kezelése s hovafordítása ügyében a közgyűlés kétharmad többséggel határoz.

V. *Az otthon.*

20. Az egyesület céljai között említett otthon ideiglenesen vagy állandó helyiségben való felállítását csak a közgyűlés határozhatja el a választmány megokolt előterjesztésére s e határozata az otthon szervezetével együtt előzetesen a belügyminiszteriumhoz terjesztendő fel megerősítés végett.

21. Általános érvényességű szabályok gyanánt e tekintetben a következők állapíttatnak meg:

1. Az otthon jótékonyságát, mint fizető tagok vagy mint alapítványi helyet élvezők, csak a következők vehetik igénybe:

a) oly okleveles tanítónők s nevelőnők, kik belépésük előtt

legalább három évig nyilvános iskolában működtek vagy a tanítást önfentartási eszközül használták;

b) okleveles kisdednevelők s gyermekkertésznők, kik e pályán legalább három évig gyakorlatilag működtek;

c) Magyarországon bizonyítványt nyert külföldi nevelőnők, zongora- és nyelvmesternők, ha e pályán hazánkban legalább tíz évet töltöttek s magyarországi honosítást nyertek.

2. A felvételt az egyesület választmánya a titkár írásbeli előterjesztése alapján s a jelen szabályok keretén belől eszközli. Feddhetlen magaviselet elengedhetlen kellék: nyomor s rendkívüli baleset szükség esetén még a fentebbi szabályok mellőzését is lehetővé teszi, de csak addig, míg ez ügyben a legközelebbi közgyűlés határoz.

3. Ideiglenes tartózkodásra az otthon igazgatónője s a gondnoknő egy hétig, az elnöknő egy hóra adhat engedélyt. Ugyanezek jogosítottak vendégek befogadására is, kik azonban csak nők vagy 15 éven alul levő gyermekek lehetnek.

4. Minden bennlakó az otthon háziszabályait követni s az igazgatónőnek engedelmeskedni tartozik, ki a gondnoknővel egyetértőleg az ideglenesen ott tartózkodónak felmondhat. Oly esetekben, midőn örök alapítványt élvező vagy állandóan ott lakó nő szegi meg a házszabályokat, a szükséges lépésekről az egyesület választmánya gondoskodik.

5. Az otthon felállítása esetén az intézet tervezete a vallás- és közoktatásügyi miniszterium elé terjesztendő s felkérendő, hogy az intézet részére külön biztost nevezzen ki, kinek az egyesület választmányi ülésein tanácskozó joga van.

VI. *Az egyesület feloszlása.*

21. Az egyesület feloszlása csak külön e czélra összehívott közgyűlésen történhetik s csak úgy, ha az összes jogosult tagok fele a felosztás mellett nyilatkozik. A közgyűlés ez esetben teljhatalommal megbízott beszámoló bizottságot nevez ki, mely gondoskodik arról, hogy a megmaradt vagyon a vallás- és közoktatási miniszterium kezelése alá jusson s jövőben csak a jelen alapszabályokban körülírt czélokra vagy általában magyarországi tanítónők s nevelőnők anyagi érdekeinek előmozdítására fordíttassék. — A közgyűlési határozat a belügyminiszteriumnak bejelentendő s a beszámoló bizottság üléseire a vallás- és közoktatásügyi miniszter meghatalmazottja is meghivandó.

22. Ha az egyesület a fentebbi alapszabályokat meg nem tartaná s az intézeti tagok vagyoni érdekét veszélyeztetné, a m. kir. kormány által elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest feloszlattathatik vagy esetleg az alapszabályok pontos megtartására különbeni feloszlatás terhe mellett kötelezthetik.

A TERMÉSZETRAJZ TANÍTÁSA

AZ ÁLLAMI FELSŐBB LEÁNYISKOLÁKBAN.

(Első közlemény.)

Hála isten, túl vagyunk már azon, hogy leányiskolákról, különösen felsőbb leányiskolákról szólván, a természettudományi tantárgyak tanításának szükségességét és fontosságát bizonyítgatni kellene. Jelentékeny és jótékony hatásukat az értelmi tehetségek és erkölcsi tulajdonok fejlesztésében, ápolásában, valamint gyakorlati hasznosságukat ma már senki sem vonja kétségbe. Annál több szó fér azonban még mindig ahhoz, hogy miképen oszszuk be, mi módon tanítsuk e tárgyakat, ha azt akarjuk, hogy a kitűzött czélnak megfelelő eredményre jussunk. Itt még nagy a vélemények elágazása, tetemes az ingadozás és fölötte sok a tisztázásra váró s végleg megállapítandó részlet. Sőt azt veszszük észre, hogy minél jobban megismerjük e tárgyak fontosságát s minél erősebb buzgalommal törekszünk az után, hogy a czélra vezető helyes útat megtaláljuk és kövessük: a nézetek eltérése annál érezhetőbben nyilvánúl. Ily körülmények között okvetetlenül szükség van arra, hogy a tanítási mód egyöntetüsége megóvassék, s hogy a szerte ágazó nézetek egészen a maguk szabadjára ne érvényesülhessenek a gyakorlati életben. Az állami felsőbb leányiskoláknak is megvan a maguk egységes szervezete, tanterve, a mely hivatva van rá, hogy az imént érintett bajnak a legtöbb esetben elejét vegye, s hogy e hivatását teljesíti is, sok örvendetes tapasztalat alapján elismerjük. De másfelől az is tagadhatatlan, hogy az eltérő s végleges megállapodásra nem jutott nézeteknek eme forrongása közben az ily egységre törekvő s egyöntetű eljárást követelő tantervek

nem menekedhetnek meg némi egyoldalúságtól, sőt hibáktól sem, a melyeket a napról napra öregbedő tapasztalat — az új tervezetek eme tűzpróbája — napfényre derít. Soraimnak az a czélja, hogy a felsőbb leányiskolák közös tantervének természetrajzi utasításaiban tapasztalható némely hiányra rámutassak, s főképen, hogy a tananyag módszeres részletezése által tehetségemhez képest hozzájáruljak a természetrajzi tantárgyak tanításának foganatosabbá tételéhez.

Minden tantárgynak s e szerint a természetrajznak tanításánál is három főbb mozzanatot kell megkülönböztetnünk: 1. a tananyagot és tanmenetet, 2. a tanítás módszerét, és 3. e tudomány segédeszközeit. A mi a tananyagot illeti, azt a felsőbb leányiskolai tanterv nézetem szerint általánosságban helyesen állapítja meg; e tekintetben csupán a részletezés gondosságától, a tanító pedagogiai tapintatától függ a siker. A tanmenetre nézve azonban már nagyobbak a nézeteltérések s magam sem tartom egészen helyesnek azt az útat, a melyet tantervünk elénk szab. A legfontosabb kérdések egyike, hogy a természetrajz melyik ágaval kezdjük meg a tanítást és mily beosztással folytassuk azt. Több pedagogus azt mondja, hogy ha az egyszerű ásványokat teljesen kialakúlt s jókora jegeczekben bírhatnók, legczélszerűbb lenne az ásványtannal kezdenünk; de mivel ilyen jegeczekkel nem rendelkezünk, azért csak az állat- és növénytan közt lehet a választás, s ők határozottan a növénytan mellett nyilatkoznak. Én nem osztom nézetüket s azt tartom, hogy legczélszerűbb az állattannal kezdenünk már csak azért is, mivel az állatok jobban érdeklik a növendékeket, mint akár a növények, akár az ásványok és a magasabb fejlettségű állatok lelki életének nyilatkozatai minden egyébnél jobban lekötik figyelmüket. A növényeket kezdetben élőlényeknek sem igen hajlandók tekinteni s meg is tanulják, hogy azok, a növényi élet jelenségeit sokkal nehezebben érthetik meg.

Az állami felsőbb leányiskolák tanterve a természetrajz tanításánál más tanmenettel él s más berendezést követ. A természetrajzi anyagot ugyanis az egyes osztályok szerint így osztja be: az *I. osztályban* geológia; a *II. osztályban* az első félévben állattan,

a második félévben növénytan; a *III. osztályban* ugyanígy s végre a *IV. osztályban* ásványtan kapcsolatban a vegytannal. Az első osztály tananyagára nézve azon észrevételem van, hogy az első osztályba a geológiát mint tudományszakot még korainak tartom,* és pedig azért, mert a növendékek az első osztályban még nem bírnak elegendő értelmi fejlettséggel arra, hogy ezt a meglehetős nehéz tantárgyat felfoghassák és megérthessék, továbbá, mivel még a legszükségesebb földrajzi, természettani és természetrajzi — állattani és növénytani — ismeretekkel sem rendelkeznek. Más volt a helyzet azelőtt, mikor még a felsőbb leányiskola I. osztályába az elemi iskola öt vagy néhol hat osztályát, vagy a polgári iskola első, néhol második osztályát is végzett növendékek vétettek fel; de az új, 1883. évi szervezet értelmében már az elemi iskola negyedik osztályából vétetnek fel a növendékek a felsőbb leányiskola I. osztályába, s így ezek a növendékek mindazon ismereteknek, melyeket azelőtt az öt és hat elemi- vagy az első és második polgári isk. osztályban sajátítottak el, jelenleg híjjával vannak.** Evvel azonban korántsem akarom azt állítani, mintha nem helyeselném, hogy a növendékek már az elemi iskola negyedik osztályából vétetnek fel a felsőbb leányiskola első osztályába; sőt ellenkezőleg, én csak a geológia hol és miként való tanítására vonatkozólag tartottam szükségesnek a fentebbieket elmondani, s épen ez elmondottak alapján tartom szükségesnek, hogy a geológia az I. osztályból hagyassék el és a IV. osztályban az ásványtannal kapcsolatban taníttassék, természetesen szaporított heti

* Logikailag véve a dolgot és a természetesség elve szerint helyes volna a tanítást geologiával kezdeni. Azonban a pedagógiában, illetőleg az iskolai tanításban nemcsak ezekre, hanem arra is kell ügyelnünk, hogy mi áll közelebb a gyermek felfogásához, és lehetetlen, hogy egy darab kő inkább lekösse a növendék figyelmét, mint egy állat vagy növény. Továbbá a nyelv megoldására, a beszélő képesség gyakorlására is sokkal alkalmasabb a természetrajz más ága, mint az abstrakt és kevés szemlélhetőséggel biró geológia.

** Nemcsak az én nézetem ez: már több tanférfiu is nyilatkozott a geologiának az I. osztályban való tanítása ellen. Így a többi között Dr. Róth Samu tanár, Budapesten 1884. julius 7., 8. és 9-én az országos középiskolai tanáregyesület közgyülésén tartott felolvasása alkalmával.

óraszámmal. A II. és III. osztály tananyagát illetőleg jobbnak látnám, ha a II-ban az állattan egész éven át, a III-ban pedig csak a növénytan adatnék elő. Ilyen beosztás mellett a növendékek csak egy tárgygyal foglalkoznának egész éven át, mi által figyelmök is jobban a tárgyhoz köttetnék; azonban a II. és IV. osztályban a heti két órát ezen fontos tantárgyak elsajátítására kevésnek tartom. A miket az érvényben levő tanterv a tananyag részleteire s ezek csoportosítására nézve osztályonként megszab, változatlanúl megmaradhatnának, csupán beosztásukat tartanám czélszerűnek aképen módosítani, hogy: 1. az I. osztályból a természetrajz elmaradna s az így betöltetlenül maradt két óra esetleg más tárgy számára foglaltatnék le; 2. az az állattani tananyag, a mely most a II-ik és III-ik osztály közt van megosztva, áttétetnék teljesen a II-ik osztályba, a hasonlóképen elosztott növénytani anyag pedig a III-ik osztályba, még pedig olyképen, hogy a második osztály természetrajzi óraszáma a változtatás következtében egy órával (tehát 3 órára) szaporíttatnék; 3. a geologia áttétetnék a IV-ik osztályba, a hol az ásványtan legtermészetesebb szomszédságába kerülne, minek következtében az óraszámot természetesen itt is emelni kellene.

Áttérve a részletekre, a természetrajz tanításánál a felsőbb leányiskolában legczélszerűbbnek látom a synthetikai tanmenet alkalmazását. A természetrajz oktatásánál ugyanis a következő három főszabályt kell szem előtt tartani: *a)* a természetrajz tanításának szemléleten és tapasztaláson kell nyugodnia; *b)* az egyedek szemléléséből induljon ki; *c)* a rendszert csak akkor kell felépíteni, ha a növendékek erre a czélra elegendő anyagot gyüjtöttek össze. A synthetikai tanmenet szerint a tanítást egyes állatokkal és növényekkel kezdjük s a hasonneműeknek s hasonfajúaknak fokozatos összeállítása és csoportosítása által a faj, nem, család és ország fogalmára emelkedünk. Az ezen módszer szerint vezetett növendékek öntudatlanúl is ugyanazon útat teszik meg, melyet az emberi nemnek meg kell tennie, hogy a természet ismeretére juthasson; csakhogy a tanulók útja egyenesebb, rövidebb, simább lesz, a mennyiben őket a tanár minden tévedés, kerülés, vissza-

lépés ellen biztosítja. Midőn továbbá a növendékek maguk látnak, észlelnek, hasonlítnak, akkor tudásuk tisztább, határozottabb s teljesebb lesz, s a mit tanultak, igazi birtokukká válik, mint olyan dolog, melyet maguk szereztek maguknak. S ezzel lépésről lépésre gyarapodik erejök, észlelő- és felfogó tehetségök, következkezéskép a tanítás iránt való érdekeltségök, örömök is; hogy pedig mindez a szellemre, szívre s általában az egész jellemre nézve mily nagy nyereség, azt hiszem, bővebb fejtegetés nélkül is elég világos.

Ennélfogva nem lehetek barátja a Linné óta csaknem egy századon át divatozott amaz eljárásnak, mely az általánosról halad a különösre, vagyis előbb ezen fogalmakat magyarázza: természet, szerves és szervetlen test, állat, növény, ásvány stb., s csak e bevezetés után tér át az egyes országokra, melyekben hasonlóan előbb a magasabb fogalmakat (pl. az állatországban: emlős állatok, madarak, hüllők, halak stb.) értelmezi s csak ezután következnek a rendek, nemek, fajok és egyedek. Hogy az ily eljárással vétünk a pedagogia ellen, könnyen megértheti mindenki. Világos fogalmakat a tanuló csak úgy szerezhet, ha közvetlen szemlélet útján alkotja meg képzeteit, azaz, ha rászorítjuk, hogy a jegyeket vagyis azt, a mit a fogalom tartalmaz, ő maga keresse ki s jelölje meg. Az említett fogalmak némelyikének magyarázata bizonyos mértékben még lehető; de az olyan fogalmaknál, melyeknél a tanuló még teljességgel nem bírja a szükséges alapszemléleteket, nagy nehézségekre találunk. A mit tehát az általános fogalmakból a növendékeknek előre, bevezetésül adhatni, az mindössze is nagyon kevés. Ha épen akarjuk, ezt előre bocsáthatjuk; de jobb, ha a növendék minden lehető esetben az egyesekről halad az általánosra. Mennyit lehet minden tanfokozaton az általánosból venni, azt a növendékek képzettségi foka határozza meg. Újabb időben arról is sokat vitatkoznak, vajjon a magasabb, vagy alsóbb fogalmak fejtendők-e ki előbb. Én azt tartom, hogy ezt elméletileg eldönteni nem lehet: a tapasztalás pedig azt tanítja, hogy sok nemet és fajt könnyebben lehet megkülönböztetni és felfogatni, mint némely családokat, rendeket, osztályokat, s viszont némely

családokat könnyebben, mint az osztályokat. A következetesség hajhászása tehát itt sem czélszerű; legjobb mindenütt a tanulók értelmi állapotához és a tanítási anyaghoz alkalmazkodni.

A természetrajz kiválóan szemléleti tárgy lévén, önkényt következik, hogy a tanításnak mindig a szemlélet körében kell mozognia. Bármily természetesnek lássék is e tétel, még sem felesleges annak minduntalan nyomatékos hangoztatása, mivel még mindig vannak leányiskolák, melyekben a természetrajzot minden szemléltetés nélkül, vagy legfölebb leírások s gyarló képek segedelmével tanítják. A mennyire csak lehet, a természeti tárgyakat magukat mutassuk meg a növendékeknek, s csak ott forduljunk a képekhez s más segédeszközökhez, a hol fentebbi közvetlen szemléltetés lehetetlen. De nem elég csak megszemléltetni a tárgyakat, hanem le is kell azokat iratni, össze kell hasonlíttatni s a megismert lényeges tulajdonságok szerint osztályoztatni. Minthogy pedig az egyszerű szemlélés nem elegendő, azért többször kell azt ismételni; mert csak így szereznek maguknak a növendékek biztos ismereteket s csak így lesznek képesek valamely szakaszt, vagy az egész tanfolyamot áttekinteni.

Osztályonként a következő eljárást vélem a legczélszerűbbnek: az érvényben levő tantervhez alkalmazkodva, a geologiával kezdem a tanítást. Az első néhány előadási órában a tanár ne ereszkedjék azonnal a tárgy rendszeres tanításába, hanem beszéljen a növendékeknek oly dolgokról, melyek az embert legközelebbről érdeklik, így pl. a házakról, templomokról s egyéb épületekről stb.; mondja meg a növendékeknek, hogy ezek különböző anyagokból szoktak építve lenni, az egyik téglából, a másik közönséges kőből, sőt márványból is; itt a tanár rögtön figyelmeztesse tanulóit, hogy többféle kőnem van, így mészkő, homokkő, palakő stb., és hogy ezek mind a föld rétegéből nyeretnek s ha lehetséges, mutassa meg azokat természetes példányokban is. Csak ezen kis bevezetés után térjen át a tanár a dolog lényegére, t. i. a kőnemek összetételére, azok mikénti alakulására és elhelyezkedésére, s említse egyúttal, hogy ezek igen jelentékeny része az egykor élő állatok és növények maradványaiból képződött. Sorozza azokat

bizonyos csoportokba a szerint, a mily anyagokat foglalnak magukban és a milyen jellemző tulajdonságokkal mindegyik csoport bír. E mellett említse azt is, hogy ezen kőnemek is kisebb apró kövecskékből vannak összetéve és hogy ritkán szoktak tisztán előfordulni, hanem különféle keverékben jönnek elő, ezen keverékek képezik a föld különböző kőzeteit; magyarázza meg egyúttal ezen kőzetek képződését és fejlődési folyamatát, nemkülönben azok miként való rendezkedését. Fődolog itt, hogy gazdag gyüjteményünk legyen, mert itt a különféleség sokkal nagyobb, mint az egyszerű ásványoknál. Minthogy pedig a kövületrajzban a földkéreghez való vonatkozások mindenütt előtérbe lépnek, azért e tárgynál a természetvizsgálati kirándulások okvetetlenül szükségesek. Csak a hely színén lehet megmagyarázni a kőzettömegek telepedési viszonyait. Hogy e czélra nem akármely hely alkalmas, azt kiki tudhatja; hanem kő- és érczbányákat, átmetszéseket s általában oly helyeket kell kiszemelni, hol a földrétegek föl vannak tárva (itt Trencsénben e czélra legalkalmasabb hely a vár mögött levő kőbánya). Ugyanitt lesznek szemléltetendők: a szárazföld alakulásának története, korszakai a rétegrendszerek és képződmények, sziklafajok a bennök levő ásványokkal és a kövületi maradványok. S ezen földréteg- és földtani magyarázatokhoz végre az őslénytan rövid vázlata is csatolható.

Az állattan előadásánál főtekintettel kell lennünk: 1. milyen az állat nagysága, alakja, ruházata és színe, 2. milyen a feje, füle, szeme, orra és fogai, 3. milyen a nyaka, lábai és csontjai, 4. hol lakik, 5. mivel táplálkozik, 6. milyen az életmódja és 7. milyen a haszna vagy kára az emberre nézve.

Magát az előadást így vélem vázolhatni: Legyen pl. a róka tárgyalandó. Mindenekelőtt, ha van kitömött róka a gyüjteményben, azt, vagy annak csontvázát szemléltetjük a növendékekkel; ha nincs, akkor csak jó rajzban mutassuk be. Megnevezünk több vele egyenlő nagyságú s lehetőleg már ismert állatot. Megmondjuk, hogy bundás ruházata van, színezete tűzvörös, és hogy felül sötétebb, alul világosabb, és hogy torka, lábai és füleinek vége feketés színbe játszik. Azután áttérünk a fej leírására. Azt mond-

juk, hogy feje hosszúkás; egyszersmind figyelmeztetjük növendékeinket, hogy fülei felállók, szemei kerek pupillával bírnak. Összehasonlítást teszünk az emberi szem és a róka szeme között; végre valamely állati koponyán — ha a róka-csontvázzal nem rendelkezünk — megmutatjuk a fogazatot és különbséget teszünk a metsző-, szem- és zápfogak közt, egyúttal megemlítjük azt is, mily részekből áll minden fog. Ezután a törzset (gerinczoszlop) és a lábakat írjuk le, megemlítvén egyúttal, mily részekből állanak a lábak, és hogy karmokkal vannak ellátva. Lakhelyének felemlítésénél reflektáljunk a mesterséges és szükségbeli építkezésekre. Elősoroljuk nagyjában mindazon állatokat, melyekkel táplálkozni szokott, pl. nyulak, fiatal őzök, tyúkok, lúdak stb. Életmódja előadásánál felemlítjük mindazon cselfogásokat, melyeket élelme keresésénél használ, s végre megemlítjük, hogy mily rokonai vannak, így pl. az északsarki fehér róka és az ezüst róka fekete farkkal, stb.

Ezek után az áttekintés így foglalható össze. A róka leírása: a) *nagysága:* valamivel nagyobb mint a macska, körülbelül olyan mint a kutya; b) *alakja:* nyúlánk; c) *ruházata:* bundából áll; d) *színezete:* tűzvörös, fönt sötétebb, lent világosabb, torka fehér, lábai és a fülvégei feketések; e) *feje:* hosszúkás és lapos; f) *fülei:* középhosszúak, felállók és mozgathatók; g) *szemei:* szürkészöldek, kerek pupillával; h) *orra:* nyújtott; i) *szája:* széles, háromféle foggal ellátva, úgymint: metsző-, szem- és zápfoggal; k) *csontjai:* középnagyságúak; l) *farka:* hosszú és bolyhos; m) *lakása:* az erdőkben van, valamely odvas fában; n) *élelmezése:* fiatal őzök, nyulak, lúdak, tyúkok, kis madarak, stb.-ből áll; o) *életmódja:* ravasz, óvatos, este megy zsákmánya után; nagy hidegben ugat; p) *haszna és kára:* bőre igen jó bundát ad; ártalmas a kisebb állatok, madarak és szárnyasokra; q) *rokonai:* az északsarki fehér róka, az ezüst róka, stb.; r) *bundája:* értékes, kidolgozva 60—100 forintba is kerül; farkát a villamosság ébresztésére használják; s végül megemlítjük, hogy a róka a ragadozó állatok családjához, s pedig a kutyafélék közé tartozik.

Megfelelő alkalmakkor megemlítjük azt is, hogyha két,

három, vagy több egyed jellegeikre nézve mindenben megegyeznek, s legfölebb csak külső színezetre vagy életmódra nézve ütnek el egymástól: akkor azok fajt képeznek, mint pl. a közönséges, az északsarki és az ezüst színű róka, rókafajt alkotnak. Ha elég anyagot gyüjtöttünk már hozzá, elmondhatjuk azt is, hogy több fajnemet, több nem családot, több család pedig osztályt képez, így pl. a kutyafélék, macskafélék, medvefélék és menyétkefélék a ragadozók családját alkotják; ellenben a ragadozók, őrlők, rágcsálók stb. együttesen egy osztálynak a fogalmát szolgáltatják és pedig jelen esetben az emlősök osztályát. E mellett mindjárt megemlítendő, hogy az emlős állat oly állat, mely piros, meleg vérrel bír, tüdő által lélekzik, eleven fiakat szül, melyeket egyideig emlőivel szoptat. Az emlős állatok befejeztével czélszerű mindjárt valamit az emberről is szólani és pedig szintén ugyanabban a sorozatban mint az állatoknál, t. i. a fej és részei, nyak, gerincz, bordák, kezek és lábak, nemkülönben vérkeringés, lélekzés, táplálkozás, emésztés és az öt érzék. Így tárgyalandók aztán a madarak, hüllők, halak, stb., természetesen mindegyik osztálynál meg kell jegyezni, mily elütő sajátságokkal bír egyik vagy a másik osztály a többihez képest. És végül meg kell említeni, hogy több oly osztály, mely bizonyos közös jelleggel bír, egy typust alkot, mint pl. a gerinczesek typusa, hová mindazon állatok soroztatnak, melyek gerinczczel és csontvázzal bírnak; a gerinczesek közé tartoznak: az emlősök, madarak, hüllők, kétéltűek és a halak. Ily módon kell eljárni a többi egyed, faj, nem, család, osztály és typus tárgyalásánál is az egész állattanon át.

Gúta József.

VEGYESEK.

= **Új nőipariskola.** *Győrött* a városi hatóság és a közönség élénk részvétele közt s gr. Zichy Jenő jelenlétében *megalakult a nőiparegylet ipariskolája.* Gróf Zichy Jenő, kit felkértek az elnöki szék elfoglalására, az új iskolát a hatóság és a közönség támogatásába ajánlotta. Ezután az iskola védnökeivé gr. Zichy Jenőt és gr. Batthyányi Lajosné szül. Andrássy Ilona úrnőt kiáltották ki. Az iskola elnökeivé Bierbauer Lipót gymnasiumi tanár, Kálóczy Lajosné úrnő, Kasztner Janka k. a., Ehler Antalné asszony és Tóth Mariska k. a., titkárrá pedig Höffner Ernő választattak meg. Este lakoma volt gr. Zichy tiszteletére, melyen a város előkelősége vett részt,

= **Néhai Bujanovics Jánosné szül. Knopp Mária** 150,000 frtot hagyományozott jótékony czélokra, s Tisza Kálmán és gróf Szapáry Gyula miniszterekre bízta a czélok megválasztását, felkérvén őket, hogy hagyatékáról legjobb belátásuk szerint rendelkezni szíveskedjenek. E hagyaték 22 alapítványra osztva a hagyományozó akaratához képest hazafiui, közjótékony és emberbaráti czélokra fordíttatott. Az «Eötvös-alap», az «Országos tanítói árvaház» és a «Kisdednevelők országos egyesülete» egyenként 2—2000 frtot, a «Magyar gazdasszonyok országos egylete, a «Nőképző egylet», a «Tabitha nőegylet,» a «Pesti szegénygyermek-kórház egylet» s a pesti angolkisasszonyok intézete egyenkint 6—6000 frtnyi s az országos kisdedóvó egyesület 12000 frtnyi alapítványt kaptak.

= **Festészeti tanfolyam nők számára.** A közoktatásügyi miniszterium jövő évi költségvetésében egy ezer forintos tétel is szerepel, nők számára berendezendő festészeti tanfolyam megindítására. Nem ritka jelenség többé nálunk sem, hogy hivatott nők a festészeti pályára készülnek, de az oktatásnál nehézséget képez a két nembeli serdülő növendékek elkülönzése s e miatt a mintarajziskolában s a festészeti mesteriskolában jelentkezett több női növéndéket el kellett utasítani. E hiányon segít Trefort miniszter az által, hogy festészeti tanfolyamot szervez nők számára az országos képtár mellett, hol gazdag másolási anyag van s csupán egy tanár és egy szolga fizetésére és a minták beszerzésére kell költekezni. A miniszter eredetileg 4000 frtot irányzott elő, de a szükséges szigorú takarékosság miatt egyelőre csak a tanfolyam megindítására kivánt ezer frtot vette fel a budgetbe.

= **Az új állami leányiskolát Znióváralján** e hó elején nyitották meg. A leányiskola felállítása szükségessé vált az által, hogy a tanítóképzőintézet gyakorló iskolájának növendékei örvendetes módon felszaporodtak.

Az új iskola az állami tanító-képző intézet helyiségében van ideiglenesen elhelyezve, minthogy a tanítóképző maga is már kevés helyiséggel rendelkezik. A növendékek száma 41 s tanítónőül Sziebelt Mariska kisasszonyt nevezték ki. A megnyitásnál a szokásos «Veni Sancte» után a feldiszített iskolába vonúltak, hol a tanítóképző ifjúsága a «Himnusz» eléneklésével nyitotta meg az ünnepélyt; Arányi Antal igazgató rövid beszédben fejtegette az iskola feladatát, majd Leimann Antal esperes plébános intézett tót nyelven néhány szót a szülőkhöz. Egy leányka alkalmi költeményt szavalt s az ünnepély a szózat eléneklésével ért véget. A megyitáson nagyszámú érdeklődő közönség vett részt.

= **Legouvé Ernőnek**, a franczia akadémia tagjának legújabb neveléstani műve: «Leányaink és fiaink» czím alatt, Feleki József fordításában, a Franklin-Társulat kiadásában legközelebb meg fog jelenni. Feleslegesnek tartjuk hangzatos szavakkal ajánlani e művet, valamint Legouvénak ugyancsak Feleki József által átültetett neveléstani és szépirodalmi munkáit, mert az iránt kellő kezességet nyújt szerzőnek ismert neve, szellemdús irmodora, élvezetes és páratlan tanuságos tárgykezelése. Csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy «Leányaink és fiaink» 32 fejezetében a családi nevelés legéletbevágóbb kérdései és eszméi vannak fejtegetve, nem elvontan, a szakszerű értekezés terjedelmével, hanem vonzó olvasmányul szolgáló történetekben, elbeszélésekben, melyekből bámulatos megvilágításban pattan ki a neveléstani elv. E szerint «Leányaink és fiaink» czímű művet nemcsak a szülők olvashatják nagy tanúsággal, hanem gyermekeik is nemes élvezetet találhatnak benne. Már ezért is méltó és jogos a helye minden családi könyvtárban, de méltó és jogos főképen kizárólagos czéljáért, mely nem más mint: «emelni a társadalom alapját képező családot, észszerű családi nevelésre tanítani a szülőket, hasznos és nemesítő olvasmányt nyújtani — a korai regényolvasás helyett — a család gyermekeinek.»